

T.C

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV VE SOSYAL ELEŞTİRİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkadir AKGÜL

165160103

Danışman: Prof. Dr. Üzeyir ASLAN

İstanbul, 2019

T.C

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**XIX. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV VE SOSYAL
ELEŞTİRİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkadir AKGÜL

T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

19.07.2019

Enstitümüz *Türk Dili ve Edebiyatı* Anabilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden **165160103** numaralı **Abdülkadir AKGÜL** "*İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**XIX.YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HÂCİV VE SOSYAL ELEŞTİRİ**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun **01.07.2019** tarih ve **2019/13** sayılı toplantısında seçilen ve Sefaköy Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin 48. maddesi gereğince **(65)** dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 3 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
PROF.DR. ÜZEYİR ASLAN

ÜYE
PROF.DR. HAKAN TAŞ

ÜYE
PROF.DR. MUHAMMET YELTEN

T.C

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “XIX. Yüzyıl Divan Şiirinde Hiciv ve Sosyal Eleştiri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Abdulkadir AKGÜL

ONAY

Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İstanbul Arel yerleşkesinden erişime açılabilir.
- Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Abdulkadir AKGÜL

ÖZET

XIX. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV VE SOSYAL ELEŞTİRİ

Abdulkadir AKGÜL

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Üzeyir ASLAN

Temmuz, 2019 - 218 sayfa

Sanatçının içinde yaşadığı toplumdan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Toplumun bir ferdi olan sanatçı her ne kadar bireysel konular üzerinde yoğunlaşsa da kendisini sosyal hayattan tamamen soyutlayamaz. Bütün sanat eserleri için geçerli olan bu durum edebî eserler için de geçerlidir. Hep hayal aleminde olmakla itham edilen divan şairi de hayatla bağıını koparmamıştır. Bu edebî geleneğin malzemesinin büyük çoğunluğunu içerisinde barındıran divan metinlerinde içtimaî hayata dair çokça unsur vardır. Bu bağlamda şair çevresinde karşılaştığı aksaklıkları dile getirmekten geri kalmamıştır. Şahıs, kurum veya bir topluluğa karşı yazılan şiirleri hiciv kavramı karşılamaktadır. Aksaklıklar hicvedilirken birtakım unsurlardan faydanılmıştır. Bunların başında edebî sanatlar ve mizah gelmektedir. Estetik değere sahip olan hicivlerin yanı sıra hakaret ve sövgüye dayalı hiciv örnekleri de mevcuttur. Bu çalışma ile XIX. yüzyıl divan şiirinin farklı bir cephesinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede XIX. yüzyıl divanları hiciv ve sosyal eleştiri bağlamında taranmıştır. Ortaya çıkan malzeme değerlendirilip sınıflandırılarak son asır klasik Türk şiirinin divanlar özelindeki hiciv ve sosyal eleştiri tarafı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: hiciv, eleştiri, XIX. yüzyıl, divan

ABSTRACT
SATIRE AND SOCIAL CRITICISM IN XIX. CENTURY DIVAN
POETRY

Abdulkadir AKGÜL

M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Üzeyir ASLAN

July, 2019 – 218 pages

It is not possible to think independently of the society in which the artist lives. The artist, who is a member of the society, cannot completely isolate himself from social life, although he focuses on individual subjects. This is the case for all works of art it also applies to literary works. Divan poet, who is always accused of being in the realm of imagination, has not broken the connection with life. There are many elements of social life in divan texts which contain the majority of the material of this literary tradition. In this context, the poet did not hesitate to articulate the problems the faced around him. The poem written against a person, institution or community meets the concept of satire. While the problems are being criticized, a number of elements have been benefited. The beginning of these is literary arts and humor. Alongside the satires with aesthetic value there are also poems based on insult and slandering. With this study aimed to reveal a different aspect of XIX. century divan poetry. In this context, XIX. century divans were examined in the context of satire and social criticism. The resulting material was evaluated and classified and the satirical and social criticism side of the classical Turkish poetry of the last century was revealed.

Key Words: satire, criticism, XIX. century, divan

ÖNSÖZ

Hiciv ve eleştiri kavramlarının edebiyatla olan ilişkisi eskilere dayanır. Eleştiri, hiciv, yergi, tanz başta olmak üzere aynı anlam dairesini işaret eden bir hayli kavram mevcuttur. Bu kavramları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak güç görünmektedir. Divanlar, mecmualar ve mesneviler içerisinde bu kavramların altını dolduracak malzeme azımsanmayacak kadar çoktur. Bundan dolayı bu tezin konusu divanlarla sınırlandırılmıştır. Şüphesiz divanlar dışında kalan malzemenin (mecmua, mesnevi, şuara tezkireleri) de tetkik edilmesi konuya açıklık getirecektir. Şairlerin kişi yahut topluma karşı olan eleştirilerini divanlarına almamaya meyilli olmaları göz önüne alındığında divan bağlamındaki bizimki gibi bir çalışmayı, elde edilen malzeme çok daha ilginç kılmaktadır.

Biz bu çalışmamızda XIX. yüzyılda tertip edilen divanları merkeze aldık. Divan şiirinin etkinliğini devam ettirdiği son asır olmasına rağmen XIX. yüzyılda meydana getirilen divan sayısı önceki asırlardan hiç de az değildir.

Hiciv ve sosyal eleştiri noktasında yapılan çalışmalarda zaman ve kaynak bakımından (divan, mecmua, mesnevi, tezkire) bir sınırlama yapılmamıştır. İlgili çalışmalar hiciv ve sosyal eleştiri üzerine yapılan genel çalışmalardır. Biz evvela XIX. asrın bütün kaynaklarını temel alarak çalışma niyetindeydik. Lakin hem malzemenin çokluğu hem de hiciv konusunda divanlar üzerinde pek durulmamış olması bizi XIX. asır divanları üzerine yoğunlaşmaya itti. Sonuç olarak çalışmamızın başlığını “XIX. Yüzyıl Divan Şiirinde Hiciv ve Sosyal Eleştiri” olarak kesinleştirdik.

Daha sonra XIX. asırda oluşturulan divan metinlerini belirledik. Bazı şairlerin farklı kaynaklarda farklı yüzyıllarda değerlendirilmesi problemini aşmak için de o şair ve divanı üzerine yapılan çalışmalardaki tarihlendirmeyi referans aldık. Sonrasında ise metinleri temin ederek taramaya başladık. Bu yüzyıla ait birçok divan metni üzerinde lisansüstü çalışma yapıldığından metinlere erişme noktasında çok fazla sıkıntı yaşamadık. Çalışılmayan metinlerin ise varsa taş baskıları yoksa yazmalarını inceledik. Belirtmek gerekir

ki matbaadaki ilerlemelerden dolayı bu asırda meydana getirilen divanların birçoğunun taş baskısı bulunmaktadır.

Tezimizin birinci bölümünde XIX. asır siyasî tarihi ve edebiyatı hakkında kısaca değerlendirmede bulunduk. Yine bu bölümde konumuzun iki temel kavramı olan hiciv ve hezelin ne olduğu ile bu kavramların XIX. asra kadarki durumu hakkında kısaca bilgi verdik.

XIX. yüzyıla ait ulaşabildiğimiz yetmişin üzerinde divanı taradık ve bunlardan elli iki tanesinden elde ettiğimiz sonuçları tezimizin ikinci bölümünde inceledik.

Üçüncü bölümde ise sonuçları değerlendirdik. Devletin hicve bakışını göstermek için Osmanlı arşiv vesikalarını Ekler başlığı altında verdik. Sonraki çalışmalara katkı sağlayabilmek adına Dizin bölümünü tertip ettik. Bu son bölümün son başlığında ise yararlandığımız kaynakları gösterdik.

Çalışma boyunca yönlendirmeleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Üzeyir ASLAN'a desteğinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM.....	1
1.1. GİRİŞ.....	1
1.2. XIX. YÜZYILDA SİYASÎ DURUM.....	3
1.3. XIX. YÜZYILDA DİVAN ŞİİRİ	5
1.4. İKİ TEMEL KAVRAM: HİCİV VE HEZEL	10
1.4.1. Hiciv.....	10
1.4.2. Hezel	13
1.5. XIX.YÜZYILA KADAR DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV ve ELEŞTİRİ.....	15
1.5.1. XV. Yüzyıl	15
1.5.2. XVI. Yüzyıl	15
1.5.3. XVII. Yüzyıl	15
1.5.4. XVIII. Yüzyıl	16
2. BÖLÜM.....	17
XIX. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV VE SOSYAL ELEŞTİRİ.....	17
2.1. KİŞİ HİCVİ.....	17
2.1.1. Fizikî Yönden Kişilerin Hicvi	17
2.1.1.1. Körlük.....	17
2.1.1.2. Kellik	20
2.1.1.3. Sakal ve Köselik	21
2.1.1.4. Kirlilik	23
2.1.1.5. İnsan Uzvu Üzerinden Yapılan Hiciv.....	25
2.1.2. Davranışları Yönünden Kişilerin Hicvi	26
2.1.2.1. Zalimlik.....	26
2.1.2.2. Dalkavukluk	30
2.1.2.3. Taklit, Riyakârlık.....	32
2.1.2.4. Ahlak Düşkünlüğü.....	34
2.1.2.5. Cehâlet.....	42
2.1.2.6. Sorumsuzluk.....	45
2.1.2.7. Değerbilmezlik.....	50
2.1.2.8. Hadsizlik, Ahmaklık	54
2.1.2.9. Boşboğazlık	57
2.2. STATÜ SAHİPLERİNİN HİCVİ.....	59
2.2.1. Şair-Edip	59

2.2.2. Zahit	72
2.2.3. Kadın	92
2.2.4. Kâtip	93
2.3. SOSYAL ELEŞTİRİ	96
2.3.1. Devlet Yöneticilerinin Eleştirisi	96
2.3.1.1. Padişah, Sadrazam	96
2.3.1.2. Paşa	104
2.3.1.3. Vükela	112
2.3.1.4. Kadı	113
2.3.2. Yönetim Tarafından Gerçekleştirilen Uygulamalar	116
2.3.2.1. İçki Yasağı	116
2.3.2.2. Vergi Eleştirisi	116
2.3.3. Yabancı Devlet, Din Eleştirisi	118
2.3.3.1. Ruslar	118
2.3.3.2. Avrupalılar	122
2.3.3.3. Rumlar	125
2.3.3.4. Araplar	126
2.3.3.5. Hristiyanlar	127
2.3.3.6. Yahudiler	129
2.3.4. Rüşvet	129
2.3.5. Adaletsizlik, Liyakatsizlik	133
2.3.6. Yönetim ve Düzeninin Bozulması	136
2.3.7. Devlet Düzeni ve Otoriteye Karşı İsyan Eleştirisi	141
2.3.8. Dünya, Zaman ve İnsandan Şikâyet	156
2.3.8.1. Dünya	156
2.3.8.2. Zaman	168
2.3.8.3. İnsan	171
2.3.9. Sosyal Grup Eleştirisi	177
2.4. ŞEHİR ELEŞTİRİSİ	179
2.5. HAYVAN ELEŞTİRİSİ	183
3. BÖLÜM	185
SONUÇ	185
EKLER	186
SİSTEMATİK İNDEKS	199
KAYNAKÇA	209
ÖZGEÇMİŞ	218

KISALTMALAR

AE	Ali Emirî
AKMY	Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
AKYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
BE	Bahar-ı Efkâr
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
G.	Gazel
HA	Hazan-ı Asar
Hz.	Hezel
hzl.	Hazırlayan
K.	Kaside
Kt.	Kıt'a
Ktk.	Kıt'a-i Kebire
M.	Mesnevi
Ma.	Mısra
Mb.	Müsebba
Mf.	Müfred
Mh.	Muhammes
Mm.	Müsemmen
Mr.	Murabba

Ms.	Musammat
Mt.	Matla
My.	Mersiye
Mz.	Müstezad
N.	Naat
Nz.	Nazm
ö.	Ölüm Tarihi
R.	Rubai
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ş.	Şarkı
TAE	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Tb.	Terkib-i Bent
Tc.	Terci-i Bent
Th.	Tahmis
Tr.	Tarih
v.	Varak

1. BÖLÜM

1.1. GİRİŞ

Divan şairi, çevresinde meydana gelen zulüm ve haksızlıklara yeri geldiğinde şiiriyle karşı çıkmıştır. Şair, nazmın kendisine tanıdığı imkanlardan istifade ederek birtakım aksaklık ve olumsuzlukları eleştirmiştir.

Dönemlere göre şekil ve muhteva bakımından değişiklik arz etse de varlığını her dönem hissettiren hicvin edebiyatımızdaki serüveni klasik şiirin serencamı ile ayniyet göstermektedir. Hiciv ilk önce Araplardan İran'a daha sonra İran'dan bize geçmiştir. Hicvin bireye bakan tarafı yanında sosyal yanını da göz ardı etmemek gerekir. XIX. yüzyılda sosyal muhtevalı hiciv örneklerinin çoğaldığını gözlemlemekteyiz. Padişah ve bürokrasi mensuplarının da eleştirildiği vakidir.

Birçok araştırmacı divan şiirinin hayata bakan tarafının olmadığını iddia etmiştir. Divan şiirinin ayaklarının yere basıp basmadığı mevzusu açıklığa kavuşturulmalıdır. “Hiçbir sanatkârın yaşadığı sosyal ve tabii çevrelerin dışında düşünülmesi mümkün olamayacağı gibi bu çevrelerin tesirinde kalmadan bir sanat eserini meydana getirebileceği de tasavvur edilemez (Türkler, 2002, C. 11: 1267).”

“... Ancak, divan şiirine esas eleştiri konusu, şiirin, içinde insanın yer almadığı, toplumun bulunmadığı ve bu bağlamda toplumdan kopuk kapalı bir dünya içinde dönüp dolaştığı görüşüdür. Oysa geçmiş dönem şiirimiz de her dönem şiirinde olduğu gibi kendi kültürünü, kendi insanını, yaşadıklarını, dünya görüşünü şu ya da bu biçimde yansıtan şiirdir (Mengi, 2015a: 154).”

“Tüm sanatçılar ve sanat eserlerinde olduğu gibi, şairin ve şiirin de başlı başına kolektif bir şuuru ya da maşeri duyusu içinde taşıyan sosyal hayatla olan bu münasebeti hiç şüphesiz ki Osmanlı divan şiiri metinleri için de geçerlidir (Özkan, 2007: 5).”

Divan şiirindeki gelişme, imparatorluğun siyasî durumuyla paralellik arz etmektedir. Devletin güçlü olduğu XVI. yüzyılda edebiyat da kendi yatağını bularak özgün eserler vermiştir. Bıkr-i mazmun, bıkr-i manaya ulaşamayanlar

yani orijinaliteye erişemeyenler meslektaşları tarafından tenkide uğramışlardır. Bu tenkit şiirde özgünlüğe ulaşma yolunda olumlu etkilere sahiptir. Burada artık şiir otoriteleri mevcuttur. Şairin üzerindeki tenkide maruz kalma baskısı, şiir otoritelerinden cevaz alma endişesi onu sanatta kemale erdirmeye itmiştir. “Eski şiirimizde tezkirelerden öğrendiğimize göre üstad mefumu bir yandan fiili bir eğiticilik veya yol göstericilik, diğer yandan da şairin eserlerinde ulaştığı yüksek ve olgun sanat değerlerinin ifadesi olarak kullanılır. Bazen ‘şeyh’ tabiri de bu mefumu karşılamak üzere şairlerin kendi aralarında kullandıkları bir üstünlük vasfı olarak geçer (Bilkan, 1986: 10).” Tenkit ve otoritelerin varlığı aynı zamanda intihal kavramı üzerinde de etki yapmıştır. İntihal konusu edebiyatımızda her dönem tartışılmalı bir mevzu olmuştur. Şuara tezkirelerinde özellikle İranlı şairlerin şiirlerinden intihaller yapıldığı konusunda bolca örnek vardır.

Osmanlı sultanlarının bir kısmının şiirle ilgilendikleri malumdur. Bu durum şiirin en üst perdeden bilinçli bir şekilde kıymetlendirilmesi sonucunu doğurur. Gelenek, varlığı boyunca imparatorluğu yönetenler tarafından korunup kollanmıştır. Bu durum ilk bakışta sanatın verimliliği ve devamı açısından müspet gibi görünse de birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Yöneticilerin gölgesinin her yere düşmesinin sosyal içerikli eleştiriyi kısıtladığı muhtemeldir.

Şairler, hiciv türündeki şiirlerini divanlarına almaya sıcak bakmamışlardır. Taradığımız XIX. asır divan metinlerinde bunu açıkça gördük. Öyle ki Millet Kütüphanesi AE Manzum 558 numarada kayıtlı hiciv mecmuasında XIX. yüzyılda yaşamış birçok divan sahibi şairin hiciv örnekleri vardır (Fatîn, Nâi’lî, Ârif Hikmet, Abdî...). Lakin bu mecmuada yer alan hiciv örnekleri şairlerin divanlarında yer almamaktadır. Yine edebiyat tarihi kitapları ve Cumhuriyet Dönemi sonrası meydana getirilen hiciv antolojilerindeki örnek metinlerin büyük çoğunluğu divan dışındaki kaynaklardan alınmıştır. Farklı kaynaklarda verilen hiciv türündeki örneklerin salt çoğunluğuna divanlar kaynaklık etmemektedir.

1.2. XIX. YÜZYILDA SİYASÎ DURUM

Dağılma dönemi olarak da adlandırılan XIX. yüzyılda imparatorluk birçok yönden sıkıntıya düşmüştür. Bu durumdan halâs olmak için önceki asırlarda uygulanan ıslahatlar yenileriyle devam ettirilmiştir. XVIII. yüzyıldaki Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi imparatorluğu olumsuz yönde etkileyen önemli dış faktörlerin başında gelir. Fransız İhtilali ile çok uluslu bir hüviyete sahip olan Osmanlı'da bağımsızlık talebiyle ayaklanmalar çıkmıştır. Yunan devletinin kurulması, Sırp'ların özerklik kazanması imparatorlukta bazı sorunlara yol açmıştır. Bağımsızlık taleplerinde 1789'daki ihtilalin yanı sıra Rusya'nın güttüğü Panslavizm siyaseti de etkili olmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Tepedenli Ali Paşa gibi devrin önemli devlet adamlarının da yönettikleri bölgelerden merkeze isyan bayrağı açmaları yorgun imparatorluğu oldukça yıpratmıştır.

Önceki dönemlerde mevcut olanı ıslah etme düşüncesi bu dönemde yerini köktenci yeniliklere bırakır. XIX. yüzyılın dikkat çeken başka bir özelliği de yenileşme fikrinin şumulünü genişletip, toplumsal hayatı çevrelemesidir. "XIX. asırda, fikrin tekâmülü, şüphesiz hadiselerin yardımı ile daha çabuk olur ve yenilik, hayatın her safhasına şamil geniş bir mâna ve mahiyet alır. Artık bahis mevzuu olan şey ordunun bazı tekniklerini ve sınıflarını garptan gelen bilgi ve nizama ıslah etmek değildir; belki bütün hayatın, cemiyetin bünyesi ve manevi insanı vücuda getiren kıymetler manzumesinin, hepsinin birden değişmesidir. Bunda tabiatıyla aradan geçen bir asır zarfında eskinin kat'î surette çökmesinin büyük tesiri olmuştur. Evvela 1826'da Yeniçerilerin ilgası ve yeni ordunun kurulması ile ilk büyük zafer elde edilir. Bu suretle ıslah fikri yerine 'ilga' ve 'yenisinin kurulması prensibi' bir zaruret olur (Tanpınar, 2016: 78)." Yeniliklerin önünde engel teşkil eden, zapt edilemez bir topluluk haline gelen Yeniçeri Ocağı II. Mahmut tarafından ortadan kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adında daha modern bir ordu kurulmuştur. Islahatçı bir karaktere sahip olan Sultan Mahmut amcası III. Selim'in yarım kalan yenileşme hareketlerini tamamlama niyetindeydi. Sultan Mahmut'un saltanatı döneminde askerî ve idarî ıslah çalışmaları ivme kazandı. İlk resmî gazetesinin yayımlanması, nüfus sayımı yapılması, kıyafetle ilgili değişiklikler, posta

teşkilatı ve muhtarlıkların ihdası, kamu dairelerine sultanın fotoğrafının asılması bu dönemde gerçekleştirilen yenilikler cümlesindedir. Batıdaki gelişmeleri takip etmek için yabancı dil öğrenimi ihtiyaç haline gelmiş, daha sonra Tercüme Odası kurulmuştur. İlk resmî gazete vasıtasıyla da yapılan yeniliklerin halka duyurulması amaçlanmıştır. “Zaten Mahmut devrinin en esaslı, en faydalı tedbirlerinden biri o vakte kadar her türlü ıslahat ve yeniliğe karşı daima muhalefet eden yeniçerilerin lağvı ise, diğeri de müteakip devirlerde faal bir rol oynayacak adamları yetiştirmek suretiyle garphlaşma hususunda zemin hazırlamaktır (Turhan, 2016: 125).”

Babası II. Mahmut’un vefatıyla tahta oturan Sultan Abdülmecid ıslahat ve yenileşme hareketlerine devam etmiştir. Tanzimat Fermanı olarak da adlandırılan Gülhane Hattı Hümayunu, Reşit Paşa’nın çabasıyla onun saltanat yıllarında yayımlamıştır. Daha sonra Avrupalı devletlerin baskısıyla 1856’da Islahat Fermanı ilân edilmiştir. Tanzimat Fermanı’ndan Abdülmecid’in ölümüne kadar ki sürede gerçekleştirilen yenilikler Tanzimat yenilikleri olarak değerlendirilir.

Cephede alınan yenilgiler, içerideki isyanlar, zayıflayan iktisadî yapı ile birlikte verilen ticarî imtiyazların getirdiği kötü gidişe karşı yöneticiler, reçete olarak yenileşme fikrini görmüşlerdir. Bu dönemdeki yenileşmeler genelde eskiyi yıkıp yeniye kurmak şeklindedir.

XIX. asrı “imparatorluğun en uzun yüzyılı” olarak gören İlber Ortaylı’nın bu asırla ilgili şu tespiti önemlidir:

“Bir toplumun kurumlarıyla, gelenekleriyle, devlet adamlarıyla kaçınılmaz bir yazgıya doğru ilerlediği, karanlığın ve gafletin yanında fazilet ve aydınlığın ortaya çıktığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır (Ortaylı, 2008: 35-36).”

1.3. XIX. YÜZYILDA DİVAN ŞİİRİ

Türk şiirinde XIX. yüzyıl önemli bir dönemin adıdır. Türkler, İslam medeniyetine dahil olduktan sonraki hazırlık aşamasının akabinde Fars'tan aldıkları klasik edebiyat geleneğini benimsemişlerdir. Nazım ağırlıklı olan bu vadide yüzlerce yıl mürekkep akıtmışlardır. Ortak medeniyetin edebî geleneği olan bu şiir, Türklerin hakim olduğu; Anadolu, Azerbaycan, Orta Asya, Kırım coğrafyalarında neşv ü nema bulmuştur.

Türk tarihinde ortaya çıkardığı siyasal, sosyal, kültürel sonuçlar bakımından iki önemli olay vardır. Bunlar: Türklerin İslam'a dahil olması ve XIX. yüzyıldaki birtakım gelişmeler-özellikle Tanzimat Fermanı-. Türkler İslam'a girdikten sonra dahil oldukları yeni medeniyete ait unsurları kullanmışlardır. Sonuçları bakımından bu büyük gelişmeye kadar milli ölçü olan hece ölçüsünü kullanan Türkler bundan sonra aruz ölçüsünün milli ölçüye yakın kalıplarını kullanacaklardır. Mesela, XI. yüzyıla ait Kutadgu Bilig'in ölçüsünün yıllarca hece olduğu sanılmıştır. Şekil ile birlikte muhtevanın da değiştiği sonraki asırlarda gittikçe kendini hissettirecek ve bu tarz-ı şiir, Galib ile birlikte bir senteze ulaşacaktır. Türk edebiyatı içerisinde, klasik Türk şiiri yerleşip ilerlemesini uzun bir süreçte tamamlamış önemli bir dönemi ihtiva eder. Bu önemli dönem XIX. yüzyılda nihayete erer. Türkler İslam'ı kabul ettikten sonra girdikleri yeni medeniyet dairesinin unsurlarından olan klasik edebiyatı, XIX. yüzyılda başka bir medeniyete dahil olma çabaları göstermeye çalıştıkları dönemde terk etmişlerdir. Türklerin divan şiirini benimseme ve terk etme serüveninin paralellik gösterdiği aşıkardır. Burada bir noktayı belirtmek gerekir. Müslüman Türkler tarafından benimsenen divan geleneğinin sürdürüldüğü süreçte, hece ölçüsüne dayanan nazım şekilleriyle de farklı bir mecrada faaliyet gösteriliyordu. Yani bu uzun süreçte divan ve halk şiiri birbirine paralel olarak ilerliyordu. Öyle ki XVII. yüzyıldan sonra aruz ile yazan halk şairleri yanında hece ile yazan divan şairlerinin de varlığı oldukça dikkat çekicidir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki yirmi yıllık tabii hazırlık sürecinin peşinden yetişen Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi neslinin çabaları ile divan şiirinin varlık gösterdiği süre göz önüne alındığında bu şiirin kısa bir zaman diliminde etkisini

yitirdiği gözlemlenmektedir. Divan-halk paralelliğindeki durum XIX. asırdan sonra sönecek, divan şiiri sonraki on yıllarda varlığını tamamen yitirecektir. “Divan şiiri, değişen siyasi şartların paralelinde giden yeni edebiyat anlayışı karşısında gitgide eski gücünü kaybetmiştir. Daha önceki yüzyılda başlayan ve bu yüzyılda daha da artan mahallileşme-yerlileşme akımı tam anlamıyla ihtiyaca cevap vermezken birçok şairin elinde önceki devirlerin ince edebî zevkenden de uzak düşen örnekler vermiştir. Halk şiiri ile yakınlaşma, divan şiirinin lehine bir durum oluşturmamıştır. Osmanlı şiiri nasıl tasavvufun etkisi altında başlamış ise sona ererken de tasavvufun gölgesine sığınmıştır. Bunu başlangıçtaki siyasi buhranın bir başka çeşidinin devletin gerileme döneminde de yaşanmasıyla açıklayabiliriz (Saraç, 2006: 70).”

XIX. yüzyılda klasik edebiyat geleneği devam etmiştir. Bir önceki asırda yaşamış olan Nedim ve Galib gibi güçlü isimler çıkmamış olmasına rağmen bu asırda meydana getirilen divan sayısı önceki asırlardan az değildir.

Önceki yüzyıllarda başlayan değişim XIX. yüzyılda kendini iyice hissettirerek bir zihniyet değişimine yol açacaktır. Bu cezri değişim birçok alanda olduğu gibi edebiyatta da ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak yüzyılın ikinci yarısından sonra divan edebiyatı yerini farklı bir edebiyat anlayışına bırakır.

“19. yüzyılın ikinci yarısındaki ilk yenileşme süreci içerisinde, yani Tanzimat sonrası Arayışlar Dönemi’nde; ‘Eski Şiir’in, tradisyonalist (gelenekçi) yapılanması doğrultusunda, hâlâ kendi yolunda ilerlediği görülmektedir. Nitekim Avnî Bey, Cevdet Paşa, Fuat Paşa, Ziver Paşa, ve öncekilerden Leylâ Hanım ile Avrupa’ya gitmezden önce İbrahim Şinasi; yazdıkları kaside, gazel ve tarih manzumeleriyle eski geleneği az çok devam ettirirler (Göçgün, 2007: 16).”

“Siyasal kurumların değiştiği, ulusalcılık akımlarının geliştiği ve toplumsal sorunların tartışılmaya başladığı 19. yüzyılda ise artık divan şiiri gerilemektedir. O şiirin sadece içeriği değil, değişen dünya ve değişen düşünceler karşısında biçimi bile zorlanmaya başlamıştır (Ortaylı, 1999: 219).”

Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği tarih olan 1839 veya yenileşmenin edebiyata yansısıyla ilk edebî ürünlerin verilmeye başlandığı 1860 sonrası, edebiyat alanındaki yenileşmenin miladı sayılır. Genel olarak yenileşmeyi -ki buna edebiyattaki değişimler de dahildir- daha eski tarihlere, Lale Devri’ne

kadar götüren araştırmacılar da vardır. “Osmanlı’da yenileşme hareketleri, Tanzimat Fermanı’nın ilânı ile başlamaz. Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu bir bakıma, başlangıç değil, sonuçtur. Bu tespit sadece siyâsî, hukukî ve iktisâdî değil, edebî gelişmeler için de geçerlidir. XVII. asrın sonlarından itibaren Türk şiirinde görülen değişim -her zaman gelişim yönünde olmasa da- bir kabuk yenileme gayretidir. ‘Lâle Devri’ adlandırması ‘lâle’de sembolleşen yeni bir hayat tarzının ifadesidir ve lâle Türklere Frenklerin armağanıdır. Önceki küçük emâreler bir yana, gerçek yeniliği taşıyan şiir lâle soğanlarında saklıdır (Özgül, 2000: 3).”

“Osmanlı modernleşmesi Nevşehirli İbrahim Paşa’nın sadrazamlığı devrinde matbaanın kurulması, Osmanlı kültüründe ve hayat tarzındaki batılılaşma girişimleriyle mi, yoksa II. Mahmud’un reformlarıyla mı veyahut Gülhane’de okunan Hatt-ı Hümayun’la mı başladı? Böyle bir başlangıcı II. Osman’ın başarısız reform isteklerine kadar indirenlere de vardır (Ortaylı, 2008: 31-32).”

Yenileşmenin başlangıcı meselesi bir tarafa bir de hayatın her alanında kendini gösteren yeniliklerin edebî sahada isimlendirilmesi problemi vardır. Bu isimlendirmelerden bazıları şunlardır: “Tanzimat Edebiyatı”, “Türk Teceddüd Edebiyatı”, “Yenileşme Devri Türk Edebiyatı”, “Batı Tesirindeki Türk Edebiyatı”, “Modern Türk Edebiyatı”, “Arayışlar Devri Türk Edebiyatı”.

Bu dönemde orijinalliğe ulaşamaması sebebiyle önceki dönemleri taklit ile yetinilmiştir. Kimi araştırmacılara göre ise Şeyh Galib ile birlikte mazmunlar öyle işlenmiştir ki artık son raddeye gelinmiştir. Bu kereden sonra bu şiirin manevra yapması zordur. Klasik şiirin bundan sonraki tükenişi doğaldır. “On dokuzuncu asırda bu mazmunların işlenişi son haddini bulmuştur. Eğer biraz daha ileri gitseydi muzlim kalacaktı. Bu devrede edebiyatın imdadına siyaset yetişti. Siyasî Tanzimat arkasından edebî yenilik başladı (AKYK, 1990).”

“Divan Edebiyatı XIX. asırda artık çökmeye, çözülmeye yüz tutmuştur. Şeyh Galib’le mazmunlar ve onların beyitlere yerleştirilmesi bakımından kemâl derecesini bulan divan şiiri, ondan sonra büyük şair yetiştirmemiştir. Esasen mazmunlar bakımından daha fazla bir gelişme mümkün olmadığı için divan şiirinde yenilik, bunları ya yeni bir ifade ile söylemekle veya yenilerini bulmakla

sağlanabilirdi. Kuvvetli sanatkârlar ve büyük şairler gelmediğinden ancak eski mazmunlar tekrarlanmıştı (Timurtaş, 2005: 359).”

Dönem divanlarındaki müşterek şiir söyleme ile sıkça karşılaşmaktadır. Trabzonlu Emîn Hilmî, Hersekli Ârif Hikmet, Fatîn ve birçok dönem şairinin divanında müşterek olarak söylenmiş örnekler mevcuttur.

Bu edebî gelenekte şiirlerin toplandığı kitaba özel bir ad verilmez, hepsine “divan” denirdi. Şiirlerin toplandığı bu eserlere özel isim vermeyle ilk olarak Ali Şîr Nevaî’ de karşılaşmaktayız. XIX. yüzyılda geleneğin belirlediği bu kuralın dışına çıkıldığına şahit olmaktayız. Keçecizâde İzzet Molla, *Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*; Muhammed Şakir Efendi, *En İsü’l -Uşşâk*; Halil İbrahim Rıfat Bey, *Ayn-ı Zafer*; Feryâdî, *Manzûme-i Hakîkiye*; Süleyman Efendi, *Tuhfetü’l- Uşşâk*.*

Önceki yüzyıllardaki kadar mesneviye rağbet gösterilmemiştir. Bu dönemde Keçecizâde tarafından gözlemci gerçeklikle kaleme alınan “Mihnet-Keşân” klasik mesnevilerden farklılıklar gösterir. Ayrıca bentlerle kurulan nazım şekillerinin sayısı artmıştır. “Bu dönemde en az kullanılan nazım şekli mesnevidir. Daha önceki yüzyıllarda beyit sayıları binlerce olan mesneviler artık bu yüzyılda yazılmaz olmuştur. Sanatçılar mesnevi yazsalar da bunlar kısa mesnevilerdir. Dönemin revaçta olan nazım şekilleri terakib-i bend ve terci-i bend ile şarkı ve tarih kıtalarıdır (Mengi, 2015b: 262).”

Bu yüzyılda önceki asırlara göre; Leyla Hanım, Fıtnat Hanım, Adile Sultan, Tevhide Hanım, Hatice Nakiye Hanım başta olmak üzere kadın şairlerin sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir.

Divan şiirinin dinî, tasavvufî ağırlığı bu dönemde de devam eder. Dönemin şairlerinin ekseri çoğunluğu bir tarikata mensuptur. Yine bu asırda faaliyet gösteren birçok şairin çeşitli kalemlerde çalıştığı bilinmektedir.

Dönemin ikinci yarısından sonraki ilk on yılda ortaya çıkan ve faaliyetlerini bir yıl kadar sürdüren “Encümen-i Şuarâ” topluluğu bu dönemde eski ile yeninin imkanlarından faydalanarak şiire yeni bir soluk getirmeyi

---

* Daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın. “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme.” *Ekev Akademi Dergisi*. 2014. S. 59. s. 45-59.

amaçlar. Topluluk üyeleri bu bir yıl boyunca Hersekli Ârif Hikmet'in evinde bir araya gelerek şiir hakkında fikir alışverişinde bulunur. “Encümen-i Şuarâ mensupları, bir taraftan XVII. asrın dil imkânlarını, tasavvufi lüğatin remizli ve ‘sebk-i Hindî’nin orijinal mazmunlu lisanını; diğer taraftan da XIX. asrın ikinci yarısında Edhem Pertev Paşa, Behcet Efendi, Hoca Tahsin Efendi gibi yenilik emaresi taşıyan şairlerden Şinasi’ye ulaşan bir çizgide sosyal hayatın ve asrî fikrin dilini kullanırlar (Özgül, 2012: 178).”

“Encümen-i Şuarâ, eski mazmunları terk etmek, yeniden bulmak ve aynen korumak şeklinde hulasa edilebilecek üç görüşün de içten içe münakaşa edildiği bir atmosferde toplanır (Özgül, 2012: 185).”

“Hâsılı XIX. yüzyılda divan şiiri, siyasî sahadaki durumumuz gibi edebiyatımızda, Doğuyla Batı, yeniyle eski arasında bir bocalama devrini yaşıyordu (Gölpınarlı, 1955: 8).”

1.4. İKİ TEMEL KAVRAM: HİCİV VE HEZEL

1.4.1. Hiciv

Methin zıddı olan hiciv kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Batı edebiyatında satire, halk edebiyatında taşlama, günümüzde yergi karşılığı olarak kullanılan hiciv Arapçada “hecv” olarak okunur. İslam dininin konu hakkındaki menfî tavrına rağmen hiciv; Arap, Fars ve Türk edebiyatında kendisine yer bulmuş bir türdür.

“Hiciv” medhin zıddıdır. (Methiye) tabiri altında mütalâa olunabilecek kasideler bir zatı, bir binayı, bir yeri, bir vâkıyı nasıl hakikaten üstüne çıkararak överse (hicviye)lerde yine gerçeği bir yana atarak öylece yerer. Hiciv ve medhin birleşik vasfı (mübalağa) dır. Aradaki fark medhiyelerde mübalağanın medh edilenin lehine, hicviyelerde ise (mevsufun) muhatabın aleyhine kullanılmasından ibarettir (Yücebaş, 1976: 6).”

Hiciv ile ilgili değişik kaynaklarda muhtelif anlamlar verilmektedir:

“Bir kişi, kurum veya toplumu alaylı tarzda eleştirme ve eleştiri metinlerinin oluşturduğu edebi tür (DİA, 1998, C.17: 447).”

“Teşrih-i rezâil ve teşhir-i erâzil için yazılan yazılardır. Mamafih bunlarda nezahet-i beyana riayet zaruridir. Çünkü tarz-ı ifade daire-i edebi tecavüz ederse âdetâ nazmen sövülmüş ve terzil yerine rezâlet edilmiş olur. Nezih olmak şartıyla hiciv, hak ve hakikatin müdafii, gadr ve fezâhatin mâniidir (Mevlevi, 1994: 53).”

“Şiir yoluyla yerme ve gülünç duruma düşürme. Hicivler genellikle kişilere yönelik ise de bazen toplumu, âdetleri vs. yeren hicivler de yazılır (Pala, 2010: 207).”

“Hiciv, daha çok, kişisel düşmanlık ya da kıskançlık nedeniyle kişiye yönelik olup söz konusu kişiyi kötüleme, küçük düşürme hatta saldırı amacıyla ve çoğu zaman ağır ya da mübalağalı bir dil kullanılarak yapıldığından, daha doğru bir ifadeyle insan onurunu incitmeye yönelik olduğu için İslamiyet’te hoş karşılanmamış; ayrıca, kırgınlığa neden olduğu ve şairine düşman kazandırdığı vb. düşüncelerle eski edebiyatımızda da fazla itibar görmemiştir. Ancak, başka

nedenlerin yanı sıra daha çok kişisel yaratılışı ve seçimi nedeniyle hiciv amaçlı şiir yazan, hatta Nef'î gibi hicvi sanatının belirgin özelliklerinden yapan eski şairlerimiz de bulunmaktadır (Mengi, 2010: 86).”

“Eski edebiyatımızda hiciv ile mizah birbirine karışmıştır. Hakikatte ‘hiciv’, ‘meth’ zıddıdır ki yermek demektir. Divan şairleri, lütfunu bekledikleri kimseleri nasıl mübalağalarla övmüşlerse, sevmedikleri, yahut zarar gördükleri kimseleri de o nisbette yermişlerdir. Bunlar, yermekte mübalağaya kaçmakla kalmamışlar, yererken ağız dolusu küfretmekten de çekinmemişler ve bu vadiye küfrün son haddine varmışlardır (Levend, 2015: 521).”

Hiciv; ferdî veya içtimaî bir aksaklığın, kötülüğün, olumsuzluğun abartılı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Bu yapılırken nazımın birtakım imkanları kullanılır. Edebî sanatlar ve mizah hicvin önemli öğelerindendir. Hiciv, daha çok kaside, kıta, rubai, gazel gibi nazım şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bir nazım şeklinin tamamı hiciv türünde olabilirken herhangi bir nazım şekli içerisinde parça parça hiciv örnekleri de bulunabilir.

Sosyal içerikli hicivlerde padişah ve sadrazamlar başta olmak üzere mevki sahipleri eleştirilirken daha dikkatli davranılmıştır. Caizeye nail olabilme adına kasidede abartı abartıya övülen muktadirlerin yerilmesi durumunda şairlerin gazaba uğrayacakları muhtemeldir. Nef'î ve Figânî örneklerinde olduğu gibi ölümlerle cezalandırma bile söz konusu olabilir. Bu bağlamda hicve konu olan kişinin statüsü önemlidir. Birtakım olumsuzluklara düşer olma endişesi, hiciv ihtiva eden manzum parçaların divana alınmamasının sebeplerinden bir tanesidir. Yine bazı hiciv şairleri aynı sebepten dolayı bu tarz şiirlerde mahlas kullanmaktan kaçınmışlardır.

Divan şiiri geleneği içerisinde olumsuzlanan rakip ve sofuya ek olarak hicvin dışarı açılan geniş bir penceresi vardır. Gelenek içerisinde -özellikle de gazelde- rakip ve sofuya hicvedilirken şiirin tüm gücünden yararlanılır. Bunlar dışında heccavın muhatabı kişiler, içtimaî hayat, yerleşik uygulamalar, kurumlar, vs. olabilir.

“Eski edebiyatımızda latife, hezl, mizah, mütâyebe, mülâtafa, hecv, ta’riz, tehzil, şathiyyat terimleri yer alır (bu sonuncusu tasavvuf terimlerindedir). Bunlardan latife’yi şaka, hezl ile mizah’ı gülmece ve alay, mutâyebe ile mülâtafa’yı şakalaşma, hecv’i yergi, ta’riz’i sataşma ve taşlama, tehzil’i alaya alma, gülünç hale getirme, şathiyyat’ı da saçma sözler ile karşılayabiliriz. Yine eskiden kullanılan ‘zem, şetm, kadh’ gibi kelimeler de vardır ki, bunlardan zem, yerme ve kınama; ötekiler de sövme ile karşılanabilir (Levend, 1971: 39-40).”

Hiciv ve hezel araştırmacılar tarafından bazı bölümlere ayrılmıştır:

“Gülmece ve yergiler, amaç, konu ve kapsam bakımından şu üç bölüme ayrılabilir:

- 1- İncitmeyen gülmece ve alay,
- 2- Mutâyebe ve mülâtafa adı altında şakalaşma,
- 3- Kaba şaka, sataşma ve taşlama,
- 4- İğrene yerme ve sövme

Bunları, hele son ikisini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak kolay değildir (Levend, 1971: 41).”

Sanatlı, iğneleyici, ince hiciv örnekleri karşısında sövgü, kabalık ve müstehcenliğe dayalı hicivler de vardır. Kimi araştırmacılar tarafından bunların küfürden farkı mevzun olmasıdır.* Küfür ile muhatabın incinmesi, küçük düşürülmesi amaçlanır. “...gerçek olan şudur ki küfür ve sövgü daima hicivcilerin etkin ve iş bitirici silahları olmuştur (Çiftçi, 2002: 105).” Hiciv parçası zemm ü kadh (kötüleme ve çekiştirme), tahkir, terzil gibi birçok unsuru bünyesinde barındırır. Birinci türdeki hicivlerde nükte ve zarafet göze çarparken diğerinde kabalık kendisini hissettirir. Buradaki kabalık sadece alelade sözcük kullanımından kaynaklanmamaktadır.

Şiirin duygu ağırlıklı bir edebî tür olması yanında hiciv türündeki şiirlerde düşüncenin ağırlığı hissedilmektedir. Hiciv, divan şiirinin düşünce plânındaki bir türüdür.

---

* bkz. Abdülbaki Gölpınarlı. *Divan Edebiyatı Beyanındadır*. İstanbul: Marmara Kitabevi. 1945. s. 120.

Âşık, sevgili, rakip üçgeninde âşığın temsilcisi olan şair rakibi sürekli yerden yere vurmaktadır. Âşık ile sevgilinin arasında bir engel olarak duran rakip doğal olarak eleştiri oklarının hedefindedir. Yine rind-meşrep olan şair riyakâr, samimiyetsiz olarak değerlendirdiği sofu tipini de olumsuzlar.

Bunlar dışında divan şiirinin dışarı açılan eleştirel yanı da vardır. Şair çevresindeki kişi ve olaylarda gördüğü aksakları, kötülükleri eleştirmekten geri kalmamıştır. Hedef alınan kişi veya olaylar gülünç yanlarıyla da ele alınmıştır. Bu yapılırken birtakım edebi sanatların gücünden yararlanır. Ferdî veya içtimaî aksaklıklar nazmın gücünden faydalanılarak ortaya konulurken bir yandan da okuyanı tebessüm ettirir. Özellikle XIX. yüzyılda mizahın yanı sıra zekaya dayalı ironi unsuru da hicviyelerde kendini göstermiştir.

Hiciv şairinin muhatabı meslektaşısı ise tür, karşılıklı sataşmaya dönüşen farklı bir boyut kazanır. Şairler arasında özellikle intihal ve şiir mevzusu sataşma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirlerine üstünlük kurma adına kalemlerini kılıç gibi kullanmaktan çekinmezler. Öyle ki iş küfürleşmeye kadar gider ve okuyanın yüzünü kızartabilir.

1.4.2. Hezel

Mizah, şaka, alay, latife anlamlarına gelen hezel, tıpkı hiciv gibi gücünü abartıdan alır. Şaka ve alaya açık olan hezel, hicvin incitici etkisini çok fazla göstermez. “Hezliyyât: Alay, latife, şaka yollu yazılan şiirler kimseyi incitme amacına yönelik değildir. Bu yönüyle hiciv’den ayrılır... Hezelde zarif bir nükte veya güzel bir mazmun bulunur. Konu alaylı bir dille anlatılır. Şakayla karışık olan bu alay, çok zaman uslandırıcı bir etki gösterir. Hezelde mübâlağa (abartma) sanatı esastır. Bu yönüyle hicvi andırır (Pala, 2010: 203).”

“Gülmece ve yergi, edebiyat türleri arasında, başarılması ayrı koşullara bağlı, ayrı nitelik taşıyan ince bir sanattır. Her şeyden önce, gülmece yazarı, çevresine alaycı bir açıdan bakacak karakterde olmalı, karşılaştığı olaylarda ilişilecek sivri ve çukur noktalar bulan anlayış keskinliğine, kavrayış üstünlüğüne sahip bulunmalı, yakaladıklarını ustaca anlatabilmelidir. İçtenlik ve sanat kaygısı, onda aranacak başlıca nitelikler arasındadır (Levend, 1971: 37).”

İncelediğimiz divan metinlerinde hezel başlıklı birçok manzume örneğine tesadüf ettik. *Kâlâyî Divanı*'nın sonunda ‘‘Hezliyyât’’ başlığı altında bir bölüm vardır. Burada divan sahibi ile Surûrî arasındaki karşılıklı sataşmalar yer almaktadır. Refî‘-i Kâlâyî ve Surûrî arasındaki sataşmalarda bol bol galiz küfür ve kişilik haklarına saldırı vardır. Fizikî özellikler ve davranışlar bakımından birbirlerine saldırırlar. ‘‘XVIII. asır boyunca ve XIX. asır başlarında tezyif, kaba bir ‘pédantisme’den ibaret olmaya başlamıştır. Bir koldan, sosyal ve siyasî manzara karşısında, şairin fert olduğu bilinciyle ve aydın kimliğinin sorumluluğuyla söylediği eleştiri şiirleri artarken, diğer koldan da pedantist hevâiyat yaygınlaşır. Avrupa’nın salon edebiyatındaki pedantizm, ayaküstü yaşanan bir söz düellosuydu ve daha ukalâ, daha sivri dilli, daha keskin zekâlî olanın mizahı bir silaha dönüştürerek karşısındakini mat etmesinden ibaretti; rakiplerin el sıkışmasıyla, izleyenlerin alkışlarıyla sonlanırdı. XIX. asra yanaştıkça, Osmanlı şiirinde görülen tezyif örnekleri pedantizmin sözle değil de kalemle, nazımla yapılanı olmaya başlar ve bir tarafıyla âşık atışmalarını hatırlatan bir oyuna dönüşür (Özgül, 2006: 344-345).’’

1.5. XIX.YÜZYILA KADAR DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV ve ELEŞTİRİ

1.5.1. XV. Yüzyıl

Fars edebiyatının etkisi altındaki bu dönemde Şeyhî'nin 126 beyitten müteşekkil "Har-nâme" adlı mesnevisi hiciv türünün esaslı örneklerindedir.

1.5.2. XVI. Yüzyıl

Fuzûlî'nin muhtevasında sosyal eleştiri bulunduran "Şikâyet-nâme"si oldukça önemlidir. Bağdatlı Rûhî'nin meşhur Terkib-i Bend'indeki eleştirel değerlendirmeler sosyal hiciv noktasında kendisinden sonrakilere de kaynaklık etmiştir. XVI. asrın hamse sahibi şairlerinden Taşlıcalı Yahya'nın "Şehzade Mustafa Mersiyesi" Osmanlı'nın en kudretli sultanı olan Kanuni ve olayda parmağı olan üst düzey devlet adamlarını hicvetmesi bağlamında öne çıkmaktadır. Nihâlî Cafer Çelebi de dönemin hicve temayül eden şairlerindedir.* Emrî ile Bâkî arasındaki hiciv-amiz numuneleri de burada zikredebiliriz.

1.5.3. XVII. Yüzyıl

Nef'î, klasik Türk şiiri geleneğinde hicvin en önemli temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu vadiyi takip eden geleneğin sonraki şairleri kendilerine Nef'î'yi örnek almıştır. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında yaşamış olan Veysî, Hab-name ve Hicviyye adlı eserleriyle türün bireysel ve toplumsal örneklerini vermiştir. Nev'izâde Atâî, Mantıkî, Küfrî-i Bahayî, Hevâyî dönemin diğer hiciv ve hezel yazan şairleridir. Kubûrîzâde Abdurrahman Rahmî mizahi şiirlerinde Hevâyî mahlasını kullanarak "Hevâyî-nâme" olarak da bilinen divanını tertip etmiştir. "XVII. yüzyılda özellikle Nâbî ve Bosnalı Alaaddin Sâbit'in, toplumsal konuların hemen hemen her alanına eğildiklerini ve tespit etmiş oldukları aksaklıkları dillendirdiklerini görmekteyiz (Kılıç, 2008)."

---

* Daha geniş bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend. "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 1971. s. 42-43.

1.5.4. XVIII. Yüzyıl

İmparatorluğun gerileme devri olan bu yüzyılda çeşitli sıkıntılar baş göstermiştir. Askerî yenilgiler, ayaklanmalar, siyasî ve iktisadî olumsuzluklar istikrarın bozulmasına sebep olmuştur.

Yukarıdaki olumsuzlukların etkisiyle bu yüzyılda sosyal konulara eğilimin arttığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra yergi ve gülmede XVIII. yüzyılda başlayan kabalık bir sonraki asırda da varlığını devam ettirecektir. Tırsî İbrahim, Haşmet, Sürûrî, Osmanzade Taib, Ebubekir Kânî bu nazım türünün dönemdeki önemli temsilcileridir.

2. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE HİCİV VE SOSYAL ELEŞTİRİ

2.1. KİŞİ HİCVİ

2.1.1. Fizikî Yönden Kişilerin Hicvi

Hiciv bazen insan uzvu ve insanın dış görünüşüne ait hususların mübalağa ile yoğrulması sonucu ortaya çıkar. Uzuvar ile ilgili engellerin kişilere takma ad olarak kullanılması hicvin bu başlığı altında yaygındır.

2.1.1.1. Körlük

Surûrî (ö. 1814) ve Kâlâyî (ö. 1822) arasında geçen ağır atışmalarda Surûrî kör, Kâlâyî köse oluşuyla sunulur. Surûrî ve Kâlâyî, fizikî hiciv noktasında bu iki kavramı oldukça geniş anlamlarıyla kullanır. Kâlâyî, kendisine “küsec-i şeytan-sıfat” diyen Surûrî’ye, gözünün iyi görmemesi sebebiyle sataşır:

Ey Surûrî söyle şeytân kör midir küsec midir
Bil de hâliñ  alemi aldatma gel bir yana tur
Sen gibi yañşak ağız hıffânî bir şâ ir iken
Zangoç olmuş şimdi gördüm Ermeni kör Asvador

Refî , Hz. 25

Kâlâyî, ‘ayn  sözcüğünü hem gözle ilgili anlamı hem de ‘Ayn ’yi çağrıştıracak şekilde kullanarak Surûrî’nin görme engelini alaylı bir şekilde dile getirir. Ayrıca aşığıdaki dörtlüğün son mısrasında atasözü kullanıldığını görmekteyiz. Sosyal hayatın izlerini taşıyan ve zamanın imbiğinden geçerek rafine ifadeler hâline gelen atasözü ve deyimler de hiciv parçalarında anlamı güçlendirmek için sıkça kullanılır. “Birçoğı da tarih  bir h diseden, sosyal ve siyasal bir olaydan kaynaklanarak, halkın öz k ltürü ve dilinin izlerini taşıyan atasözü ve deyimler,

zarif şaka ve dokunuşlarla birlikte en acımasız eleştiri, hırpalama, ta'riz, sövgü ve hatta müstehcen lafızları ihtiva ederler (Çiftçi, 2002: 95).”:

Şimdi kārḥāne-i °ālemde var iken °aynī
Nice disün o Surūrī göre ādem güzeli
Līk nādīde teresdir yaşasın çok dem kim
Kör ölürse olur °ālemde o bādem gözli

Refī°, Hz. 23

Kâlâyî, aynı noktanın farklı tezahürleri bağlamından devam eder:

Surūrī sol eliyle yazsa gör kör yazuyı her dem
Ki ol mühri de ba °zān görmeyüp tersine başmışdır
Ḥomurdanur görünce anı ayu gibi hırsından
Didim bī-çāre var ise yine tersine başmışdır

Refī°, Hz. 7

Surūrī rāh-ı nazmı gā'ib itmiş hiç su °āl itmez
Gider kör kör o bīçāre şanur °Aynī koluñ tutmuş
°Aşā-yı kīr elinde gūyiyā bir kör dilenci kim
Şarı kārīze düşdi zann ider Dīvānyoluñ tutmuş

Refī°, Hz. 21

Buna karşın Surūrī, Refī°-i Kâlâyî'ye çok ağır bir şekilde karşılık verir. Bu ikili arasındakiler, karşılıklı kaba sataşmaya hatta çoğu zaman sövmeye kadar varır:

Köse Kālāyī kör didiyse baña
Bağ o ḥod-bīn için neler dirler

Göz yumup kîr-i hicvi şaldım aña

Çünkü kör buldığuñ .iker dirler*

Refî‘, Hz. 22**

Kâlâyî aşağıdaki bendin her mısrasında muhatabına saldırır:

Serd-i tab° îñ ile şimdi sözleriñ gâyet şoğuk

Üste Kırkor yoksa bir kor bul devâ lâzım saña

Semt-i nazma toğrı bir şap tut bu kîr-i hicvimi

Çünkü sen körsin Surûrî bir °aşâ lâzım saña

Refî‘, Hz. 29

Fatîn Efendi, Münif adlı şahsın ölümü üzerine kaleme aldığı tarih manzumesinde onu “kör” lakabıyla anıp davranışları bakımından da hicvetmektedir:

Vardı şahhaflarda bir şahs-ı şakîl

Eylemişdi mecmu°-ı nâmûsı çāk

Herkesi ta°cîz iderdi hāşılı

Eylemezdi kimselerden bîm u bāk

Def° olup gitmişdi Şām iklimine

Hamd ola buldı belāsın oldu hāk

---

* Sövgü ifadeleri açıkça yazılmayıp ilk harf yerine tek nokta konulması tercih edilmiştir.

** *Refî‘ Kâlâyî Divanı*’nın son bölümünde yer alan “Hezliyyât” başlığı altında Refî‘ ve Surûrî’nin karşılıklı atışmaları yer alır. Surûrî’nin şiirlerinin *Refî‘ Divanı*’nda bulunmasından dolayı manzumenin yukarıdaki açıklamada şiirin Surûrî’ye ait olduğu belirtilirken aşağı kısımdaki manzume bilgisine Refî‘ yazılmıştır.

Nase tebşîr eyleyim târîh ile
Kör Münîf ıamdan düşüp olmuş helāk
Fatîn, Tr. 220/ 1-4

Enderunlu Vâsıf, zamanın geçmesiyle fizikî evrilmenin kaçınılmaz olacağını
“sevgili” üzerinden ortaya koymaktadır:

Şehlâ-nigâh tâze dinen dil-rübâlaruñ
Çağı geçince nâmı ya kördür ya şaşdır
Vâsıf, G. 34/ 7

Feyzî, Kerbela olayına adı karışan Ubeydullah İbni Ziyâd’ı kör vasfıyla birlikte
ele almıştır. Klasik şiirimizde geniş yer bulan bu elim olaya karışanların genelde
zalim oluşları üzerinde durulurken burada bunlara fizikî bir özellik de
eklenmiştir:

Kör İbn-i Zıyyâdıñ artdı merākı
Bırakdı İslâma nâr-ı firākı
Feyzî, M. 1/ 182

2.1.1.2. Kellik

Enderunlu Vâsıf’tan alınan ilk beyitle Racûlî’den alınan ikinci beyitte kellik
mizahî bir üslupla ele alınmaktadır:

Ṭotalım °âlemi şemşîr ile pür eyleseler
Yağışır mı yine hiç kel başa şemsîr ammâ
Vâsıf, K. 17/ 8

Ey Racûlî lâne-i destâr-ı mecnûnam dime
Kel başa mekkes konar °uşfûr °uşfûr üstüne
Racûlî, G. 230/ 7

Surûrî, hakaret-amiz nice ifadeden sonra muhatabımı kel oluşu yönünden iğnelemektedir:

İtdi ta° yîñ-i laķabla şā° irān temyîz kim
İki maħlaşdaş var biri bozorg u biri ħurd
Şehrîdir Kālāyî kûsec bir ħurî cingānedir
Āmidîdir ķoca kel ayı yûzi kıllı Kürd

Refî°, Hz. 35

Musa Kâzım Paşa, ironiyi karşısındakinin kel oluşu üzerine kurmaktadır:

Hüner var bende gel ķıl istifāde
Senüñ başındaki ķıldan ziyāde

Ṭuyınca bu sözi çok ħande ķılmış
Meger başı anuñ tās gibi kelmiş

Musa Kâzım, M. 13/ 19-20

2.1.1.3. Sakal ve Köselik

Kālâyî, sakalı fırçaya benzetmektedir:

Lihyesi furça gibidir evin itsün badana
Şi° r-i ħinzîr ile anıñ badanasın .ikeyim
Adana Türki Surûrî ki edāniden iken
Şi° rin adını poĥ itdi Adanasın .ikeyim

Refî°, Hz. 55

Surûrî, Kālâyî'yi köselikle ve müşterilerini aldatmakla itham eder:

Kālâyî sen ki kûsec-i şeytān-şifātsıñ
Aldatma müşterîlerini pendimi işit

Alış virişde sencileyin h̄ilekār idi
Kibritci oldu şimdi kumaşcı Köse cift
Refî‘, Hz. 24

Han, hamam, saray, cami gibi yapıların yapım tarihleri yanında doğum, ölüm, sünnet, düğün, vs. olaylar için de tarih düşürülmüştür. Aşağıda ise sakal bırakılması üzerine düşürülen tarihte nükte ve ince bir kavrayış ortaya konulmaktadır:

Eylesem āgāze-i güftārdır rīşüm gören
Ey şaḳal dīvānesi söylediğñ sidre gibi

Nūriyā bir cevheriñ tārīḥdir kim didiler
Liḥye taḳlīdi için biz de taḳındık pösteki
Nūrî, Tr. 1/ 1-2

Racûlî’ nin “sakal” redifli gazeli oldukça dikkat çekicidir. Şair, sakalın sadece peygamber sünneti olmadığını her beyitte ironik bir üslupla anlatır:

İç yüzüñ bilmez begim ḳaldı bir arada şaḳal
Dest-i cā’ilden ne çeker soñra ğavgāda şaḳal

Herkesin destinde irāde-i cüz’î var ise
Bir uzun da°vā bu keyfiyyet ü ifāde şaḳal

Ḳorḳarım geçmez sözimiz yine soñra °āleme
Bir ağır yük gibidir şimdi bu eḣnāda şaḳal

Ma°nî olur mı ḥarāma ya°nî ekl ü şürb için
Cebr idüp belki benim āğzımı ḳapata şaḳal

Bākīye murūr için tezkire-i eşkâlde
Çekmesün rencide kâtib bir sefer sâde şağal

Muğtesilde lîf için çok kârı var ise daği
İki guruş vârise maşrâfı ziyâde şağal

° Askerî hâlile bunca farzı kazâ eyledin
Ey Racûlî sâde sünnet bu mu dünyâda şağal

Racûlî, G. 174/ 1-7

2.1.1.4. Kirlilik

Âkif Divanı'ndaki ilk musammatın her bendinde rûhî ve fizikî özellikler yönünden eleştiriler vardır. Bazı bentlerin ilk mısralarında olumlu yönleri belirtilip takdir edilen muhatabın son mısralarda hicvedildiği görülmektedir. Özellikle temiz olmama durumu göze çarpmaktadır:

Mûsikî h'âcesi yâ hâfîz-ı şeydâ ° acabâ
Burnu enfîyye tolu kirlî gezer mi hâlâ
Hüsn-i şavtına edâsına sözüm yok kaç° â
O siyâdetli şetâretli hoş-elhân nicedir

Beste bağlar mı gâzâ güftelerine dâ'ir
Yâ o vâdîde neva-sâz mıdır ol mahir
Bü'l-hevesdir bilürüm yoğsa ° aceb ol kâfir
Anda da var mıdır ağnâmı o çübân nicedir

Nedir ol kirlî yağa boğ bulaşık üst ile baş
Ağzı burnı bulaşur enfîyyeye tâ göz ü kaç
Lîk âgâzesi şâyân u şenâ vü şâpâş
Mûsikîde hem o Fârâbî-i devrân nicedir

Yabce yabce girelim baħş-i Dede °Oşmāna
Kibri yoħdur severim ħūb taşur yārāna
Mūcib-i revnaħ olur bezmgeh-i °irfāna
O nūmāyişli zārīf-i pezevengān nicedir

Ķanlı necsinden eline sūrerek bir iki reng
Yaralandım der imiş baħşış için ol pezeveng
Pek kayıdsızdır olur cūnbiş için gāhī Fireng
Lā’ūbālī nemek-i bezm-i zārīfān nicedir

Nice dervīş ise de bir o Ķadar kāfirdir
Severim toğrı gōñül almada pek māhirdir
Pezevengligini dir kim zurefā zāhirdir
Rūħumuñ sevdiđi ol Ķaşmer-i devrān nicedir

Gelelim °Ākif o sā’ir Ķapu yoldaşlarına
Eylerim °arz-ı du°ā tā ki başından serine
İde ıĶ°ād Ķudā cümleyi yerlü yerine
Bizi de Tañrı Ķavuşdura o ihvān nicedir

Ākif, Ms. 1/ 12-18

“sana” redifli manzumede Vāsıf’ın kirlilikle ilgili betimlemeleri gerçektir:

Pırlilikden baĶıyye evde Ķalmış bir yelek
Eskiyip aştarı kirlı dest-māl olmuş saña

Dāl-kelle tās destünde tulumbacı iken
İçi Ķokmuş kirlı ħānım Ķaşkaval olmuş saña

BaĶ a şaşkınlık ol gözü şehlāyı seyr itsin diyü
Bir kırık gözlük iki çeşm-i peşāl olmuş saña

Kirli fesden perçemüñ çıkmış dürülmüş lif gibi
Sünbülüyye kır bıyık süd aķ saķal olmuş saña
Vâsıf, G. 8/ 5-8

2.1.1.5. İnsan Uzvu Üzerinden Yapılan Hiciv

Aşğıdaki manzume başlığına rağmen (Hezliyât) hicve daha yakındır. Okuyanın yüzünü kızartacak türdendir:

Sâkin-i vîrân (...) nigârândur s...m*

Mâr-i a° zâmdur velâkin şâh-ı mârândur s...m

Görse bir kâlây-ı nev kâķar hemân endâz olur
Çâr-sü-yı vuşlat-ı hûbâna mîzândur s...m

Bir kızılbaşdur ki düçâr olsa da boķdan boķa
Ser-fürü itmez şanursın şâh-ı İrândur s...m

Teşne-diller gördügi anda n'ola .öt virseler
Lüle-i ser-çeşme-sâr-i âb-ı hayvândur s...m

Bir kârış oğlancığa kâķup kıyâm itmekdedür
Zâhid-i mağrûra nisbetle Müselmândur s...m

Dil-rübâlardan şikâyet eylese nânkör olur
Nâ'il-i luţf u kerem hoşnüd-ı ihsândur s...m

Gül-şen-i vuşlatda atdurduķça dest-i nâzımı
Güyyiâ şâd-ı revân-ı cevher-efşândur s...m

Yenişehirli Avnî, K. 49/ 1-7

---

* Buradaki nokta noktalar (...) metnin aslında da böyle yazılmıştır (Hazırlayanın dipnotu).

2.1.2. Davranışları Yönünden Kişilerin Hicvi

İnsanların fizikî özellikleri haricinde sergiledikleri davranışlardan ötürü de yerilmeleri normaldir. Özellikle de toplumda kabul görmeyen davranış biçimleri bu tür hicvin hedefi olmuştur.

2.1.2.1. Zalimlik

Klasik Türk şiirinde Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesiyle ilgili olarak birçok eser kaleme alınmıştır. Ayrıca mezkûr mevzu divanlarda da muhtelif formlarda işlenmiştir. Mersiye türünün konusunu genelde Kербela oluşturur. Bu meşum olayla ilgili yazılan şiirlere “maktel” veya “maktel-i Hüseyin” adı verilir. İslam medeniyetinde Yezid zulmün sembolü haline gelmiştir.

Yā Rab ne kanlu zālīm-i bī-dīn imiş Yezīd
Bükdi rü'ūs-ı  ālemi mānend-i müşk-i bīd
Musa Kāzım, Tb. 10 (III) / 8

Musa Kāzım Paşa'nın Külliyyatı'nda* Hz. Hüseyin ile ilgili mersiyeler yer almaktadır:

Telvīş idüp o kelb imāret maķāmını

Ref  itdi 'arşā zulum ü ihānet hıyāmına

Ümmü'l-ħabā'ışūñ kılup i  lān ibāhetin

Bozdu tağıtdı şer -i kavīmüñ nizāmını

Sefk-i dem ü zināya idüp inhimāk-ı tām

Fısq u fücūruñ eyledi icrā tamamını

---

* Divan yerine Külliyyat isminin kullanılması ile ilgili olarak bkz. Ramazan Bardakçı. “Musa Kāzım Paşa (Hayatı, Sanatı ve Külliyyatı).” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007). s. 185-189.

İbni Ziyād u Şimri idüp ālet-i fesād
Meydān-ı i°tisāfa çıkardı merāmını

Sulţān-ı Kerbelāya çeküp hañçer-i sitem
Şad-pāre pāre eyledi āl-i °izāmını

Zu°mınca aldı faħr-i cihāndan bu tarz ile
Ecdād-ı bed-nijādınıñ ol intikāmını

Şetm itmeye mi kāfire sen söyle müslimān
Hüccet şanup elümde Emālī kelāmını

La°net o kelbe vālidine cedd-i şūmına
Enşār u āl u kavm ü tebār-ı zalūmına

Musa Kâzım, Tb. 10 (IV)/ 1-8

Sonsuza kadar dünyaya hakim olunsa bile müminin Hz. peygamberin mübarek nesline kastetmemesi gerektiği, bir parça ekmek için dinlerini dünyaya feda etmeyeceği belirtilen Yahudiler üzerinden örneklendirilmektedir:

Muhtāc-ı nān-pāre olup kalsa daħi ac
İtmez Yehūd dīnini dünyā için fedā

Mü'min ider mi devlet için kaşd-i āl-i beyt
Farzā ki olsa dehre hulūd üzre pādşā

İbnü'l-Kemāle yuf kim ider şi°rini delīl
Yetmez mi hük-m-i küfrine bürhān-ı Kerbelā

İzzet Molla (BE), N. 4/ 57-59

Peygamber nesline saygı gösterilmeyip onların kanlarının dökülmesi zulmün bir ifadesi olarak eleştirilmektedir:

Cem° olup āl-i Yezîd ile hezārān kefere
Virdiler tefriķa icrā-yı kazā vü kadere

Dökdiler āb gibi hūn-ı şehîdānı yere
İhtirām itmediler Hāzret-i fahr-i beşere

Baķ ciger-pāre-i Zehrāya o °ālî-gühere
Dikdiler re's-i humāyūnuñı tîĝ u tebere

Yenişehirli Avnî, My. 2/ 1-3

Bu zulüm karşısında zalimlere beddua, hakaret ve küfür edenler de vardır. Aşağıda ise şair Yezîd'e lanet etmektedir:

Eyle Yezîde la° net ü a°vān ü āline
Tā düzaħıñ zifîr ü şehîķı °ıyān olur

Dâniş Mehmed, My. 1/ 64

Nida ifadesinden itibaren şair, Yezid'i ağır sıfatlarla anmaktadır:

Ey Yezîd-i fisık u hā'in ü bî-dîn süfehā
La'netu'llāhi aleyh kelb-i akūr n'oldı saña
Korkmadıñ hāzret-i Hāķdan itmediñ aslā hayā
Ehl-i ĩmān nice itse bu hāķārata bükā
Aĝla ey dîde-i hāset-keş-i dîdār aĝla

Câzib, Mh. 3/ 8

Gerçekleştirdikleri zulüm dolayısıyla zalimler köpek, kâfir gibi ifadelerle anılmaktadır:

Bağ Yezîde ne utanmazmış o ħarr-ı nâ-pâk
Bu kadar zulme neden eyledi bilmem cür'et

Çünkü kâfirden eşedd olduğına burhândır
İtmedi zerre kadar âl-i Resûle ħürmet

Ehl-i °aşkıız °Alevî Muştafavîyüz zâhid
Gice gündüz ideriz cân-ı Yezîde la°net

Görürüz olduğımı gebr ü Yehûda rüsvâ
Gülecekdir köpeğin ħâline cümle insân

Ehl-i düzağ görüp ol kelbi iderler nefret
Meger ol kâfire maşşûş ola ancak nîrân

Yerde kalmaz dem-i Sulţân-ı melâ'ik-leşker
Toldurur düzağı ceşsiyle Yezîd-i ekfer

Leyla Hanım, Tb. 1/ 8-10, 22-24

Müslümanın müslümana isyan etmemesi gerektiği Karadağ kâfiri örneği ve yapılan alıntı ile ortaya konulmaktadır:

Müslimânâna eyleme zâlim
Karatağ kâfiri gibi tuğyân

Ne dimiş bağ °Alî o nûr-ı celî
Zulmetü'z-zulmi tazlimu'l-îmân

İzzet Molla (BE), Kt. 98/ 1-2

2.1.2.2. Dalkavukluk

“müdâhenedür” redifli gazelde bozulmuşluk sitemkâr bir üslupla dile getirilir:

Viren esâs-ı umûra hâlel müdâhenedür

Bütün kuşûr u kûsûra temel müdâhenedür

Metâ^c-ı şıdk u şebâtuñ revâcı yokdur yok

Bu çâr-sûda nuķûd-ı emel müdâhenedür

Girer mizâcına nabzın bulur işin yürüdür

Cemî^c-i nâsa mü’essir hıyel müdâhenedür

Nifâk-ı ehl-i şikâkuñ şî^cârı oldığına

Nişân hulûş u tabaşbuş model müdâhenedür

Yıkılsa gitse cihândan cehenneme zâhid

Yine rükûbına muhtaş cemel müdâhenedür

Zuhûr-ı ye’s ü fütûra sebep vücûd-ı heves

Vücûd-ı^c ucb ü gurûra maḥal müdâhenedür

Ḳabîḥ olursa da re’y-i kibârı taḳdîr it

Hüner zamânede Kâzım güzel müdâhenedür

Musa Kâzım, G. 146/ 1-7

Müslüman, hareketlilik ve değişkenlik üzerinden kınanır:

Geyse aldanma gehî câme-i isfîd daḥı

Müslimân çeşmi döner ikide bir dîninden

İzzet Molla (BE), G. 409/ 3

XVII. asır şairi Nâ'ilî-i Kadîm'den ayırmak için Nâ'ilî-i Cedîd diye anılan şair
“Hezel-güne bir târîh-i vefâtı” başlıklı tarihinde Mısır'da karşılaştığı bir hekimi,
gözlemleri sonucu oluşan intibaları üzerinden alaya almaktadır:

° Aşrımızda var idi Mısırda bir türfe hēkīm
Zurefā dirler idi masharalıkla Lokmān

Köhne efsāne diyü hikmet-i Eflātūnı
Yeñiden tâzî lügātiyle iderdi ityān

Sebak-āmūz-ı debistān-ı hikemdi gūyā
Tıfl-ı ebced gibi yanında hēkīm-i Yūnān

Ḥaml iderdi ğalaṭa eski fūnūn-ı tıbbı
Nāzil olmuş gibi gökden yeñi ° ilm-i ebdān

Yeñi eski hūkemā ḳavlin iderdi tezyīf
Tecrübemdir diyü da ° vāma delīl ü burhān

Var idi cism-i saḳīminde hezārān ° illet
Ki üfürseñ düşecek rütbe olurdu lerzān

Çürüyüp edviyeden āyine-i a ° zāsı
Görmemiş cümle-i ‘ömründe vücūdı ° umrān

Nuṭṭa geldikçe sesinden bilinürdi yoḥsa
Şüret ü şekl heyūlāsı degildi insān

Za ° fdan ḥāk ile yeksāndı vücūd ü zıllı
Belki zıllı görünür līk vücūdı pinhān

° İlet-i şadre şifâ-bahş nebâtât arar
Gâh ma° cûn yapar gâh şurûb-ı rümmân

İktizâ itmez idi içmeye müşhil şerbet
Bir şu içse dem-i murdâr iderdi seylân

Bulamazdı şıkal-i tab°ına tâb-âver olur
Ekl ü şürbün ne kadar olsa da hazmı âsân

Ne devâ eylese efzûnter iderdi derdin
Renc olurdu aña nârenc olunaydı ihsân

Tab°ı ol mertebe bârid ki harâretle ebed
İmtizâc eyleyemez olsa maḥall-i nîrân

O kadar mâ'il idi kuş etine bî-çâre
Ki hevâdan kapacak bulsa idi kuvvet-i cân

Nâ'ilî, Tr. 2 / 1-5, 8-17

2.1.2.3. Taklit, Riyakârlık

Batılılaşma çabalarımızda Fransa ayrı bir yere sahiptir. Fransa ile Osmanlı arasındaki siyasî münasebetler kültür üzerinde de etkili olmuş, Fransız modası oluşmaya başlamıştır.

Divanındaki şiirlerden de anlaşılacağı üzere Türklük bilincine sahip olan Abdî, eleştiri oklarını Frenk mukallitlerine yöneltir:

Ey eḫ°ime-i elbise vü tarz u edâda
Olan çelevi tavr-ı Firengâneve mâyil

Ögrenmez isek ma°rifet-i merd-i Firengi
Zāhirdeki taqlīd ile bilmem ki ne hāşıl

Yoğ ise eger bir hüneriñ kavm-i Firenge
Taqlīd ile kendiñi begendirme ne qābil

Böyle gidişñ °ākıbeti zūll ü hevādır
Bu meslege sālİK olanñ hāli yamandır

Abdî, Tb. 6/ 8

Nevres de riyakârlardan şikâyetçidir:

Belâ başda zarūret dizde miñnet yüzde ğam gözde
İkâmet ba°d-ez-în Bağdâdda mañz-ı nedâmetdir

Riyākārān-ı °aşra n'eyleyim kim nice aḥkāmı
Bilirken bātıl-ı şırf olduğun dırler kerâmetdir

Ne mün°imlerde rāḥat ne tehî-destānda emniyyet
°Aceb mi dehşet almış herkesi gūyā kıyâmetdir

Osman Nevres, Ktk. 12/ 1-3

Hilmî, kulluğın kılık ve dedikodu ile değıl, ihlasla olacağı fikrini ileri
sürmektedir:

İhlāş gerekdir ādeme bāb-ı niyāzda
Kulluğ kılıkla olmaz efendi ne kıl u kāl

Emîn Hilmî, Mf. 9

Görünürde yaratıcıya, arka planda ise maddî olana tapılması durumuna şair kendisini de dahil ediyor:

İşte bu mā-şadağ-ı kavlı-i resül-i ekrem
Şüreten tañrıya ma^cnen zer ü sîme tazarız

Aynî, G. 78/ 2

Etkili ve eşsiz bir güce sahip olan “müdârâ” sahibinin değerini yüceltse de şair, müdârânın (yüze gülmek, dalkavukluk yapmak) geçer akçe olmasından kaynaklanan rahatsızlığını hissettirmektedir:

Yok müdârâ gibi bir hışn-ı menî^c

Şâhibüñ kadrini eyler terfî^c

Kim ki itmese müdârâ her dem

Güşına vâşıl olur kavlı-i şenî^c

Kim ki itmese müdârâ yazılır

Aña dîvân-ı cehilden tevķî^c

Nâmı bir fi^c li dü hâsiyyetlü

Dosta hem düşmene olur tevzî^c

Ömer Şevkî, G. 140/ 1-4

2.1.2.4. Ahlak Düşkünlüğü

“Hicviyye Der -zımm-ı Maslahati Güfte” başlıklı manzumede Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî, Beylerbeyi’nde tekkesi olan bir şeyhin davranışlarını iblise benzeterek onu hicveder. Ele alınan kişinin, şairin yanı sıra dönemin kudretli isimlerinden olan Hasip Paşa’ya da zararı dokunmuştur:

Bir kuluñ olsa kuşurı bil Hudânıñ hikmeti

Ol kişi pür-şür u şerdir eyle andan nefreti

°Ayn-ı vāhid bir °Arab cingānesi şeyhim diyü
Eyledi iblīs-veş benlikle kibr ü naḥveti

Tekyesi Beglerbeginde Ḥavz Başımda imiş
Kendisi Hindī velākin kelbden alçaq ḥaşleti

Nāzır-ı Evḳāf Ḥasīb Pāşâyı ta °ciz eyleyip
Virdi hem Ḳassām Efendiye ezā vü şıḳleti

Ez-ḳazā kātib bulundum ben daḥı nā-çār āh
Bu ḥuşūşdan ben daḥī çekdim belā vü miḥneti

Ḥasbin 'allāhü te 'alā innehü ni 'me'l-vekīl
Tīğ-i ḳahr ile helāk olsun vücūd-ı nekbeti

Ne şerī °atden ḥaber var ne tarīkatden eşer
Mülhid-i dünyā-perest zindīḳ-ı eşna °dır ḳatı

Sīm ü zer sevdāsı ile şark u ğarbı gezmeden
Serserī rüsvā ḥerīf cerrārlıḳdır şan °atı

Bāyezīd yā Mısrī görse la °net eylerdi añā
Şevḳiyā ḳıl şad-hezārān ol Yezīde la °neti

Şevkī Hasan, K. 38/ 1-9

Yenişehirli Avnî, “Hicviye Berây-ı ...” * şiirinde karşındakinin kötü işlerini
teşhir ederek hicvin hakkını verir:

Añā nisbetle Ḥazret-i İblīs
Nev °-i eşrāruñ ehveni görünür

---

* Divan üzerine yapılan çalışmada da nokta nokta (...) şeklinde.

Gerçi kim da° vî-i şecâ° atda
Rûzgâruñ Tehemteni görünür

Evine gelse dâ'in-i zâtı
Kendi pinhân olur zeni görünür

Ma° nîde mülhid ü merdüddür
Şüretâ şenâ-i şenâ görünür *

Zeyl-i destâr ü âstîninde
Eşer-i lekke-i menî görünür

Hâne-cüyân-ı fışk u idlâle
İbtidâ bâb-ı meskeni görünür

Mâl ü hammâmı var tûvân-gerdür
°Aybı oldur ki külheni görünür

Bu kadar ibtizâl ü bahşişle
Yine cezânuñ ahseni görünür

Birini görse dâmeniyle zeni
Yüzine setr ider teni görünür

Çande bir .oç bulınsa murdâruñ
Eşer-i enf-i a° naķı görünür

Yenişehirli Avnî, K. 47/ 1-10

---

* Vezin bozuk.

Şair, makam- mevki sahiplerine putperest gibi tapınmanın ne olduğunu istifham üzerinden ortaya koymaktadır:

Nedir bu ehl-i cāha put-perest-āsā tapınmaıklar

Ben itmem olsa da hırķam ° abādan herçi bādā bād

Nazîf, G. 34/ 3

Kemahlı İbrahim Hakkı, Kemah'ta meydana gelen bir sel felaketini “ilahî ceza” olarak görüp bu bağlamda hakimler, kâtipler, tefsirciler, vs. birçok kesimi hicvetmektedir:

Kemāh dāru'l-felāhken selle bir vîrāne dönmüşdür

Sezādur şehrimüz ehli azup zîbāye dönmüşdür

Ufaķca bir belādur bu şalāh-ı hāle dönmezsен

Geçen mūr-becceye nisbet gelen bir māre dönmüşdür

Sebe' kavmi idince nā-sezāyı selle maķv oldı

Bu hāķuñ tab°ı şimdi ° ayniyle ol hāķa dönmüşdür

Oķunmuş cennetān-ı ° ayn-ı eymīn āyet-i aña

Baķın ki ğarķla evvel bir naşıl hāvzāne dönmüşdür

Begenmez oldılar hāķ söyleyenler ° allame ° aşrı

Hārām ekliyle bunlar hūn-ı hūn-hāreye dönmüşdür

Zulümsüz eylemem ihlāk buyurmuş Tañrı bu kavmi

Mezālimle neħār şimdi şeb-i deycüre dönmüşdür

Hudūd-ı şer°i icrā itmeyen hāķimlerūñ hāli

Kitābu'llāh-ı hāmil bulunan hār-gūşe dönmüşdür

Cihān cāy-ı ceḥālet olacaḡdur ḡurb-ı sâ° atde
Mekâtib Şimdi bir ders-ḡāne-i ḡüsrāna dönmüşdür

°İlim ol °ilme dirler ki ide ol Őāḡibin iḡyā
Ma° ārif bu zamānda meyvesüz eŐcāre dönmüşdür

Medārisde müfessirle muḡaddiŐ ṡobṡolı ammā
Olar bu ḡavm içinde bir büyük düŐmāna dönmüşdür

Bu ḡāl ḡurb-ı ḡıyāmetden ider feryād ile iḡbār
Hemān ḡubb-ı cihān bizde erinmiŐ bāla dönmüşdür

Kemāḡī bul kemāl kim ki Kemāḡī iktināḡ itsün
Bu islām ḡālī ŐolmuŐ bir ḡül-i ra° nāya dönmüşdür

Kemāḡī, G. 140/ 1-12

AŐaḡıdaki beyitte insanların davranışları hayvanlarınkine benzetilerek davranış sahipleri hicvedilmektedir:

Zevḡ-i dünyā lāŐe üzre birbirin yolmaḡsa çün
Ol köpek-ṡıynetlere ḡoymaz bu Őād-ı rüzigār

Hālis, G. 25/ 11

Abdī-i Karahisārī “Berāy-ı Tergīb-i Cihad” başlıklı muhammesin yedinci bendinde hamiyet duygusu ile harekete geçme zamanında atıl kalanları eleştirir:

ḡanḡı nā-merd ki bugünde ede ten-perverlik
ḡā’il olmaz aña isnādına lafz-ı erlik
YaḡıŐır öyle rezīl ādeme vaşf-ı ḡerlik
Donunı °avretiniñ başına itsin terlik
Bunlar itdigini elbet çeker inŐā’e’llāḡ

Abdī, Mh. 1/ 7

“Hezl” başlıklı şiirin son beytinde şair, Abdî yerine Hevâyî mahlasını tercih etmiştir. Bu daha evvelki şairlerde de görülen bir durumdur. “Hevâyî mahlasıyla tanınan şair, Kubûrî-zâde Abdurrahman Rahmî’dir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Rahmî, hezliyyâtını Hevâyî mahlasıyla yazmış, dostları da ona uyunca ortaya Hevâyî Dîvânı diye anılan dîvân çıkmıştır. Hevâyî mahlası bu dönemden sonra Behçetî, Tırsî, Sürûrî, Refî-i Kâlâyî, Pertev, Fatin ve Fâzıl tarafından da kullanılmıştır (Güven, 1997).”

Ne dem ki merd-i Lûtu kevn-i dil-berde şafâ bulmaz

Kes-i bânûda zânî zevk-i bâde iştihâ bulmaz

Ne müşkil oldı hayfâ şimdi şayd-ı fâre vü güncişk

Cigerci Arnebûdsuz gürbe-i miskîn gîdâ bulmaz

Bilir şıdķ u hulusuñ geçmez aķce oldugun yâ hû

Bu vaķ u i°tibârı Şeyh Efendi bî-riyâ bulmaz

Tabîb ile müdâvât üzre °aķd-i şöhbet eylerdim

Dedi baña efendi aķcesiz haste devâ bulmaz

Giderse böyle yâ şatmaķ gerekdir yâ bağışlamaķ

Degil cû esb ü ester dânehâ-yı lûbiyâ bulmaz

Yine ķanbûr menârı şalla ķuyruk gitdi bâzâra

Kesâd âyâ mıdır zann ederim nef° ü nemâ bulmaz

Büyütdükçe büyütmüş h°ace baş üzere destârın

Ser-i menhûsuna bundan büyük bâr-ı belâ olmaz

Raķîbiñ kellesin gördükde didim müjde cellâda

Sezâ-yı tîğ olur bundan yoğun iri ķazâ bulmaz

Yıkılsın h n m n-1 d şmen-i erb b-1 isti  d d
Hev y  şimdilik ehl-i rec  başka du    bulmaz
Abd , Tr. 27/ 1-9

N fi‘ Divanı’nda gazel nazım şekillerinden sonra ‘‘Hev y ’’ mahlaslı  ç tane gazel vardır. Bunlardan bir tanesi aşağıda  rnek olarak verilmiştir:

Kaçdıñ bu Mışda yine sen ř ma mı d şdüñ
G nd z mi ulařdıñ yah d aħř ma mı d şdüñ

Atılmış idiñ hem-   şapan taşı hev ya
şehr i re şo aklara mı ya řama mı d şdüñ

Bozacılara bir daği d şmem didiñ amm 
Cem  iyyet-i fell hile ibr ma mı d şdüñ

 eng neleriñ d ğinine da  vet olunduñ
şavul ile zurna ile ikr ma mı d şdüñ

řutduñ orucı başdan ayağa ramaz nda
şimdi heves-i lu  bile bayr ma mı d şdüñ

Pervendelik ile medđ olunurduñ il i inde
Gerden kelek ile yine d şn ma mı d şdüñ

Bu deyr-i fen  i re Hev y  ni e demler
 rmeni keşişi gibi eşn ma mı d şdüñ

N fi‘, G. 222/ 1-7

Ahmet Hamdi Tanpınar Keçecizâde İzzet Molla'nın hiciv yönüyle ilgili olarak; "Mizah ve hicvi zamanının, hadiselerini ve şahsiyetlerini bazen en umulmadık tarafından aydınlatır, felaketine sebep olan layiha ise, bu çehreye büsbütün başka çizgiler ilave eder (Tanpınar, 2016: 101)." değerlendirmesini yapar. *Mihnet-Keşân* mesnevisi başta olmak üzere divanlarında da buna şahit olmaktayız.

Virüp zenân-ı kılâ° u buķā° ı a° dāya
Utanmadan kaçarak geldi bir takım pezeveng
İzzet Molla (HA), G. 35/ 7

Aşağıdaki parçanın ilkinde para için tahsil yapanlara dokundurulurken, ikincisinde ise eşek, çingen diye hitap edilen kişi ahlâk dışı tutumları (yalan, hırsızlık) yüzünden eleştirilmektedir:

İddihâr-ı zerledir taḥsîl-i âmâl-ı cihân
Nice bir böyle tehî hemyân gezme serserî
Yok mı vicdānuñda şüfîler kadar akl-ı ma° āş
Cerr ile icrâ iderler şan° at-ı kimya-gerî

Şüfiyân hep dâ'iresinden uşûl-i devr ile
Devr-i ebvâba çıkar tebrîke bayrâm günleri
Vâsıf, K. 14/ 54-56

Ḳandilli fenâr al elüñe gice gezerken
Dök üstüne revġan
Ḳoķdu fitîli başdır ayāġuñla geķerken
Tiz tut a çingen

Şeytân gibi her gün bir iki tâze yalan yap
Ḥalkuñ parasın kap

Çorqmazsañ eger soñra duyulduqda ünüñden
Bu şan^e ata yelten

Gel meclise ma‘hüd şu küçük yağlı kavuqla
Mânende-i kuqla
Çöp gibi çeride neye lâzım koca çevgen
Hayvân mısın öğren

Çün sâz çalamazsın bu telâşın ne a hoppa
Köşneteyi çalma
Bulğârîyi tınkırdatamazsam azıcık ben
Ur tanburı kır sen

Bârgîr bulamazsañ ey eşek binme yayan gel
Bağ işte başuñ kel
Şabr et hele bir var gelecek alma böğürgen
Pişmez yemek erken

Vâsıf, G. 141/ 1-5

2.1.2.5. Cehâlet

Cehâlet de hicvin muhtevasını oluşturan konulardan bir tanesidir. Yergi burada kişinin cehâlet sahibi olması yönü ile birlikte genelde âlim-câhil kıyası üzerine oturtulur:

Ey gönül eyleme sen zümre-i nâ-dân ile bağış
Hayvânîñ haddi ne kim eyleye insân ile bağış

Kendi şavtın işidir fark-ı cevâb eylemez
Ne bilür har k’ide âdâb ile erkân ile bağış

Zu^cm-1 buṭlānı ile şāhib-i bāṭın giçinen
Bāṭılıñ ḥaddi mi var eyleye merdān ile baḥş

Elde sermāye ^cinādı var iken felsefeniñ
Ṭura mı eyler iseñ fetvā vü fermān ile baḥş

Gūş-1 pend itdirilir şanma kelām-1 Ḥaḳ ile
Farzıdır kılmalı Fir^cavn ile şu^cbān ile baḥş

Ḥüceci-kāṭı^c a ilzām idemez ḥod-bīni
Seyfi-kāṭı^c gibi burhān ile pür-ḳan ile baḥş

Ehl-i ^cörf eylesin anlar ile baḥşı yoḥsa
Ne revā eyleyeler şāhib-i ^cirfān ile baḥş

Żarar-1 zāhiri var kīne ma^cāza'llāh kim
Kim ider anıñ ile kā'in ü imkān ile baḥş

Eşrefā kendi ḥuzūruñda ol ārāmiña bak
Lāyıḳ-1 rütbe-i ^caḳliyye mi ḥayvān ile baḥş

İstanbulu Eşref, G. 45/ 1-9

Şevkî, manasız sözler bilen cāhiller molla bile olsa onlara değer vermemek gerektiğini belirtmektedir:

İ^ctibār itmez begim mollā efendi olsa da
Cāhil-i kāmīl olanlar lafz-1 bī-ma^cnā bilir

Şevkî Hasan, G. 27/ 5

Aşağıdaki beyitte teşbih yapılarak câhillerin kaz gibi ahmak oldukları belirtiliyor:

Ꞥuş dili şöhet bilirlir °ārifān
Cāhilān aḥmaḳ olur mānend-i baṭ
Şevkî Hasan, G. 56/ 5

Aşağıdaki dörtlükte ise âlimle câhil mukayese edilmektedir:

Şehler turamaz zulum ü kıtāl eylemeden
Me'mūr olamaz sirḳat-i māl eylemeden
Cāhil şarılır cehline dört eller ile
°Ālim ḳanamaz kesb-i kemāl eylemeden
Âsaf, R. 109

Cehâletini bilmeyip kendini âlim sananlar da Âsaf'ın eleştirilerine maruz kalır:

°Allāme sanır kendini cūhhāl-i kirām
Allāha sığın düşerse bir öyle maḳām
Gücdür deveye ḥendegi atlatmaḳdan
°Ālim geçinen cāhile tefhīm-i merām
Âsaf, R. 86

Âsaf, çığ ete benzettiği cāhilin sohbetinde lezzet olmadığı kanaatinde:

Bezm-i üdebā māl-ı ḡanīmet gibidir
Ülfetleri şāhāne ziyāfet gibidir
Nādān ile şöhetde telezzüz yoḳdur
Nādān olanın şöheti çığ et gibidir
Âsaf, R. 37

Kâlâyî ve Surûrî fizikî özellikler dışında birbirlerine üstünlük kurmak için birbirlerinin farklı yönlerine de eğilmişlerdir. Kâlâyî ilim ve hünerde Surûrî'den çok daha üstün olduğunu ifade ediyor:

Sen vilâyetde Surûrî sârık-ı merkeb iken
Nısf-ı  ilmiñ olmişıdı baña mevrûş-ı peder
Lîk tağlarda seni sivri külehliler .iküp
Ters yanından mı koydılar saña  ilm ü hüner
Refî‘, Hz. 32

2.1.2.6. Sorumsuzluk

Mutâyebe, tıpkı mülâtafa gibi lâtife etme, şakalaşma anlamındadır. İki temel kavram olan hiciv ve hezelden başka aynı anlam çerçevesinde değerlendirilebilecek onlarca kavram vardır. Mutâyebe de bunlardan birisidir. Aşağıda verilen nazmın başlığı da “Mutâyebe” dir.

Ayağ altında iken cümleye baş olduğıñ var mı
Molozken kûşe-i dîvâre bir taş olduğıñ var mı

Fülûs-ı aħmere muħtâc iken *vaħten mine'l-evkât*
Gelip şadr-ı enâma merd-i zer-pâş olduğıñ var mı

Bu taşvîr-i güher-bârı  akıp şadr-ı mübâhâta
Huzûr-ı pâdişehde şâha pâ-dâş olduğıñ var mı

Muħibb-i çâr-yâr-ı şıfat-ı peygâberim dirken
Kızıl taşvîr için yâr-ı kızılbaş olduğıñ var mı

Yaparken bir zamân mümşâda resm-i lengere kâlib
Serây-ı salţanatda şimdi naħkâş olduğıñ var mı

Ne bilirsin füsün u fitneniñ zevk ü temâşâsın
Seniñ evbâş içinde merd-i kıllâş olduğıñ var mı

Kitâbı bâdeye itmek becâyiş hayli bir işdir
Bırâğıp ders ü devri şofıra ° ayyâş olduğıñ var mı

Çamaşdırsa n’ola bu mihr-i devlet çeşm-i a° dâyı
Şeb-i târ-ı hâsedde murğ-ı huffâş olduğıñ var mı

N’ola ser-mest-i afyün-ı maķâlîm olsa ehl-i keyf
Seniñ revgân-fürüş-ı tohm-ı haşhâş olduğıñ var mı

Abdî, Tr. 25/ 1-9

İslam dininin temel yükümlülüklerinden olan namaz ibadetini yerine getirmeyenleri karşılamak için “bî-namâz” ibaresini kullanan şair, namaz ibadetine kayıtsız kalanlara ağır ithamlarda bulunur:

Nefs-i bed ardına düşmüş bî-namâz
Dâm-ı şeytâna tutulmuş pây-ı pindar bî-namâz*

Degmemiş damâğına lezzet-i ekîmü’s-şalât
Gözi kör kulağı sağır kalbi hadîddir bî-namâz

Tuymamış tehdîd-i Furķânı ezâ’u’s-şalah
Nâr-ı cehennemde ‘azâbı şedîddir bî-namâz

Zulmet-i laķlaķa ile gönlünü kîr eylemiş
Girse kulağına ezân nâ-bedîddir bî-namâz

---

* Vezin bozuk.

ahve-hnede iup ahve ttni ksrr
Ekimi okmu urumu bir adddir b-namz

sl bdest ahret nic'olur grenmemi
Uymz alimlere Őeytna merddir b-namz

ar gibi taa Şer ider bilmez istibr nedir
abir azbina sebep bevl  becddir b-namz

Yznn nr silinmi gzni baqlam apk
Herkesi yanında menfr-1  anddr b-namz

ar gibi acıkdıın Őusadıın bilr
Yer kz gibi uyur or or ne beddr b-namz

Samu dnyda ani insn ayvn ttar
hretde ramet-i adan baddir b-namz

alucu muannler mezzinidir ol iti
blis imm uddan n-mddir b-namz

Rciy ha gfil olma sen namz ehlinden ol
Aladn bildi nice meln Yezddir b-namz

Rc, G. 97/ 1-12

Şeyh Ahmet Sz, din sorumlulukların ifas esnasında cehlet, yalan, gıybet,
riya gibi dinin istemedii davran kalıplarını sergileyenleri eletirir:

Ey gfil dn aln niye geldi nedir cad
Őavurdu urmen-i  mrn eline girmed bir zd

Ki ılsuñ ılluęa geldiñ anı ‘abd u ‘ubūdiyyet
Gezersiñ serseri bōyle ki mevlāñ itmeden āzād

Nedir maķşūd bu hilķatden unuttuñ maķşad-ı aşlı
İdersin fikr-i fāsıdler meger sen olmadıñ ‘ubbād

anı Hāķdan emānetler anı dīniñ şıyānetler
Yitürdüñ ‘ahd-i peymāniñ düşünmezsin nedir mi‘ād

Bu ne beyhūde fikretdir bu ne hāķla kūdūretdir
Bunuñ soñı nedāmetdir şaķın olmayasın mūrtād

Şalāt içre nedür ğaflet yatup alkup yok mūrā‘āt
Aramañ vācib ü sūnnet idiñ rek‘atları ta‘dād

Huzū‘ ile huşū‘ anı utan budur Hāķ dīvānı
anı tecvīd-i ur‘ānī anı maħrec anı dāl zād

Rūkū‘ ile sūcūd anı ııarsın şormayup anı
Ki bilmeñ şart u erkānı bu vechile olur ‘ubbād

İdersiñ çok kerāhetler daħı nice abāhatler
Riyā ile ‘ibādetler idersiñ hāķ diye zūhhād

urı zūhd ile iş bitmez biterse dānesi bitmez
Biterse saña hayr itmez hemān kārniñ olur haşşād

Ne hāşıl bu cehāletle mesācidde u‘ūduñdan
Perişān eyleyüp aşlıñ idersiñ zāhiriñ ābād

Şanursın eylerim tã° at bu hãliyle idiñ kãmet
Yoğ ise albde de niyyet ki itdiñ cümlerin ifsãd

ahãret ‘ilmini bilmeñ bilenden dağı grenmeñ
Şakiler irkãbiñ silmeñ habãbetde alup ecsãd

Bilemeñ fıh u tecvıdi sze gelsiñ dil muğanni
Begenmeñ seyyid-i sa°dı iden da°vı olup üstãd

anı isbãđ ile abdest anı misvãk ile hizmet
Buyurdu bize ol hazret niçün itmeñ anı mu°tãd

Olasıñ °ilmile °ãmil °ibãdetde dağı kãhil
Hemãn diñ herkese cãhil ğurür ile iden °inãd

Yeter bu fi°l ile ülfet Hudã senden ider nefret
Diliñde kizb ü zem ğıybet vücudiñ eylediñ berbãd

Menãhı onları giyeñ harãm diyeni dinlemeñ
Hesãb günü diziñ dögen idüp çün zãr ile feryãd

Alursıñ hep harãm helãl bahãne ehliñle °ıyãl
amüsundan olur su°ãl viremez bir cevãp evlãd

Bu fıkı ğayrıdan pinhãn idersiñ Allãha ‘ayãn
Huzürunda oluñ haclãn bu a°zã ki ider işhãd

Kibirden görmeñ insãnı idersiñ nice tuđyãnı
Gözetmeñ şeyh ü pırãnı budur şirket budur endãd

Sûzî, K. 20/ 1-21

Kalabalıkta hayvanıyla gezen kişi bu düşüncesizliğinden ötürü gezdirdiği hayvana benzetiliyor:

Bu izdiḥām arasında eşekle böyle geziş
Efendi söyle eşeklik değil de başka nedir

Fatîn, Mf. 20

2.1.2.7. Değerbilmezlik

Eskiden rağbet gösterilen şeylerin yerini yenilerinin almasına şair sitem etmektedir:

Kālā-yı hünere kalmadı rağbet zamānede
Māl-ı Firenge kaç°-ı bahā eylemekdeyiz

Abdî, G. 160/ 4

Her dönem şiire karşı nefret besleyenler olduğu gibi şairin yaşadığı dönemde de olmuştur. Şiirin değerini idrak edemeyenler şairin tepkisini üzerine çeker:

Ḳıymet-i şi°r-i ne bilsün cāhil u nādān olan
Her muhimmāta muḳābil oldı şi°r emr-i ehem

Şi°re rağbet itmeyenlerdir eşiddetü'l-hüvām
Ḥoş olur öyle denī ṭab°ıñ vücūduñdan °adem

Şâkir-i Firdevsî-i Ḳudsî gibi bi'l-iftihār
Şi°ri taḳdīs itmede elbette erbāb-ı ḥikem

Şā°irānıñ mazhar-ı nefrīni oldı her zamān
Şi°re rağbet itmeyen kūtāh-bīn u bed-şiyem

Şâkir, G. 121/ 5-8

Şiir, mektup gibi bükülüp bir köşeye atılarak unutulmuştur:

Eş°ār atıldı gūşe-i nisyāna Bādiyā

Mektüb-veş büküldi bu eşerler büküm büküm

Bādî, G. 103/ 5

Aşağıda Râ'if ve Şeref Hanım'dan alınan örneklerde de şairin ihsana nail olamaması yani patronajın desteğinden mahrum kalması tenkit edilir:

Şā°ir oldum çok kaşīde çok tārīh söyledim

Görmedim bir kimseden ihsān ricāl-i °aşra yūf

Rağbet olmaz şā°ire ikrām olunmaz anlara

Sifle-perverdir cihān halkı hemān bu dehre yūf

Râ'if, Kt. 114/ 1-2

Şarf itme Şeref nāfiledir naqd-i şu°ūrı

Tahmīs ü gazel medh u sitāyiş şu°arāya

Nā-merd olayım söyler isem °ind-i Hudāda

Şimden girü tārīh u kaşīde küberāya

Şeref Hanım, Kt. 42/ 1-2

Halis, temiz soylu şahıslara gereken ilginin gösterilmemesi ve rağbet edilmemesi de şikâyet sebebidir:

Eylemez bed-māyeler pākīze zāta i°tibār

Bilmez ey dil °ırk-ı tāhir kadrini aşlı habīş

Var gibi pey-revliğin °Azmi h ner-perverlere

Bellidir  sar-ı kilkin c mle rengin   selis

Diyarbakırlı Azmi, G. 65/ 7-8

Ehl-i kem le değer verilmemesi sonucu irfanı ile itibar kazanmış kimsenin ortaya  ıkmadığı eleştirel bir dille iddia edilmektedir:

Yok bu  alemdede kem l ehline rağbet Nevres

Şanı   irfan ile bir mu  teber olmuş kimdir

Osman Nevres, G. 48/ 5

H ner ehlinin incitildiğini belirten şair aşağıdaki iki  rnektede dostlarının muamelatından rahatsız olduğunu a ık a ifade etmektedir:

şimdi  d b imiş ehl-i h neri incitmek

İşte fazl ehlini bu   aksine  d b yağar

Gerçi Bağd ddan ayrıldığıma  ekmem elem

Lik Nevres cigerim firşat-i aĥb b yağar

Osman Nevres, G. 62/ 4-5

Diy r-ı bekrde bir derde m btel  oldum

Ki  aresin ne Fel t n bilir ne C lin s

Nice şikeste-der n olmayım ki ğurbetde

Şırıldı seng-i mezelletle şişe-i n m s

Ĥuř met itdi muĥib dost d şmen oldu baņa

Hez r ĥayf bu aĥv le şad hez r efs s

Yazık ki mahrem-i esrâr şandıgım aḥbāb

Maḳām-ı tecrübede çıkdılar bütün cāsūs

Osman Nevres, G. 117/ 3-6

Nevres, insanın insana sevgisi olmaması durumunda, kişinin hangi makamda olursa olsun insan olamayacağını ifade etmektedir:

Mādām yok maḥabbetiñ ebnā-yı cinsiñe

Ādem degilsin ister iseñ şadr-ı a° zam ol

Osman Nevres, Mf. 38

Edebiyatın temel terimlerinden olan nazım ve nesir karşılaştırılarak nazımın aşığılanması görüşüne karşı çıkan şair, ikisinin ayrılamayacağını, nazım ve nesrin ikiz olduğunu çeşitli açılardan ele almaktadır:

Merd-i nādān bu hevesden herkesi tenfir eder

Şi° ri töhmet ° add edip erbābını taḥkır eder

Der ne lāzım nazma rağbet sāde neşr öğrenmeli

Nazma rağbet nazım-ı kār-ı ° ālemi te’ḥir eder

Hıç dimez ki yek-dīgerden farkı yok tev’em gibi

Merd-i nāzım bā-sühüle neşri de ta° yir eder

Nazm u neşriñ görmemiştir kimse cem° inde ° inād

Şā° irāne yā niçin ehl-i ḥased ta° bīr eder

Her lisānda gerçi başka neşr ü nazmın ḥidmeti

Gāh olur yek-dīgeriñ nokşanını ta° mīr eder

Neşri naqd-i sa°y ile herkes çeker āgūşuna
Ṭab°ı mevzūn olmasın nazmı naşıl taḥrīr eder

Neşr oladursun umūr-ı °ālemi zabṭa medār
Nazm ile şā°ir hezārān ḥikmeti tezbīr eder

İşte gülzār-ı belāgat işte bāg-ı ma°rifet
Nazmla nāzım ruḥ-ı cānāna gül taşvīr eder

Sıyyemā olursa şā°ir maḥle-i ḥ°ān-ı kelām
Bezm-i °ıyş u şoḥbeti bir büt ile tenvīr eder

Abdī, Tb. 8/ 4

2.1.2.8. Hadsizlik, Ahmaklık

Racūlī, sınırı aşan pek çok olayı aktardıktan sonra kendisi için Eyûp peygamber sabrı istemektedir:

Müdde°ī meydāna çıkdı bir kamaşdan at sürüp
°Ālemi tekzībe mā'il gayret-i cehle uyup

Biz dedik diñle sözüñ iyüsin al kötüsün at
Bu eşek çifte atar zarta çeker ḥātır kırup

°Ālemiñ °aybını ya°nī bir tutam zamīr ile
Her ne söylerseñ alınur kendi otuna çeküp

Māst te'sīr eylemiş ol liḥye-i beyāzına
Yüzüm āg eyler diyü şanmış ki şābūnu'z-zünüb

Gāv gençlik iddi°āsıyla olur bir buzağa
°Āmmi lafzıyla gördüm baḥş-i ḥikmet dem urup

Meclis-i °irfānīde bir sâ°at uzadır sözi
Bilmez ol rumūzı irtifa°-ı şimāl ü cenūb

Cāhil ile iddi°ā ādāb-ı °irfānī degil
Ey Racūlī şābir ol mānend-i ḥazret-i Eyūb

Racūlī, G. 37/ 1-7

Üç beş manzume ile şairin, cūhelānın nazarında irfan ehli sayılıp büyük isimlerle
eş tutulmasına Abdī tahammül edemez:

Ne kolaydır olur ebnā-yı zamān
Bir iki beytle ehl-i °irfān

İki kıt°a sekiz on müfredle
Alır anı cūhelā şöyle dile

Kimi Veysī kimi Nābī dirler
Hüner ancaḳ buña Vehbī dirler

Biñde bir bulunamaz ehl-i hüner
Sen ile bende ma°ārif ne gezer

Hüneri var dinilir şol zāta
Ola vāḳıf heme külliyāta

Evvelā ḥüsn-i ḳarīḥā ister
Olacaḳ zāta ma°ārif-güster

Abdī, M. 1/ 35-40

1019 beyitten oluşan “Ser-Güzeşt” başlıklı uzun mesnevinin “Tenbîh” alt başlığında dilini pervasızca kullanan birisi hicvedilir. Şair, “Allāha bile bu vâcib olmaz” diyerek şahsın hadsizliğini beyan etmektedir:

Ey dehre açup dehān-ı ta°rîz

Halka uzadan zebān-ı ta°rîz

Bilmem ki nesin nedür murāduñ

Bu meslek içinde ictihāduñ

İslāh-ı cihānsa maqşaduñ ger

Ol nefsüñe ibtidā muzaffer

Allāha bile bu vâcib olmaz

Kindür bu emelde hā’ib olmaz

İtmekse murāduñ emr-i ma°rûf

Evvel sen ol ittikāya me’lûf

Düşmez saña hem bu kār-ı düşvār

Öñüñde çok ehl-i maqderet var

Yok halkı müznib eylemege

Bî-fā’ide herze söylemege

Şāyestesin aña cümleden sen

Bedter mi olur cihānda senden

Kıl nefs-i habîşüñi mezemmet

Te’dîbine bezl-i naqd-i himmet

Musa Kâzım, M. 6/ 693-701

Zekilik ve ahmaklık karşılaştırılarak sonuçları ortaya konulmaktadır:

Bir kimse kiyāsetle olur °ālem-g̃ir
Bir kimse ḥamākatle olur ḥār u ḥaḳ̃ir
Arslan gibi gürler °uḳalā-yı ümmet
Ördek gibi vāh vāh dir şāde-zam̃ir
Âsaf, R. 27

Ḥumekāya ḥorūs °aḳıllı diyen
°Uḳalā olsa da ḥamākat ider

Mülḥidüñ °aḳlı var mıdur şu bizüm
Ḥaḳ te °ālā diyen ḥorūs ḳadar
İzzet Molla (HA), Kt. 8/ 1-2

2.1.2.9. Boşboğazlık

Hersekli Ârif Hikmet Divanı'nın mukaddimesinde yer alan kıta ve açıklaması şairin nüktedan kişiliği hakkında sarih bir şekilde bilgi vermektedir:

“Bir gün me'mūr̃n-i °adliyeden bir zāt ile görüşürken Ḥal̃il Efendi nāmında bir lāf-zen (geveze)- o zātı tanıdığı için- yanlarına gelmiş, raṭb ü yābis (düşünmeden konuşan, boşboğaz) söylenmege, sebab-i °azlini añlatmağa kalkışmış. Bir iki zāt, gözle ḳaşla sūkūta da °vet itmiş ise de ḳoca pür-gū, lāfda devām itmiş, Ḥikmet'in ḳafası kızaraḳ bilā irtical

Cevr ü cefāsı dehr̃iñ bitmez Ḥal̃il Efendi
Bu çilleye taḥammül itmez Ḥal̃il Efendi
Luṭf eyleyüp de bār̃i burdan Ḥudā gidersin
Kendiliginden aslā gitmez Ḥal̃il Efendi

nazmını okuduğdan sonra “kalk.....kerāta”^{*} diye harīfi kovmuş. ”^{**}

Beyhude laflar edip hikmetten dem vuran kişi Kâzım Paşa'nın eleştiri oklarına hedef olur:

Eylemem ben sen gibi bîhūde lāf
Mağz-ı hikmetdür kelāmum bî-ḥilāf

Gūş idüp bu herzeyi bî-çāre bāz
Bağ dimiş ey feylesūf-ı kār-sāz

Mağsadum ta°rīzden vārestedür
Herze-ḥāri mi°deye vābestedür

Çün degülsün fāruḳ-ı merḡūb u kem
.ok yiyüp hikmetden urma bārī dem

Musa Kâzım, M. 9/ 47-50

---

* Buradaki nokta noktalar (...) matbu baskıda da aynı şekildedir.

** Hersekli Ârif Hikmet Bey. *Divan*. İstanbul: Matba-i Amire. 1335. s. 31-32.

2.2. STATÜ SAHIPLERİNİN HİCVİ

2.2.1. Şair-Edip

Nazım vadisinde kalem oynatan şairler yeri geldiğinde aynı mesleğe baş koydukları meslektaşlarını da tenkit etmişlerdir. Birtakım kıstaslar göz önüne alınarak eser hakkında yapılan değerlendirmelere eskiler tarafından ilm-i nakd denirdi. “Eski edebiyatımızda tenkid başlı başlına bir tür olarak yoktur. Ancak Thibaudet’nin ‘şifahi tenkid’ dediği şey; yani şair ve münekkitlerin ‘şiiir ve şair’ hakkındaki sözlü yorumları, bu türün eski edebiyatımızdaki en canlı örnekleri sayılır (Bilkan, 1986: 10).”

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere divan şairi hedef aldığı meslektaşını kötüleyerek ters mantık çerçevesinde kendisinin daha iyi olduğunu ima etmiştir. Ayrıca intihaller de bir başka tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki durumda da ortaya çıkan şey tenkitten ziyade hicivdir. “Meydana çıkan herhangi bir eser, herhangi bir tetkik hakkında yazılan şeyler, eserden ziyade müellifin şahsına aittir. Müellifi ya yedi kat göğün üstüne çıkarırız, yahut yedi kat yerin dibine indiririz. Yani tenkit namına yazdığımız şey hakikatte ya bir takriz yahut bir hicivdir (Köprülü, 1972:128-129).”

“Tenkid (değerlendirme) ortada tenkide değer seviyeli eserler ve düşünceler bulunan zaman ve muhitlerde işe yarar. Düşüncenin fakir, tenkidin sevimsiz bulunduğu zaman ve muhitlerde ise tercih edilen tenkid şekli, ya hicivdir, yahut birileri hakkında dedikodu yapmaktan öteye pek geçmez (Uçar, 1991: 52).”

Surûrî, karşısındakini şiiir ilmi üzerinden hicvetmektedir:

Şi° ri Kālāyî kitābından mı taḥşîl eylemiş

Bakmaz ol fenden kitāba ṭab° ı hem bîgānedir

Pîşe-i hicvinde şîr-i pîşe-yi endîşeyi

Hırşa beñzetmiş o maymun yapulı çingānedir

Refi°, Hz. 12

Kâlâyî, Surûrî'ye cevap verirken kelime oyunlarına başvurur (şa'îr: Arpa).

Surûrî sen şa'îri kesmeden ben şî'ri kesmişdim
Eşeksin ya'nî hürde hürde olmaz harfi bilmezsin
Bu feth-i mısrâ' bir kaç lafz-ı köhne zımn ile şimdi
Târîk-i cerri öğrendiñ ki hâlâ şarfı bilmezsin

Refî', Hz. 13

Kâlâyî, Surûrî'nin memleketinin adını söyleyerek onun taşra şairi olduğunu ima etmektedir:

O Surûrî öküzi kim Adana şâ'iridir
Görse danaları şimdi o denî egri bakar
Bu diliñ tıtdı anı kim gidecek bir yeri yok
Façağ alında yazar tamğası fi'n-nâri saçar

Refî', Hz. 14

Surûrî ve Kâlâyî arasındaki karşılıklı kalem kavgalarında iki isim de söz sanatlarından faydalanır. Aşağıda verilen iki manzumenin son mısralarında akis sanatına yer verilmiştir. Hem bu örnek hem de aşağıdaki cinas örneklerinin art arda sıralanması açıkça göstermektedir ki Surûrî ve Kâlâyî sadece sözle değil, sözün araçlarıyla da birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırlar:

Müteşâ'ir dü-şahş-ı maḥlaşdaş
Oldı peydâ kim iddi'âları çok
Bulaşıkdır bu andan ol bundan
Birisi poḥ deli biri deli poḥ

Refî', Hz. 26

Kâlâyî, şairlik yönünden Surûrî ile birlikte ‘Aynî’yi de aynı kefeye koymaktadır:

O Surûrî ile °Aynî iki poğdan şâ°ir
Ola mağlaşları lâyıķ idi kabz-ı leyni
Ki diseñ buña ğalîz āheri andan ağlaz
Birisi °aynî necîsdir biri necîs °Aynî

Refî°, Hz. 27

Kâlâyî, “Tezyîf-i gazel-i Surûrî li-nâmıkıhî Refî°-i Kâlâyî ” başlığı altında kalem kavgasına tutuğu muarızını şiir ve şairlik üzerinden hicvetmektedir. Şair, “kör kedi” “kör gidi” ifadelerindeki söz oyunlarına başvurarak anlatıma nükte ve zarafet katmaktadır:

Nazmı bir tırbaya tıldurdum diyü fahr itdi kim
Tıldurup çaķşıra bir tırbā-yı memlū koymığ ad

Şi°ri bir tırbā şa°îr-āsā ki aşmığ boynuna
Şimdi ol şavt-ı humāra nazm-ı dil-cū koymığ ad

Evde şimdi besliyor bir kör kedi ol kör gidi
Tığurup yavrusuna °ayniyle Şalto koymığ ad

Nām-ı dîğer yādigār idüp Refî°ā anlara
°Ayniye çingān Sürürîye kör ayu koymığ ad

Refî°, Hz. 2/ 9-12

İkili arasındaki muhaverelerde cinas sanatına sıkça başvurduğuna şahit olmaktadır. “şukûfeyle” “şu küfe ile”, “dü reng” “direng” örneklerinde olduğu gibi.

Kâlâyî:

Surûrî şâ° iriyyet bâğ-1 dilde bÿy-1 ° irfândır
Seniñ yoğ ðlfetiñ hiç yoncadan ğayrı şukÿfeyle
Eşeksiñ çÿnki gÿlzâr-1 ma° ânî semtine gelme
Varup bostâna fişkı taşı sen yaya şu kÿfeyle

Refî°, Hz. 16

Surûrî:

Çiçekcilikde dü-rence virÿp direng Refî°
İki şukÿfeyi yek dîgere yetişdirmiş
Babası üstüne fişkı dökÿp soğan gömerek
O źrdeli bir eşek lâlesi yetiřdirmiş

Refî°, Hz. 17

Surûrî:

Germ-i pâzâr-1 hiciviñ var bugün Kâlâiyâ
Zırta çeksin müşterî yelpâze lâzımdır saña
Ölçüsüñ kîrimde taħmîn it meta° -1 nazmınıñ
Sen kumaşcısın Refî° endâze lâzımdır saña

Refî°, Hz. 28

Kâlâyî, Surûrî'nin Bahâyî'den mazmunlar çaldığını iddia eder:

Surûrî sen Bahâyî hicvine bağup tırâş itme
Saña körlük virÿp dirler aniñ mazmününü çalmış
Bu ka° r-1 kÿlzum-1 dilde neler vardır ki bilmezsin
Hayâlîñde seniñ ancak Bahâyî körfezi kalmış

Refî°, Hz. 56

Kâlâyî:

Şatmağa târîhleriñ körlük virirse şâ° irân

Kaçma sen parmak hesâbı gösterüb dirse bu kaç

Bir hevâyî câme nesc itdim saña °ıydiyye kim

Nağd-i efkârîñ virirdüñ eylesem anı ħarâc

Şa°ir-i rüşen-dil eş°ârîñ saña °arz eylemek

Güyyâ virmek gibidir dest-i a°mâya sirâc

Hep kabâ-yı şâm işidir giceler nesc itdigiñ

Şanma kim kâlâ-yı nazmım gibi var anda revâc

Bir dahı Dîvânyolından geç .ötüñ varsa eger

Dikilişası Refî°â künına eyler tıkaç

Refî°, Hz. 1/ 9-13

İbnü'l- Emin Nâ'ilî'nin hicivdeki kudretini ifade ettikten sonra elimizde bulunan divançesinin iki nüshasında yer almayan aşağıdaki manzumeyi sunmaktadır:

“Eş°ârı emsaline nisbetle üstâdânedir. Hecivde ileri gidenlerdendir. Kendini, kendi şu suretle tavsif ediyor:

Bir de hecvetmeğe açılsa mübârek ağzım

Dil uzatsam birine hâl-i mükedder bulunur

Düşmen-i tîğ-i zebanım ile mecrûh ederim

Sîneler cerh eder nîze vü hañçer bulunur

Bende yok havf-i vezîr ü gam-ı şeyhulislâm

Avn-ı bârî ile yârî-i peyamber bulunur (İnal, 2000: 1479).”

Nâ'ilî, Encümen-i Şuarâ'dan ayrıldıktan sonra encümen üyelerini Ârif Hikmet ve Namık Kemal isimlerini de zikrederek ağır bir dille hicveder:

O .araqlar ki muḳaffâ idi mevzûn idi hep
Şu°arâ °âciz idi vezn ile mikdârında
Cümlesin eyledi Nâmıḳ .übüriyle takti°
Hikmet-i bî-edebiñ ḫâne-yi idbârında

Nâ'ilî, Hz. 3

Manastırlı Salih Nâ'ilî, nahoş sözlerin sahibine aynı lisan ile yanıt verir:

Seniñ aḡzıñdan o nâ-pâk o müzahref sözler
Ki çıkar ni° met olur mu a Yezîd ibni Yezîd
.ötüñ aḡzıñ gibi aḡzıñ da .ötüñden murdâr
Bir ne mäder be-ḫaḫâsın a pelîd ibni pelîd

Nâ'ilî, Hz. 4

Nâ'ilî, Ali Bey'i hicvedenlere karşı aḡza alınmayacak küfürler sarf etmekten çekinmemektedir:

Şu°arâdan birisi °Âli Beyi hicv etmiş
Elim irmez ki mücâzât idüp aḡzın dikeyim
Hicv iden her kim ise °avretini .iksünler
Ben de ol hırş ile mühâciv- müşârı .ikeyim*

Nâ'ilî, Hz. 8

Keffe-i mîzâna urdum sergi-yi °Oşmânîyi
Kimisi faḫr ü mebâhât kimisi dîbâ şatar
°Âlem olsa müşteri Yûsuf Cemîliñ oḡluna
İpligi bâzâra çıḳmış şimdi istignâ satar

Nâ'ilî, Hz. 7

---

* Vezin bozuk.

Şu .araklar ki mişal-i pergār
Devr ider Lütîleriñ tonında
° Āķıbet itdi ķarār ‘Āliniñ
Merkez-i dā’ire-i .ötünde
Nâ’ilî, Hz. 9

Āhşen-i takvīm hilkatde gören erbāb-ı tab°
Hüşnüne meftūn olur lābūd Recā’î-zādeniñ
Düşeli ° aşķı veķāyi° hāne-i endîşeye
Bağrına taş başmadır kārı dil-i āzādeniñ
Nâ’ilî, Hz. 2

Kalemimi kılıç gibi kullanan Nâ’ilî aralarında anlaşmazlık olduğu açık olan Fatîn’i de hicveder. Aşağıdaki kıtanın son mısrasında “kār” sözcüğü kaf ile yazılarak sözcük iki anlamı çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır:

Erzurūma döndi bu kış yapıdığın tārīh ile
° Āleme neşre ne hācet bu şoğuk efkārīñı
İltizām it de Faţīnā bu sene ķār hāneyi
Halka bezl-i ° ānī ile yaz gününde ķārını
Nâ’ilî, Hz. 5

Millet Kütüphanesi AE Manzum 558 numaralı Hiciv Mecmuası’nda Nâ’ilî ile Fatîn Efendi arasında karşılıklı hicivlere yer verilmektedir. Nâ’ilî, Fatîn’in mezkûr hiciv mecmuasında yer alan “ebānetnāme” başlıklı manzumesini aşağıdaki kıtayla eleştirmiş:

Bir ebānet-nāme tanzīm eylemiş miskin Faţīn
Halka mağbūn olduğın ° ilān itmiş āferīn

Ol dağı bu yüzden itdi ° aşda ibk-yı nm
Yd olmsun ĥařre dek mnend-i şeytn-ı la ° ĩn*

Fatĭn ise N'ilĭ'ye birçok kıta ile cevap vermiştir. Biz sadece örnek olarak
birisini vermekle iktifa edeceğiz:

şaymayup nn u nemek ĥaĥķın edebsiz N'ilĭ
řĥibin ķıbtĭ Ĥsmı zemm edermiş r-be-r
Böyle nankör olduğın derk itmiş ecddı kimi
Ķuleliye gönderirdi eski ayudur deyi*

Keecizde İzzet Molla'nın iki divanının değişik yerlerinde, şuaranın tenkidıyla
alakalı birçok parça bulunmaktadır:

Gerçi ttĭ ile ba ° z karışur řoĥbet-i zğ
İsteyen ř ° ir olur ° İzzet-i ĥoř-g olamaz
İzzet Molla (BE), G. 204/ 7

Arama ķfiye-i khnede maźmn-ı cedĭd
Bu ķadarcıķ bulınur oķ aradum ° İzzet ile
İzzet Molla (BE), G. 469/ 6

° İzzet sen gelmeden evvel Nedĭm-i ř ° irn
Mişli ĥaĥķ olmaz diyü oķ gft  glar var idi
İzzet Molla (BE), G. 504/ 6

Maźmnımı emvtuĭ alan ř ° ir-i sriķ
Mecm ° a-i eş ° rın ider maĥřer-i elfz
İzzet Molla (HA), G. 30/ 4

---

* *Hicivler Mecmuası*, Millet Kütüphanesi, AE Manzum 558, v. 20a.

** *Hicivler Mecmuası*, Millet Kütüphanesi, AE Manzum 558, v. 20a.

Fatîn;

Bir gazel söyleyüp ° arz eyle Fâîin aîhbâba
Belki Kâzım Beg Efendiye cevâb aînlaşılur

Fatîn, G. 51/ 7

makta beytinde Kâzım Efendi'ye dokunduruyor.

Yine bir başka gazelin mahlas beytinde de Fatîn Efendi şairlerin aynı vadide olmalarını, birbirlerini izlemelerini illet olarak görüyor:

At sürersem n'ola Kâzımla bu vâdîde Faîin
Şâ°iriñ şâ°ire pey-revligi ° illet gibidir

Fatîn, G. 54/ 7

Faîin ile te'eddüb nedir bu küstaîhlık
Düşer mi Hâzret-i Hâîkî Bege cevâb saîna

Fatîn, G. 14/ 7

Enderunlu Vâsıf “bir alay sersem suhan-gû” olarak nitelediği birtakım eşhası oldukça sert biçimde tenkit etmektedir:

Bir alay sersem suhan-gû ° add idüp kendilerin
Cilvegâh-ı nazmuñ olmuşlar fazîlet-güsteri

Her biri zu° mınca Firdevsî-i Tûsî-i zamân
Her biri ° aîlınca vaîktüñ feylesof-ı ekberi

Mâ-melek şarf eyleyip Şeh-nâme-i ° unvânına
Virmek ister nazmına bu tarzı zîb ü zîveri

Kimi îaddüñ mihr ü mâha nisbet eyler kiminüñ
Kân ü yemdir zîb-i eş°âr-ı îalâîat-perveri

Kān nedir kīmyā ne ma°nā mevc-i deryādan ne sūd
Kimse feyz almış mı yemden devr-i Ādemden beri

Yek-nesakdır luṭfi ṣāh-ı °ālemüñ ammā yemüñ
Cā-be-cā iḥrāc olur ceyb-i ṣadefden cevheri

Vâsıf, K. 14/ 82-87

Edebî hırsızlık her dönem güncelliğini korumuş bir mevzudur. Bu yola tevessül edenlere hoş bakılmamıştır. “İntihalin manayı biraz değiştirerek yapılanına ‘ilman’, manaya dokunmadan kelimeleri değiştirerek yapılanına da ‘selh’ denilirdi. ‘Selh’ kelimesi lügatte ‘deri yüzmek’ anlamına geldiğine göre yapılan işin eskilerce nasıl telakki edildiğini anlamak güç olmasa gerek (Çavuşoğlu, 2016: 89).”

Fehîm-i Sâni mazmun çalan çırpan şuaradan şikâyetçidir:

Çekip tiğ-ı hayâli Şevketâne ceş-i eş°arım
Bu vâdide sühan-sencân-ı irânı çalar çarpar

Fehîmâ şâ°irân-ı bü'l-hevesde kılmamış insâf
Kânâ°at eylemez mazmûna dîvânı çalar çarpar

Fehîm-i Sâni, G. 21/ 10-11

Pertev Paşa, çalıp çırpan şairleri hamlıkla nitelendirir:

Devâvîni suhen-sencândan mazmûn-ı ebyâti
O kim bir nev-heves na-pühte şâ°irdir çalar çarpar

Pertev Paşa, G. 64/ 4

Leyla Hanım, Fitnat’a şairlik konusunda meydan okumaktadır:

Kandadır Fitnat gelüp olsun benimle imtiḥân
İşte meydân-ı süḥân işte kalem işte kitâb

Leyla Hanım, K. 2/ 18

Fehîm-i Sâni, câhillerin söz erbabının evini yıktığını söylüyor:

Tîşe-i cehl-i zamân şöyle harâb etdi Fehîm

Beyt-i erbâb-ı sühân bir daği âbâd olmaz

Fehîm-i Sâni, G. 28 / 10

Şeref Hanım, kendi şiirini Âşık Ömer'in şiirinden daha değersiz sayarak tevazu gösteriyor:

Şerefâ sencileyin bî-mâye

Ne cesâretle alur şi°ri dile

Seniñ eş°âr-ı perişâniñdan

Yegdir °Âşık °Ömeriñ nazmı bile

Şeref Hanım, Kt. 10

İzzet Molla, Şehnâme'yi dinlemeyeceğini söylüyor:

İstemem Şeh-nâme kızbin diñlemem efsâneyi

Kim açar °Ankâ yanında mâkiyânın şöhetin

İzzet Molla (HA), Tr. 1 / 2

Musa Kâzım Paşa devrin sultanı Abdülhamid'i övdüğü Kaside Mesnevisinde edip ve âkilleri acayip görüşlere sahip bir gruptan sayıp bunlarla birlikte şair ve matbuatı da hicvetmektedir:

Hâliyâ bu °aşr-ı hikmet-bârda

Böyle âvân-ı terakķî kârda

Bir alay erbâb-ı efkâr-ı °acîb

°Âķil ü divâne nâ-dân u edîb

Mübtelâ-yı fikret ü endîşedür

Şûret-i Hâķda dalâlet-pîşedür

Evvelâ şımf-ı güzîn-i şâ° irân
Cümleden biri fakîr-i ter-zebân

Yâ o maţbû°ât-ı °âlî-menķabet
Her biri bir İbni Sînâ- menzilet

Güş kılsañ kim neler söyler neler
Eyleyüp zu°mınca izhâr-ı hüner

Kimi Sūdândan idüp baş-ı sevâd
Kimi Hindüñ zabtını eyler murâd

Kimi dir olmaz terakķî rû-nümâ
Kol kola gezmezse erkekle nisâ

Hâşılı her biri çün bārân u berķ
Halkı eyler pür-hirâs u ğarķ u ğarķ

Musa Kâzım, M. 2/ 40-48

Kıyâfetnâme şerhine özenen bir şârih aşağıdaki rubaide bu fikrinden dolayı
alaya alınır:

Eger kelle kulaķ dirseñ yerinde
Benim senden nem eksikdir efendi
Diyip ol şârih-i metn-i ğamâķat
Kıyâfet-nâmesin şerhe özendi

Emîn Hilmî, R. 11

Hicvin bireysel ve toplumsal tahrip gücü karşısında bazen heccavlar da
eleştirilmiştir. “Bu eleştirilerin şiirin yahut hicvin taşıdığı sanatsal karakteri
boyutuyla değil, genellikle sosyal, ahlâkî ve dinî kaygılardan, daha açık bir

ifadeyle onlara göre kötü sanatın, şiirin bu alanlarda yaptığı veya yapacağı muhtemel tahribattan kaynaklanmıştır (Çiftçi, 2002: 63).” *Şevki Hasan Tahsin İstanbulî Divanı*’nda yer alan “Kasîde-i Nush u Pend Berây-ı Ba’zı Şu‘arâ ki Bâ-hicv Meşgûlend” başlıklı kasidede hiciv ile meşgul olan şairlerle ilgili öğütler vardır:

Hicv ile eyleme bir kimseyi âzâr şakın
Bed-du° â almayasın kimseden ey yâr şakın

Halkı hicv eyleme zemm eyleme pek meş’ümdür
Şad hezâr olmayasın şâhib-i idbâr şakın

Hak kelâmında buyurdı “*ve lekad kerremnâ*”
İtme tahkîr benî âdemi zinhâr şakın

Her °imâme giyeni şanma yobaz sũhtedir
Dil be-dest âver megû h°âce-i destâr şakın

Göñül al herkesi şâd eyle hemân °âlemde
Eyleme kimseyi rencîde vü bîmâr şakın

Nâzım-ı şî°ri kemâl ehli iseñ taħsîn et
Bir kuşûr olsa da ey şâhib-i güftâr şakın

Ta°n u teşnî° eyleyüp yapma aña hicviyye
Cühelâ meslegine eyleme reftâr şakın

Müdde°î ile hüner ehli huşümet eylemez
Münkere eyleme burhânını izhâr şakın

Terbiye ise murâdîñ bu kadar kâfidir
Oķu bu beytimi hicv eyleme tekrâr şakın

Defter-i ehl-i melâmetde yazarlar nâmin
Eyleme cehlîni eş°âr ile iş°âr şaşın

Şi°r ü inşāya heveskâr ola[nı] teşvîk et
Ta°n idip olma sebeb terkine zinhâr şaşın

Hak° ināyet idicek bir kuluna echel iken
Cümleden °âlim olur eyleme inkâr şaşın

Bizi üstād-ı sūhan terbiye itdi böyle
Bed edā olma şaşın kendini her bār şaşın

Hōş suhan eyle dil ü cāna cilā vir hergiz
İtmeye āyīne gibi tab°ımı jengār şaşın

Gāh medḥiyye vü tārīḥ ü kaşīde söyle
Halkı hicv eylemege olma heveskâr şaşın

Okiyup şād ola erbāb-ı suhan eş°ârın
Söyle şarkı vü gāzel gāyr-ı ezīn efkār şaşın

Gül gibi zīb-i ser itsin seni herkes Şevkī
Kimseniñ dāmenine olmayasın ḥār şaşın

Şevkī Hasan, K. 33/ 1-17

2.2.2. Zahit

Rind meşrep olan divan şairi sufi tipiyle sürekli mücadele halindedir. Âşık; sufilerdeki cennet isteğini riyakârlık, cehennem endişesini ise korkaklık olarak değerlendirir. Zahidi eyleme iten ödüle ulaşmak ve cezadan sakınmak anlayışı karşısında âşık tipini temsil eden şair Allaha ulaşmak için sevgi yolunu

takip eder. Âşığın İslam'ın özünü, zahidin ise kabuğunu idrak ettiği görüşü hakimdir. Vaiz, şeyh, hoca, molla, fakih bağlamla ilgili diğer kavramlardır. “Divan şairinin rindin ağzından çıktığı, kafa tuttuğu kimi zaman vaiz, molla, sufi dediği zahit ise eski edebiyatımızda katı şeriat kurallarının, değişmez sayılan inançların ve her türlü toplumsal baskıların savunucusu ve uygulayıcısı olarak tanıtılır. Çevresindekilere hep kaşları çatık bakan, insanın her davranışını haram olduğu için kınayan zahit, rindin tersine, dünyasını ve ahiretini kazanma kaygısı içindedir. Hırslıdır, açgözlüdür, başkalarına yüksekte bakar, özü ile sözü bir değildir, ikiyüzlüdür, biçimcidir, insanın içine değil, dış görünüşüne, kalıbına değer verir (Mengi, 2010: 264).”

Şair, şeyhin hamamdaki halini alaylı bir şekilde tasvir eder:

Şeyh Efendi ehl-i taqvā resm-i hīle-bāz mizāc
Elde tesbīh gözde sürme tolamış tāc üzre saç

Zīr-i dāmenden kerāmet görsetir germābede
Halvete girdikde tellağıyla eyler imtizāc

Racûlî, G. 55/ 1-2

Hâlis, aşağıdaki müsemmede eleştiriler getirirken huy ve dış görünüşe ait unsurlardan yararlanır:

Çıkmaz cebel-i ° izzete her topuğı kıllı
N'eylerim kudretde öz ° ammūsı mişilli
Yarın görüriz hālını ey puşt ° amelli
Maḥşerde saña yüz yelelelli ° alelelli
Ey zāhid-i destārı büyük turfa şakallı
Merdān-ı Hudāyı ne bilür her dibi yelli
Kum kum cebelī git işine hey terelelli

Ey ehl-i garaż anla bizi biz fuḡarāyuz
Ser-defter-i cumhūr-ı derāvīş-i Hudāyuz

Çün bende-i nā-çîz-i derî Ehl-i °Abâyuz
Ğayret-keş-i evlād-ı °Alî Āl-i Rızâyuz
Zu°munca velî siz şulehâ biz süfehâyuz
Allâh bilür kim süfehâdır şulehâyuz
°İlm °ameliñ mezheb ü dînin bize belli
Kum kum cebelî git işine hey terelelli

Her dem dem-i ber-düşuñ ile lâşe gidersin
Nefsince olan maşlahatı hoşca sizersin
Güftâra gelinse hem oğur hem de yazarsın
Kur°ân ahādîş ile çok hîle düzersin
Bu rāh-ı şeri°at diyerek yoldan azarsın
Ve°l-hāşılı çārsū-yı müzāvirde bāzārsın
Hem zāhidi hācı hoce hem °alelelli
Kum kum cebelî git işine hey terelelli

Vechinde görür ehl-i şafā yārimiñ el-ħaqq
Envār-ı °ıyān çünki hüve°r- Rabb hüve°l- Ĥaqq
Rü°yāda dahı görmez anı sen gibi aħmak
Tesbîh ile seccāde de vird itmegi cağ cağ
Yā ders ile evrāka bakup kılmağı lağ lağ
Kulluğ mı sanursın bunu kağ hey öni yallı
Kum kum cebelî git işine hey terelelli

Virmez kederi sürħa-i bed-cāy-ı şebekler
Çarħ üzre kamer seyrine °av °āvî köpekler
Altun gümüşi cem°i dahı yağlı yimekler
Billürî gibi baldırı fincānî göbekler
Tā münkir-i Ĥaqq itdi sizi gitdi emekler

Çün hıkdı hasedi bî-dîn idüp sizi temelli*
Kum kum cebelî git işine hey terelelli

Dervîşe yarın havf u haţar yok daği ekdâr
Merdân-ı ilâhi yüzine secdeleri var
Vechinde bugün eylemeyen hazreti ikrâr
Olmaz mı yarın işleri hep âh ile hep zâr
Şeytân-ı la°în oldı iden âdemi inkâr
°İlmi °ameliñ bunca yalan oldı mı der-kâr
Ser-mest sözini anlamadıñ hey Karatağlı
Kum kum cebelî git işine hey terelelli

Hâlis, Mm. 118/ 1-6

Kürsü sahibi olan vaizin her beyitte kötü özellikleri dile getirilmektedir:

°Aşksız feryâd eden hardır biliñ insân degil
Maşşadı zahmet olur muhtâca bir ihsan degil

Halkdan bir şey umar vâ° iz veyâhud muhtesib
Niyyet ü kavli o şeytânileriñ yeksân degil

Pend eder âhir zamânda hayli şeytân kürsîde
Didi peygamber bilâ-şek görmüşüm bühtân degil

Ey Yezîdân hükmi Kur'an oldı sizden mürtefi°
Hükmi için kânûn-ı şeytân size bes Kur'an degil

Ehl-i zulmüñ korkusundan haqqı gizlersiz müdâm
Zulm iden sultân siziñ ma°bûduñuz sübhân degil

---

* Vezin bozuk.

Nāz u ni° metlerle zevk eyler Yezīdīler bugün
İstikāmetle Hüseynīler gibi kurbān degil

Zāhir ü bātında Giryān ictihād itmekdeyim
Rāh-ı tecrīd içre bir er ben gibi °uryān degil

Giryān, G. 105/ 1-7

Giryān, aşağıdaki gazelde de dervīşe olan tepkisini aynı tavırla devam ettirir:

Yazık naḥliñde ey dervīş şemer yok
Adıñ er sende erlikden eşer yok

Şemersiz bir ḥaṭabsıñ lāyıkıñ nār
Ki da°vā-yı bülendiñ tek şecer yok

Şaḫın teslīmiyetden urma çok dem
Çalışmazsañ miyānında kemer yok

°Aceb .....ḥammāl-ı zersıñ*

Yığarsıñ ḥayfa şırtıñda şemer yok

Fedāyī olmayan mürşidleriñ hep
Mürīdānında tevḥīdden hüner yok

Cehālet fitnesinden tıldı dünyā
Ḥarāb olmaz mı ıslāḥ-ı beşer yok

Münāfıklar olurlar ḥayra māni°
[Ayakda] kaldı kāmiller zafer yok

---

* Alfabe aktarımı yapılan çalışmada da okunamayan yerler nokta nokta (...) ile gösterilmiştir.

Muḳarribler yatırlar mest ü bî-hüd
Ser-i küyında dildârîñ sefer yok

N'olur encām-ı kārım bilmezem ben
Şaşar °aqlım ḫalāşımçün ḫaber yok

Gören taḫsîn ider Giryân bilā-şek
Seniñ nuṭṭuñ gibi maḳbül güher yok

Giryân, G. 95/ 1-10

Râcî'ye ait olan aşığıdaki şiirde, diğerklerinde olduğı gibi klasik şiirin zahit anlayışı birçok yönüyle yansıtılmaktadır:

Âteş-i varlığıñı dilde yakup
Zāhidā sende ne bu kibr ü °ucub
Herkesiñ °ayb u kuşūruna bakup
Zāhidā sende ne bu kibr ü °ucub

Kendi °aybıñı gözüñ görmez mi
Def°ine bu ḫisse eliñ irmez mi
Nuşḫ u pend saña nefi° virmez mi
Zāhidā sende ne bu kibr ü °ucub

Müjdelendi mi saña bāğ-ı cinān
Bağladıñ beliñe ben benden i°nān
Eylemezsin kimseden keff-i lisān
Zāhidā sende ne bu kibr ü °ucub

Dā'imā olmuş gönül yıkmak işiñ
Acıya ṭatluya urursun dişiñ

Dünyâ göğüne kadar kalkmış başıñ
Zâhidâ sende ne bu kibr ü °ucub

Seniñ °ucbuñdan büyük mü ma °şiyet
Kimseye hîç eylemezsin meskenet
Yoğsa açıldı mı saña dört cihet
Zâhidâ sende ne bu kibr ü °ucub

Yoğ ikeñ °ilmiñ idersin da °vâ
°Âlimem deyü virirsin ma °nâ
Ğayrıdan nefsiñ tutarsın a °lâ
Zâhidâ sende ne bu kibr ü °ucub

Âdem olmaz âdemi levm eyleyen
Badem olmaz bademi şemm eyleyen
Kendi mezmûmdur eli zemm eyleyen
Zâhidâ sende ne bu kibr ü °ucub

Geç fuzüllükdan Veliyü'ddînsen
Olma sen zâhid gibi hâtır yıkan
Hâsıl olduñ sâde bir kaçre şudan
Zâhidâ sende ne bu kibr ü °ucub

Râcî, Mr. 15/ 1-8

İncelediğimiz divanlarda “vâ‘iz, dervîş, sûfi” redifli birçok şiirle karşılaştık. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu şiirlerin muhtevasında zikrolunan erbaba karşı eleştirel bir tavır vardır:

Bilmeden nefsinı oldum şanur âdem vâ °iz
Nükte-i °alleme'l-esmâdan urur dem vâ °iz

°İlm-i zāhir ile hāl °ilmini fark itmezken
Hikmet-i °aşka bilür kendini mahrem vā ° iz

Kürsî-i va ° za çıkup halka naşîhat eyler
Gözlerin āb-ı piyāz ile idüp nem vā ° iz

Kendi zu ° mınca alup istedigini cennete kor
Eyledi kimisini ehl-i cehennem vā ° iz

Sözi haq olsa dahı halka ider mi te'sir
Olıcaq ° ābid-i dīnār ile dirhem vā ° iz

Meclisine gelüp efsānesini gūş ideniñ
Eyledi kalbini pür-vesvese vü gam vā ° iz

Zü'l-cenāheyn olup ehl-i dil olursa Hāmî
Ola nāşür-ı dil-i sāmi ° a merhem vā ° iz

Hāmî, G. 160/ 1-7

Aşağıdaki gazelde, kendisi de bir şeyh olan Sûzî'nin vaize getirdiği eleştiriler yer almaktadır:

Saña didim kerem luğf eyle vā ° iz
Sözünü fikrile gel söyle vā ° iz

Eliñ sağa şola taħrîk idersin
° Aceb gavgāyla hizmetde vā ° iz

Bu halkıñ kimini cennete korsun
Kimin āteşlere yakmada vā ° iz

Çıkar ağızından âteşli şererler
Sen olmuşsun cehennem şanki vâ° iz

°Azâb ile bu halkı korkudursun
Hudâniñ rahmeti keşretde vâ° iz

Kuluñ cürmi günâhı keşret ise
Hakıñ °afvı dağı vefretde vâ° iz

Hele bahş eyleme da° vâ-yı °aşqdan
Haṭâ ideñ anı taḫrîrde vâ° iz

Bu seniñ °ilm ü °aklıñla bilinmez
°Akıllar anda [hep] hayretde vâ° iz

Gel imdi Sûzîniñ pendini añla
Şerî° atdan hemân ayrılma vâ° iz

Sûzî, G. 152/ 1-9

Üç aylar geldi nacaḫken yaḫıldıñ n°oldı ey vâ° iz
Meger zer °aşqına rûyuñ şaraldı şoldı ey vâ° iz

Câniñ ḫasretle çıḫsın kûy-be-kûy ayrıldı her cerrâr
Tapındığı olarıñ dağı sen tek puldı ey vâ° iz

Bu râhıñ evvel ü âḫir nedâmet râhıdır bi'llâh
Tevekkül râhı tutsaydıñ selâmet yoldı ey vâ° iz

Unutmuş ḫâliḫi pendiñ tutanlar yüz tutar ḫalka
Olar da sen gibi şeyṭâna cândan ḫuldı ey vâ° iz

Görüp hâneñde halkıñ izdihâmın va°z ederken sen
Demiş Giryân ki itbâ°nla dūzağ doldı ey vâ°iz
Giryân, G. 89/ 1-5

Şüfî ne bu teşvîşlik böyle mi olur dervîşlik
Hep işiñ gücün piçlik böyle mi olur dervîşlik

Şaķınmaz hiç lisânı söyler ğıybet yalanı
Belki ider bühtânı böyle mi olur dervîşlik

Şarîgını düz şarmış gūyâ kemâle irmiş
Cakası düşivermiş böyle mi olur dervîşlik

Dervîşler ider sükût verir hayrla öğüt
Sende var mıdır şübüt böyle mi olur dervîşlik

Riyâ ile sem°ası anıñ büyük kal°ası
Şeytânlarıñ mer°ası böyle mi olur dervîşlik

İki yüzle bakar canları oda yaķar
Yılanlar gibi şoķar böyle mi olur dervîşlik

Şüretini düzeltmiş ṭaliyasını özeltmiş
°İbâdeti azaltmış böyle mi olur dervîşlik

Kibirle hıķd u ḥased ṭolmuş göñlünde bî-ḥad
İblîsden daḥî işid böyle mi olur dervîşlik

Sürme çekmiş gözüne şu sürmemiş yüzüne
Sözü uymaz özüne böyle mi olur dervîşlik

Velîyü'd-dîn it nazâr şerrinden eyle hâzer
İki yüz ile gezer böyle mi olur dervîşlik

Râcî, G. 170/ 1-10

Şüfî geymiş koca bir °örf-i siyâhî kûfî
Naḥvetinden kabarıp koltuğu şişmiş şüfî
Almaz erbâb-ı haḳîkat bu kuru yâfi yûfi
Var ta°aşşub ile zühd şatmaña bak sen şüfî
Beni de böyle kabûl itdi erenler şâhı

Vâsıf, Mh. 188/ 5

Âşık, zahidi en çok riyakârlık üzerinden hicveder:

Ehl-i °aşkı ta°n iden zâhid düşer berzaḳlara
Çünkü esbâb-ı kibirdir şofuya dâm-ı riyâ

Racûlî, G. 15/ 5

Zâhidüñ göz yaşına aldanma zinhâr hep riyâ
Siḥr efsûn taḫtasın yoklasa ḥür cînden çıkar

Sutûrî, G. 113/ 2

Satma ey zâhid-i bârid bize kâlâ-yı riyâ
°Âriyetdir bilürüz sendeki esvâb-ı şalâḥ

Es'ad Mehmed, G. 359/ 3

Riyā-ālūde vā° iz şavtı sâz âvâzına uymaz
Budur rûha ğidâ ammâ anîñ şavtıysa enkerdir
Es'ad Mehmed, G. 407/ 4

Gelür ° aksine hâlt iyler görüp bu meclis-i fitne
Yedigi herze bilmez şanur ki kudret helvâsı

İki üç beş mesâ'il öğrenüp söyler be her yerde
Sañasın bir muşannifdir yaḥūd tefsîr h'âcesi

Görinüp şuretâ Ḥaḫdan mişâl-i sîret-i İblîs
Yıkılsun öyle zâtıñ âḫiretiyle ki dünyâsı

Racûlî ya° nî ol keşretde vaḫdet neydigin bilmez
Uşandırdı ḫabâ şüffileriñ bizleri riyâsı
Racûlî, G. 243/ 4-7

Zahidin diğەر biz özelliği de maddî olana değer vermesidir:

Cenâb-ı şeyḫe şoruñ pâk yaldız altunı
Cemî°-i derde devâ nüşḫa-i mücerrebdür

Öküz gibi çalışur ° ilme h'âce-i dānâ
Sevâd-ı cehlini örten bir az mürekkebdür
İzzet Molla (BE), G. 157/ 2-3

Ḳıl sefte reh-i Ḥaḫda nuḫūduñ fuḫarāya
Zîrâ o yola ceybe ḫonup pâre gidilmez

Şarrāf gibi toplama envā°-ı nuķūdı
Ey hācī Ğudānuñ evine kāra gidilmez

Bu za°f ile zencīri kırup deşte kaçılmaz
Bir tīşe alup dūşına kūh sāra gidilmez

Giy vaşle-i takvāyı çıkar şevb-i riyāyı
°İzzet bu kıyāfet ile Ğünkāra gidilmez

İzzet Molla (BE), G. 213/ 4-7

Zāhidā şavmınla mağrūr olma kāzipsin yine
İ°timād itmem muķallidsin ü cālipsin yine

İnzivā kılsañ da aĥvālīñ baña ma°lūm seniñ
Sīm ü zer cem° itmege her demde tālipsin yine

Biñ ĥazīneñ olsa da aşlā kanā°at eylemeñ
Ğayride bir pul da görseñ aña rāğipsin yine

Aç gözūñ mülhid seniñ şavm u şalātīñdan ne sūd
Ğaķķı bilmezsın der-i maĥlūkda ĥācibsın yine

°Aşķ ile faĥr eylerim ey dil dü-°ālem içre ben
Feyziyā elbette ol kavm üzre ġālipsin yine

Feyzî, G. 161/ 1-5

Şanma pāk eyler dehānın rüz şeb misvāk ile
Açlığındañ diş biler zāhid ta°ām-ı cennete

Ārzū-yı vaşl ider birden ser-i eflākde
Tīr-i mesmūm-ı nigāhı degse bir meh-ṭal° ata
Musa Kâzım, Kt. 65/ 1-2

Sâlik-i rāh-ı riyāsın destüñ el virmez baña
Āh ey şeyḥ-i tarīkat meslegüñ taqlıddür
Musa Kâzım, G. 84/ 5

Bī-nevā zāhid muḥabbet lezzetinden bī-ḥaber
Sīm ü zer çün va° z edüp °uşfūr şeklin gösterir
Râhile Hanım, G. 12/ 12

Mihrāba geçmez idi imām ücret olmasa
Zāhid imāma uymaz idi cennet olmasa
Yenişehirli Avnî, G. 392/ 1

Ey ḥ°āce ṭapma sīm ü zere hūşyār iseñ
El kiri kalır ādeme dirhem gelir gider
Emîn Hilmî, G. 20/ 4

Şarf eyledi şarrāf-ı ecel naqd-i ḥayātın
Ol ḥ°āce ise dirhem ü dīnār ile oynar
Aynî, G. 42/ 4

O toñuz şūfiye rām olmadı ol sīb-zeḳan
Ṭama°-ı ḥām ile çoḳ açdı dehān-ı āzı
Aynî, G. 209/ 3

Zāhidā sende nedir böyle ʿāma ʿ sā'il gibi
Ehl-i ihsān ü kerem bābında cezzār istemez
Şevkî Hasan, G. 47/ 4

Başka bir özelliği ise bencilliktir:

Güft ü gū-yı zāhid-i ḥod-bīne itmem iltifāt
Nīş-i ḥayrı ile nuṭḫ itdigi söz şerdir baña
Abdî, G. 10/ 4

Zāhidiñ ḥod-bīnligi kibr ü riyādan mı ʿaceb
Yoksa ey mazlūm olan ʿāşık vebāliñden midür
Rāhile Hanım, G. 10/ 6

Bu ḥod-bīnlik ile tevḥīdden bū almadıñ zāhid
Mey-i ʿirfāmı gel nūş eyle bu ʿucb u riyādan geç
Hāmî, G. 62/ 5

Bu kıl ü kāl ü zūhd-i ḥuşḫ u ḥod-bīnlikdir ey zāhid
Seni maḥrūm iden ehl-i ḫulūbuñ zevḫ-i ḥālinden
Hāmî, G. 217/ 6

Zahit, uydurma çabasıyla da karşımıza çıkmaktadır:

Uydurunca çalışır mes'eleyi meşrebine
Şūfî ḥaḫdır deyü çār-mezhebe döndükçe döner
İffet, G. 39/ 2

Zāhid namāz u rüzeyi taḫvāya uydurur
Naḫd-i ribāyı hīle-i fetvāya uydurur
İffet, G. 42/ 1

Musa Kâzım Paşa, aşağıdaki makta beytinde zahit tipinin uçma, kırklara karışma iddiasını pilicin uçmasıyla (!) kuş türünden sayılamayacağı kıyasıyla dile getirir:

Uçmağ ehlinden şayup Kâzım uçurma zâhidi
Uçsa da ta°dâd olunmaz şımf-ı tã'irden dücâc
Musa Kâzım, G. 57/ 8

Hak sırrını görmeyen zahide şair, görme uzvu üzerinden sataşır:

Ey Racûlî çeşm-i zâhid görmez Hâk esrârını
İki sâ°at cāmı taķmış göz yerine boş kabağ
Racûlî, G. 157/ 7

Âkif vaizi hoş bir lisanla alaya almaktadır:

Pek tatlı tatlı söyledi lezzât-ı cenneti
Vâ°iz bu sözle var ise şeyh baklavacıdır
Âkif, G. 18/ 7

Zahidin hicviyle ilgili XIX. divan şairlerinin divanlarından alınan örneklerin kalanı aşağıdadır:

İşlâh-ı mizâc âdeme elbette gerekir
Bed-ḥū olana tarḥ-ı cezâ vaz° gerekir
Âdem geçinir birtaķım ebnâ-yı şeyâtīn
Müslim görünür bir nice bed-māye-i bī-dīn
Ḥāherde olur dāne-şümārende-i tesbīh
Ma° nāda eder mefsedeti kendine āyīn
Da°vâ-yı diyānetle çıkar kürsīye vâ°iz
İtdikde ider °azm-i reh-i mel°anet ü kīn
Ölçülmez anıñ kâle-i mensüc-ı fesâdı

Bilmem ki kırılmış mıdır endāze-i taḥmīn
Bu zümre-i nā-pāke re'īs olmağa şāyān
Bir ḥar bilirim eyleyemem nāmını ta°yīn
Her kavli anıñ kizb ü dürüg u hezeyāndır
Her fi° li riyāzātı da bī-behre-i temkīn
İhlāl-i nizām itmede ol ḥā'in-i devlet
Ḥaḫ ide anı kayd-ı ḥayātı ile tescīn
İbtāl-i ḥuḳūkuyla ider ol ḥar-ı ḥırās
İkbālını ḥıfz eylemege nefsini tevḫīn
Bilmem ki naşıl dā'ire-i devlete girmiş
İtmezler idi cild-i baḳırdan hele postīn

Abdī, Tb. 4/ 6

°Aynıma almam mey-ālūd olmayan seccādeyi
Zāhid-i ḥum-ḥāneyi ḥayretde ifsād eylemem
Rāhile Hanım, G. 19/ 6

Zāhide kimse eşeklik idiyorsun dımedi
Yüküñüz boynuma atıñ diyü bezme çökeli
Nûrî, G. 84/ 4

Gürültiyi bırağub topla ağziñ ey vā°iz
Bu böyle boş yire āteşlenüp ne paḫlarsın
Nûrî, Mf. 8

Cürmidür müske-i °aşkı [ki] ne bilsün vā°iz
Naḫl-i efsāne vü beyhüde menāḫıbdır hep
Câzib, G. 21/ 5

Dūd-ı siyāh-ı dūzaḥa k̄atmaḳda ḥalkı hep

Vā° iz midür ne k̄ara k̄atı Ḥaḳ belāsıdur

İzzet Molla (BE), G. 162/ 3

Vaz° itmek için dūzaḥa Fir° avnı eliyle

Öldürdi nice sūḥteyi ° illet-i ebḥāş

Ağzı şulanup mes° ele-i mu° tāda şeyḥüñ

Ferrāceyi telvīş ider şehvet-i ebḥāş

İzzet Molla (BE), G. 53/ 3-4

Vā° izā her ṭarafı merḳad-ı ehl-i İslām

Şaña bir yer oṭası eylemiş āmāde imām

Vā° izā sen gibi bī-ḥad cünüb itdi taḥīr

Şu dokuz ḳubbeli hammām-ı nezāfet-fercām

Vā° izā böyle başından büyük itme ḥaltı

Ḳavuḡuñ gibi günāhı daḥı itdüñ i° zām

Vā° izā ḥalkı ḳatup ardına bu āteş ile

Dūzaḥa meş° ale-keş olma mişāl-i ° akkām

Vā° izā şoḥbetüñ oldı bu gice ° İzzet ile

Şadaḳa baḥşı açılmış idi cerr itdi kelām

Vā° izā der-geh-i Monlāya gelüp pendiñi al

Diñle bu nuşḥumı gel eylemeden va° zı tamām

İzzet Molla (BE), G. 377/ 1-6

Sen Müselmān olsan olmaz mı koyup halkuñ ğamın

Bunca yıl vā° iz ne bulduñ °ālemi tekfirden

İzzet Molla (BE), G. 410/ 4

Meşhürdur ki fişk ile olmaz cihān harāb

Eyler anı müdāhene-i °ālimān harāb

İzzet Molla (BE), G. 23/ 1

Gitmiş idi ziyāfete zāhid degül şaķal

Dökmiş yaķasına gice yağlı ķatā'ifi

İzzet Molla (BE), G. 519/ 5

Şaķın cemā°at-ı ehl-i dile °imāme ile

Teķaddüm eyleme cāhil imām efendi gibi

Emîn Hilmî, G. 101/ 2

Men°-i ālāyiş ider kendi şaķınmaz lāfdan

Şeyh-i ter-dāmenüñ ancak bir ķuru ğavgāsı var

Yenişehirli Avnî, G. 128/ 4

Elüñde cām tıtma rüzeyi ihlāl ider dirsün

Bu pend-i hāmı vā° iz kāfir almaz Müslimān tıtmaz

Yenişehirli Avnî, G. 176/ 3

Şeyhe peymāne şunulduķca ayağıyla teper

Har-i bī-terbiyetüñ her işi hayvāncasına

Yenişehirli Avnî, G. 387/ 4

Bu hā'hiş-i pālūde-i Firdevsle vā'iz
İnsān degülem sen de eger ādem olursañ
Yenişehirli Avnî, Mf. 25/ 1

Nüş-ı şahbā itmez ammā ğıybete dendān biler
Ekl-i lahm-ı meyyit olmuş °ind-i zāhidde mübāh
Fehîm-i Sâni, G. 14/ 4

Dānişi dūr itdi Hāk mahrem-serā-yı °aşkdan
Zāhidi red it o dergehden o kim cāsüsdur
Fehîm-i Sâni, G. 18/ 4

Huş-dil zāhid ğurūr-ı zühd ile yoldan şapar
İstikāmet rāh-ı sağ üzre iken şoldan şapar

Söylese rāh-ı tevekküldeñ öte itmez kelām
Uğrasa dıyık-ı ma'āşa nīm cū yoldan şapar

Gerçi dir Aħmed Muħammed Muştafā maħbüb-ı Hāk
Çün ziyāretle iderse varmadan çölden şapar

Birleyen °aşk ile zühdi dā'imā dil-ħānede
Māsivāyı terk ile her rāh-ı meçhūlden şapar

Nā'il olmuş olsa bu ħāle Nazîfî kemteri
°Andelib-āsā figāna başlasa gülden şapar
Nazîf, G. 48/ 1-5

Zamāne zāhidiniñ ° iffeti zügürtlükdür

Es‘ad Mehmed, Mf. 764

2.2.3. Kadın

Hz. Adem’in başına gelenlerden Hz. Havva’nın, Hz.Yusuf’un başına gelenlerden Züleyha’nın sorumlu tutulması “telmiñ”i ile başlayan kadın hakkındaki menfî görüşler, şairler elinde farklı tezahürlerini bulur. Doyumsuzluk, sürekli şikâyet, hane içerisinde bozgunculuk, erkeğin çektiği sıkıntılara sebep olma, maddî olana değer verme bu menfî bakışın dayanağı olarak karşımıza çıkmaktadır:

Her ne gelirse başına ° ālemüñ

Ĥazret-i Ādem gibi zenden gelir

Musa Kâzım, G. 137/ 5

Meyl-i zenān ādeme rehzen degil midir

Sicne koyan da Yūsufu bir zen degil midir

Abdî, G. 76/ 1

İzzet Molla ise kadının doyumsuzluğu üzerinde durmaktadır:

Zen-i dünyâyı var mı bir toyurmuş ehl-i devletden

Şikâyet itmede her şevherinüñ za ° f-ı bāhından

İzzet Molla (BE), G. 424/ 7

Sen virürsin fit bütün gün kaynatañ mekkāreye

Söylemez mi yā görümceñ eltüñe abu seni

İzzet Molla (BE), G. 541/ 8

Aşağıda Emîn Hilmî'ye ait olan iki beyitte kadın iğnelenirken cinas sanatından yararlanılmıştır:

Dü zen olursa gözleme bir hânede düzen

Zîrâ eviñ niżâmını cem^e -i zenân bozar

Emîn Hilmî, G. 22/ 8

Evlenirseñ taşu turma zenbîl

Böyle zaḥmetlidir işte zen bil

Emîn Hilmî, Mf. 5

Kâzım Paşa, erkeğin çektiği sıkıntılara sebep olarak kadını görür:

İden teşvîş-i hâl ü hâtır-ı insânı dünyâdur

Zükûruñ çekdiği renc ü meşakḳatler nisâdandur

Musa Kâzım, G. 100/ 4

Vâsıf ve Fatîn'e göre zamane kadınları şiir yerine para pul talep etmektedir:

Öyle âh ü vâh ile itmez nigâh-ı iltifât

Pâk zer ister ğazel almaz zamâne dilberi

Vâsıf, K. 14/ 53

Söz iş bitürür şanma Faṭîn şimdi güzeller

Baḳmaz dürr-i manzûmeye sîm ile zer ister

Fatîn, G. 35/ 5

2.2.4. Kâtip

Kâtip ve müstensihler gibi erbab-ı kalem de tenkide tabi tutulmuştur. Bu meslek grubuna karşı Fuzûlî'nin Türkçe Divanı mukaddimesindeki eleştiriler en bilinenidir. "Biri ol kâtib-i nâ-ḳâbil ve mümlî-i câhil ki, hâme-i muḫâlif-taḫrîri

tîşe-i bünyân-i ma‘ârifdür ve kilik-i küdüret-te’sîri mi‘mâr-i binâ-yı zehârifdür
gâh bir nokta ile maḥabbeti محبت miḥnet محنت gösterür ve gâh bir ḥarf ile
ni‘meti نعمت nikmet نعمت oḥıdur.

Türkî

Ḳalem olsun eli ol kâtib-i bed-taḥrîrûñ

Ki fesâd-i raḳam sur (سور) umuzı şūr (شور) eyler

Gâh bir ḥarf suḳûtiyle ḳılır nâdir نادر i nâr نار

Gâh bir nokta ḳuşûriyle göz كوز i kūr كور eyler (Üzgör, 1990: 282, 284).”

Racûlî, aṣağıdaki şiirinde kâtipleri tenkit etmektedir:

Ḳalem-i tezvîrini ol ḥîle-bâz almıṣ ele

Kâtibiñ beylik du‘â hüneri za‘îf meş‘ele

°İndi ma‘nîsinde elfâz-ı faşîḥimdir fesâd

Ḥâtırım kırmaḳ diler her sözi ṭoḳunur tile

Çene yarışında vapurdan ziyâde yol alır

Kendini kûh-ı Nûr ol sâ‘atde yigirmi mile

Müddet-i ‘ömründe bir kez ṭoḡrı söylemiş faḳaṭ

Şimdi ḳorḳar söylese olur büyük zelzele*

Açsa ger meydân-ı ḥesâbda eşirrâ defterin

Menba‘ ḳatline düşürür ‘âleme bir velvele

Vâridâtı maḥv ider şarfi tezâyüd ḳayd ider

Gösterir sâde şıfır ḥîñ-i ḥesâb muḳâbele

---

* Vezin bozuk.

Ey Racûlî ismini şordum geen gün fitneniñ

ahirim dir ki tahâret neydigin bilmez hele

Racûlî, G. 235/ 1-7

Kâtiplerin asli görevleri dışında avârız vergisinin toplanmasında görev aldıkları bilinmektedir. A gözlü bir kâtibin alması gerekenden daha fazlasını talep etmesi ima yoluyla alaya alınmaktadır:

oymadı enbâr-ı sebz-i huşkde bir dâne ot

Cümlesin ekl eyledi a gözlü ar kâtibî*

Beş yüz okka ot bıraşmışdı aña dostuñ biri

Anı da yutdu rızâ virmem dir iken şâhibi

Fatîn, Kt. 8

---

* Vezin bozuk.

2.3. SOSYAL ELEŞTİRİ

Hicvin bireye açılan tarafı dışında bir de topluma açılan bir yönü vardır. Klasik divan şairi, toplumdaki aksaklıkları ve bu aksaklıklara sebebiyet verenleri kalemiyle zemmetmiştir. Şair bunu hem toplumun bir ferdi olarak hem de bir aydın bilinciyle haksızlıkları teşhir edip kamuoyu oluşturmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Divan şiirine yöneltilen eleştirilerin başında toplumdan uzak, bireyselin kabuğunu kırmamış bir edebiyat oluşu gelir. “Başta Bağdatlı Rûhî ve Nâbî olmak üzere, çekememezlik, dalkavukluk, iki yüzlülük, zulüm ve haksızlık içindeki toplumumuzu ve Doğu toplumunu, hemen bütün divan ozanlarımız, yeri geldikçe eleştirmiş, toplum konusunu işlemişlerdir (Şardağ, 1999: 189).”

Varlığını önceden beri sürdürmekle birlikte özellikle de XIX. yüzyıla doğru gelinirken sosyal hiciv ağırlık kazanır. Sosyal bozulma ve bozulmaya neden olanlar hicvedilmiştir.

2.3.1. Devlet Yöneticilerinin Eleştirisi

2.3.1.1. Padişah, Sadrazam

Râcî, padişahın da aralarında olduğu üst düzey yöneticileri zındık, zalim gibi çok ağır ifadelerle yermektedir:

Fâsıklar fıskını hadden aşırđı
Beg pâşâ pâdişâh yolun şaşırđı
Şerî°at cevherin yere düşürđi
Bilûñ âhir zamân yakın gelmişdir

Şadârete geçdi bir alay zındık
Meded o zâlimiñ elinden yandığ
Cefâsından tatlı cândan uşandığ
Bilûñ âhir zamân yakın gelmişdir

Râcî, Mr. 68/ 6-8

Keçecizâde İzzet, Pendnâme veya Siyasetnâme'den alınmış izlenimi veren aşağıdaki beyitte padişahlığın sadece taçla olamayacağını açıkça ifade etmektedir:

Muvaffak olmadur âsâr-ı hayra yoksa bîhüde

Degüldür pādşehlik yaluñuz dîhîm ü efserle

İzzet Molla (HA), Tr. 22/ 1

Musa Kâzım Paşa, babasının Trabzon'da Maden Emni olarak görevlendirilmesiyle başlarına gelen sıkıntılardan sonra eksik veya yanlış gördüğü birtakım konuları eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Sultanın çevresindekilerin kendisini aldatması neticesinde gün yüzüne çıkan zulüm dolayısıyla, devletin en üst yöneticisi de eleştiriden payını almıştır:

Mâhiyyetin aña dehr-i şūmuñ

Ahvâlini şâhib-i rūsūmuñ

Erbâb-ı merâtib ü menâşib

Müstecmi°-i şîme-i me°âyib

Ebnâ-yı zamâna ser-be-ser hep

Eczâ-yı fesâddan mürekkeb

Yâ gadr ü ihânet ile ma°yüb

Yâ böyle bir ehl-i câha mensüb

Hep manşib u câhı anlar almış

Devlet havene elinde kalmış

İslâm nice kesb-i kuvvet itsün

A°dâsına °arz-ı müknet itsün

Millet naşıl eylesün teneffüs
Sultān-ı cihān işi teccessüs

Her hangisine ri°āyet itse
Revnaķ- dih-i şadr-ı devlet itse

Her gūn nice biñ ihānet eyler
Hiç olmaz ise ħilāf söyler

Biñ cān ile eyler irtikābı
Evvel ķademinde hem-rikābı

Zālimlere eyleyüp ri°āyet
Mazlūm ider °ālemi nihāyet

Bir sīnede ķalmadı tesellī
Yüz tıtdı cihān fenāya belli

Gūnden gūne el-ķaťāti mañşūş
İşlāhı hemān Ĥudāya mañşūş

Musa Kāzım, M. 6/ 680-692

Kāzım Paşa binbaşılıĝa kadar yükseldikten sonra devrinin büyük simalarını (Reşid Paşa, Rüşdi Paşa, Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa) hicvetmesi sebebiyle hem azil hem de sürgüne maruz kalmıştır. Aşağıdaki kıtada da devrin en büyük ismi olan Reşid Paşa'yı hedef almaktadır:

Zamānenüñ şu řabīb-i Reşidini gördüm
Revāc virmek için kendi ķār u şan°atına

Mizâc-ı nâzûk-i devlet arîn-i şîhhat iken

Düşürdi re'y-i saîmi Firengi ° illetine

Musa Kâzım, Kt. 77

“Der- Hakk-ı Mahmud Nedîm Paşa” başlıklı manzumede Avnî, Nedîm Paşa'nın ikinci kez sadrazamlığa getirilmesine tepki gösterir. Şair, bu tepkisini ortaya koyarken de paşanın ilk görevindeki kötü uygulamalarını sayıp dökerek iddiasını temellendirir. Evvelki uygulamaları ekseninde Nedîm Paşa doğrudan hicvedilirken onu göreve getirenler ise dolaylı yönden eleştirilmektedir:

Ha isteyince râhat-ı evlâd-ı Âdemi

Bir dest-i kâr-sâza virür kâr-i âlemi

Ammâ irâde eyleye tarîb-i ° âleme

Eyler vezîr devlete bir şaş-ı sersemi

Gelsün bu iddi°âda şuhûd isteyen haîm

Seyr eylesün umûr-i vezîr-i muaddemi

İhlâl-i dîn ü devlet için âlet eyledi

Câhil kezûb deyü sepîd-i mu°ammemi

Yâ Rab ne rûzdur ki cenûb ü şimâlden

Çekdi kemend-i va°d ile dînâr ü dirhemi

Hayfâ birinci tecribede ders almayup

Dehri harâb kıldı iki def°a mademi

Telvîş idüp hazîneyi bir hâle koydu kim

Añdurdı fal ü hayr ile bevvâl-i zezemi

Raḥmet okutdı rūḥına Ḥaccāc-ı zālīmūñ
La°netle yād olmsa gerek zāt-ı azlemi

Vakt-i °Alīde gelse idi mülk-i °āleme
Ḥā'in geçerdı fitnede ferzend-i Mülcemi

Bir bende kim efendisini şayd için ola
Ḥaşmuñ medār-i ḥīlesi kelb-i mu°allemi

Yenişehirli Avnî, K. 37/ 1-10

Aşağıdaki gazelde “zalimler” ifadesi ile kastedilenin dönemin yöneticileri olduğu açıktır. Özellikle “Kimiñiz paşa olmuşsuz ne murdār lāşe olmuşsuz” mısrası redifin ifade ettiği anlamdan daha ağırdır:

Nedir bu zulmile °azāb a zālimler a zālimler
Cihānı itdiñiz ḥarāb a zālimler a zālimler

Nazar itmeziñiz ḥayra nuzūl idersiñiz şerre
İtā°at yok ulu'l-emre a zālimler a zālimler

Nedir bu merḥametsizlik nedir bunca ḥile-bāzlık
Nedir sizde edepsizlik a zālimler a zālimler

Kimiñiz paşa olmuşsuz ne murdār lāşe olmuşsuz
Ṭamūya köşe olmuşsuz zālimler a zālimler

Dirilüp bunca Kızılbaş Frengē olduñuz ḳardaş
Ne fitne eylediñiz fāş a zālimler a zālimler

Gözünüñz baḳtığı şeyde bereket ḳalmadı yerde
Nice olur devā derde a zālimler a zālimler

Ayağda kaldı fuğarā ne dertde kaldı °ulemā
Bilinmez oldu şüleḫā a zālimler a zālimler

Huzūr-ı Ḥaḫka vardıkda bir ayak üzre turdukda
Cevābıñız ne sordukda a zālimler a zālimler

Nedir aç ḫurd gibi mazlumlara idersiñiz hucūm
Size gelmez mi yā ölüm a zālimler a zālimler

Veliyyü'd-dīn vārı yok cihāna düşdü yoḫsulluk
Nedir sizde bu sarḫoşluk a zālimler a zālimler

Râcî, G. 69/ 1-10

Üst düzey devlet yöneticileri olmaları yanında şairlikleriyle maruf isimler de çürümeye karşı tepkisiz kalmamışlardır. Âsaf takma adıyla divan tertip eden Mahmut Celâleddin Paşa da eleştirel bakışla şiirler kaleme almıştır. Paşa, “Der-Şikâyet-i Kaht-ı Rical” başlıklı kasidesinde dönemim ricalini ağır bir dille hicveder:

Cem° oldılar erāzil-i eşḫāş fāḫirān
Ehl-i edeb tağıldı ḡam-gīn ü şerm-sār

Evbāş-ı ḫud° a-pāş ile cūhhāl-i bī-ma° āş
Bir çok ma° āşlarla bugün oldılar kibār

İnsān ḫıyāfetinde yılan görmediñse gör
Şu şaltanat ricālını ey merd-i hūşyār

Maḫv itdiler memālik-i İslām toplanup
İslām nāmına nice küffār-ı ḫāksār

Maḥv eyleyen bizi rü'esā-yı zamānedir
Ḳahr eylesün o zümreyi Ḳahhār-ı rūzigār

Ehl-i şalīb ü leşker-i Cengīzden beter
Mülke tasalluḫ eyleyen ol ḳavm-i cān-şikār
Âsaf, K. 5/ 13-18

Çaldıysa haydi baḫş idelim sārīka faḳaḫ
Aḫlākı bozdı ol rü'esā-yı zemīme-kār

Nāmūsdur taḳaddüm iden her faẓīlete
Nāmūsı olmayan kişiyeye olmaz i' tibār

Nāmūs u 'ār u dīnleri yoḫ hepsi zer-perest
'İnde bunlarıñ pāra nāmūs u dīn ü 'ār

Ḥaḳ-gū ḳalır Müseyleme nisbetle bunlara
Raḫmet oḳurdılar o kezūbīye şad-hezār

Menḫūs u mendebūr u müdāhin yalancılar
İblīs mürtecim bütün eşirrār-ı bed-tebār

Yek-ser ḳulüb-ı kāsīye erbabı ḫāsirīn
Baḳ yüzlerinde var mıdır envār-ı Kird-gār

Feth eylemez mi 'ālemi bunlarla pādīşah
Bir ordu ḫaḳavuḳ bir alay saḫte-vekār

Âsaf, K. 5/ 21-27

Elbette münkarız olacağdır hükümetiñ
Zîrâ ki ser-te-ser cehele hepsi nâ-bekâr

Nerde bu zümre-i vükelâ nerde ihtidâ
Şemsiñ tutar mı hiç yerini şem° a-i cidâr

Esbâb-1 inhidâm mükemmel çürük temel
° Âlemde mübtezel ne kadar varsa müsteşâr

Âsaf, K. 5/ 45-47

Yağmâ gerân-1 devleti koğmak farîzadır
Onlar koğulmaz ise koğar bizleri küffâr

Zâten koğulmadık mı Urûm illerinden âh
Göz yok mı ° ibret almağa ey şadr-1 bahtiyâr

Seyr it ricâli kör körüne eylemekdedir
° Oşmanlı devletinde hükümet zarîr-vâr

İnsân denir mi anlara insânlığa bedel
İtmiş gönüllerinde sübâ° iyyet istitâr

Göz kas burun ağızla kulağ gerçi âdeme
Şüretde benziyorsa da sîrettedir hımâr

Sehv eyledim hımar didim tevbe eylerim
Zîrâ hımâr kullanılır merd olur süvâr

Bunlar yılan çıyanlara beñzer faķaķ yine

Maħdũddur o zāħifenin itdigi ĥasār

Âsaf, K. 5/ 58-64

Âsaf, sorumsuz yöneticilerin, zalimlikleriyle meşhur devletlũlerin kendi zamanındaki devamları olduğunu ifade ederken sonraki örnekte de yöneticileri kalıplarının adamı olmamakla suçluyor:

Bũtũn la-yũs’el olmuşdur ricāl-i devlet-i İslām

Baķın Fir’avn ü Nemrũda nice aħfād ĥalmışdır

Âsaf, G. 20/ 3

At meşrebine göre eşer rākibiniñ

Kem söz ile ĥalb aķça imiş şāħibiniñ

Zann itme ricāl-i ‘aşrı devletlũdür

Aşlā biri ādemi degil ĥalībiniñ

Âsaf, R. 72

Aynî de yöneticiler mevzusunda olumsuz kanaate sahiptir:

Hep ricāl-i devleti gözden geçürdũm ‘Ayniyā

Dergeh-i ‘ārifden özge bāba ĥıdmet eylemem

Aynî, G. 149/ 8

2.3.1.2. Paşaa

Damat Mahmut Celāleddin Paşaa, Osmanlı hanedanıyla evlilik yoluyla bağ kurmuş, sonraları ise nazırlık görevi üstlenmiş üst düzey bir devlet adamıdır. “Vũkelā içinde ise bilhassa Bahriye Nāzırı Hasan Paşaa’nın irtikâplarını ısrarla işler. Buna bir sebep, Hasan Paşaa’nın adına ‘ziftlenmek’ fıkraları çıkarılacak kadar menfaat-perest oluşu ise, bir diğer sebep de Mahmud Paşaa’nın babası Damad Halil Rif’at Paşaa’nın dört kere kaptan-ı deryâlık yapmış olmasıdır (Özgül, 2013: 201).”

Aşağıdaki rubai ve kasideden alınmış kısımlarda şair, Hasan Paşa'yı yermektedir:

Tersāneyi taḥrībe güzel bulduñ yol
Artık gözüñ aydın pāre topla bol bol
Ber mücib-i fermān-ı şehensāh-ı zamān
Devletlü Ḥasan Pāşā ber-ḥurdār ol
Âsaf, R. 85

Ba°zan daḥi merātib-i °ulyā-yı devlete
Baḥriyye nāzırı gibi bir ḳaltabān virir

Ya°nī Ḥasan didikleri pāşā-yı şūm ile
Tersāneniñ ḥarābına emr-i °ıyān virir

Nāzükterīn olan ten-i devlet sivilceden
Başlar da soñra soñra büyük bir çıbān virir

Endām-ı mülkde açılan zaḥm-ı cān-güdāz
Encām biñ muḥāḫara-i bī-emān virir

Lefter Ṭınaş bu ḥırsıza nisbet şaḳī degil
Anlar hīç olmaz ise emīne amān virir

Emniyyeti bitirdi bu soydı ḥazīneyi
Bālīn-i zevḳe şimdi ṭayanmış da yān virir

Bir böyle ḥırsızıñ ḳapudanlıkda ḳalması
Nāmūs-ı taḫta ṭoḫrusı şeyn ü ziyān virir

Âsaf, K. 6/ 8-14

Âkif, ilk beyitten başlayarak hicvettiği yöneticinin evvelki görevleri sırasında da yaptıklarını sayıp dökerken iğneleyici bir dil kullanır:

Getirüp Dürzî Tağından bir ayı sîmâyı
Sandılar âdem oğulu beyâbân-ârâyı

İtdiler semt-i Selânîke vezâretle hemân
Çoydılar şaff-ı vülâta o Pâşâ hâşâyı

Kim görürse añı har-bende başı zan eyler
Bu mı şavvet bu midir debdebe-i Pâşâyî

Bilmediler ki o bir azlem-i maḥlûḳ imiş
Âteşe verdi vilâyetçe faḳîr ü bâyı

İş görür zann ile düstûr-ı mükerrem diyerek
Atdılar ortaya Pâşâ diyü zorbayı

Ḥaṭ fülûsı demeden ğayrı laḳırdı bilmez
Burasın şandı o dürzû yapılı ° Aḳbâyî

° Arabistânda daḫı şöhreti Ḥaccâc imiş
İtmiş iflâs be-kef ḥâzin-i Tomanbâyı

Ġılzet-i ṭab°1 da ol mertebe kim keşf etdim
Diñlemez sûret-i ḥumâr olsa şadâ-yı nâyı

Bir alay sûy-ı ḳarîn daḫı alup etrâfin
Bulsa yağmaya verir pâra için dünyâyı

Toyamaz akçeye Kārūnı .okıyla yutsa
Görmedim öyle kömüş göz hezeyān-gūyāyı

Öyledir dānişī de kātib-i dīvānı eger
Farğa kudret yok °Azāzīl de osa imzāyı

Şeytānetde olup İblīs dağı mağbūnı
Nāminı yazsa çü lā-ğavle yazar imlāyı

Nice sūret virerek reyb ü riyāya dā'im
Ālet-i mekr ü hıyel etmiş idi taqvāyı

Elde tesbīh ü āsā öyle mūrā'ī bu kim
Zāhirī sūbhā çeker gizlū çeker şahbāyı

Nice bī-cürm kesüp başlarıñ ĩşāl ederek
İtdi igfāl dūr-i ma°delet-i °ulyāyı

Eyledi Rūmilini dūrlū hıyelle taḥşīl
Şavb-ı °ālīye ku°ūd eyledi şan bir ayı

Gezüp elden ele etbā°da eyālet mūhri
Öyle nā-dān ne bilür kıymet-i cāh u cāyı

Az vakıtde añı da eyledi telvīs āḥir
Kendi kesb eyledi menfā-yı Dimetoğayı

Dedi bir Fāris-i meydān-ı sūḥan tāriḥiñ
Cūndī-i rind-i felek atdı Lebūt Pāşayı

Ākif, Tr. 37/ 1-19

Nâşid Râşid Paşa, Halep valiliği (1868-1870) sırasında başta rüşvet olmak üzere yaptıkları üzerinden hicvedilir:

Ne hâcet ° arz-ı hâl itmek didim ki vâlî ° irfândır
Bize hürmet idüp şâhib çıkacak ya ° nî bir cândır

Meger ol nehr-i bartıldan nice biñ kâse nûş itmiş
İşin yoksa yürü filcan ile sen var anı kıandır

Meyl-i rüşvetle Nâşid neş'elenmiş şehr-i Halebde
Hilâfî neş'et itdi vâililik bu zâta bühtândır

Zekâvetli müşîrdir bu me'âl añlar ümîd iyle
Beleş tekdir işitdiñ ya ° nî bize küll-i ihsândır

Geçince destine vâlî-i velâyet hüküm ol anda
İki gün hüküm için kendiyi şandıñ ki Süleymândır

Hümâ sâye-i devletde kerkes pençedâr olmaz
Hâzer kııl pençesinden kim ° azîz ° anka-yı cihândır

Kimesne mâni ° olmaz sâye-i şâhânedede çünki
Racûlî ° askeri zât-ı teķā ° üd bende-gândandır

Racûlî, G. 112/ 1-7

Musa Kâzım Paşa, Maden Emîni olarak görevlendirilen babasıyla birlikte gittiği Trabzon'da Vali Osman Paşa'nın adaletsiz uygulamalarını gözler önüne sermektedir:

Vâlî-i vilâyet-i Trabzûn
Ahvâlini eylemiş dîger-gün

Dirlerdi ħazîne-dâr-zâde
°Oşmân Paşa ol sitem-nihâde

Ma°denleri eyleyüp ħarâbe
Şoқmışdı ehâlîyi °azâba

Şemsîr-i mezâlîme virüp zâğ
Kılmışdı o bâğ-ı mesken-i zâğ

Ser-tâ-ser idüp o mülki ġâret
Çiftliklerin eylemiş °imâret

Meş°al-keş olup diyâr-ı zulme
Yaқmış fuқarâyı nâr-ı zulme

Her yüzden idüp ħasâr-ı mîrî
Kılmış o memâliki esîri

Hep nuқre-i ħâşılât-ı ma°den
Bî-şâ'ibe-i taşavvur u zan

Sâbıқlarına olınca nisbet
Mevcûd idi beşde bir nihâyet

Her neyse ħisâb-ı sâl-i sâbıқ
Maĥşûl-ı yekûn-ı mâl-ı sâbıқ

Beş mişlini ideler zamîme
Alınmaya kimseden cerîme

Gelmezse huşûle işbu taħmîn

Kendüleri ide anı tazmîn

Bu mertebeden olursa zâ'id

Anlara ola nümâsı °â'id

Bu şart ile ittifâk-ārâ

Pervîn gibi olup hüveydâ

Üç dâne sened kılındı taħrîr

Çırk üç koca başı itdi temhîr

Oldı pederüñ güzel zahîrî

Dört biñ kîse yılda nef°-i mîrî

Allâh bilür şadâkat itdi

Her vech ile hûsn-i hıdmet itdi

Musa Kâzım, M. 6/ 646-654, 661-668

Üst düzey yöneticileri eleştirdikleri için şiddetli şekilde cezalandırılan şairlerden bahsetmiştik. Avnî de aşağıdaki kıtada yöneticilere itiraz edilmesi durumunda kişinin başına neler gelebileceğini açıkça söylüyor:

İ° tirâz eyleme aħvâl-i ricâl-i °aşra

Olmağ istersen eger gûşe-i beytüñde muķîm

Seni bir semte sürerler ki görünmez eşerüñ

Dür-bîn ile nigâh itse de şeytân-ı racîm

Yenişehirli Avnî, Kt. 1/ 1-2

Dönemin divan sahibi şairlerinden Osman Nevres, halkın malını mülkünü yağmalayan, halka zulmü reva gören yönetici tipine karşı eleştiri oklarını yöneltmektedir.

Hem-dest-i vifâk olup selef ile hâlef
Emvâlini halkıñ itdiler nehb ü telef
Yok hulfünü bilmeyen muhâlif hâlefîñ
Ol nâ-halefe hilâf kim dirse hâlef
Osman Nevres, R. 4

Irak'ın yöneticisi olduğu söylenen kişiler isim verilmeden kırıcı ifadelerle tenkit edilir:

İki nâ-pâk eline düşdi ahâlîsi ° Irâkıñ
Biri bir lâşe-i murdâr biri bir kuru tâbût

Eriş ey imdâdına ey luğf-ı hafî melikü'l ° arş
Ki harâb eylediler Bâbili Hârût ile Mârût

Hele Mârût o bed-endîş ki depretse ber ü ten
Celb ider mekr ile bir lahzada biñ fitne-i tığût

Nice emniyet ü âsâyiş ola halka müyesser
Bir maħalde ki sitem kût ola hûn-ı ciger kût

Kala mı câzibe Nevres o melâhatda ki her dem
Başka bir âl ile ° uşşâkıñ ider eşkini yâkût

Osman Nevres, Ktk. 22/ 1-5

Hersekli Ârif Hikmet dönemin büyüklerinin menfiliklerinden şikâyet etmektedir:

Kibâra ehl-i emel intisâbsız yaşamaz
Naşıl yaşarsa yaşar irtikâbsız yaşamaz

Yaşar gider mi şanursın bu tarz ile °ālem
Cihān-ı kevn ü fesād inqılābsız yaşamaz

Ṭaşavvur-ı beşer eyler mezāhibi icāb
Zevī'l-°uḳūl olan elbet zehābsız yaşamaz
Ârif Hikmet, G. 81/ 1-3

2.3.1.3. Vükela

Vükela erbabı için ağır laflar kullanan Âsaf'ın eski bir nazır olması itibariyle bu tarz eleştirileri dikkate değerdir. Aşağıda yer alan rubai nazım şeklindeki sosyal içerikli hicivleri oldukça önemlidir. Burada vurgulanan vükelanın, devlet adamında olması gereken özellikleri taşımasıdır:

Ceyb-i vükelā mişl-i cehennem tıolsun
Ammā ötede gülşen-i devlet şolsun
Bunlar “*hel min mezīd*” gūyādırlar
Müft olmalı isterse faḳaṭ zift olsun
Âsaf, R. 114

Recm itmege lāyık vükelā-yı merede
Cem° olmada meclislere mişl-i ḳurrede
Şeyṭān-ı racīme her biri maḫhar-ı tām̄m
Devlet nerede böyle denīler nerede
Âsaf, R. 125

Söz erleri bī-şavt ü şadādır şimdi
Meydāndaki fırḳa jāj-ḥādır şimdi

Ol t 'ife kim r 'sveti farz itdi hel l
Anlar  uren d r v kel d r Şimdi
 saf, R. 147

 sl m degildir  mer -y1 devlet
K ff ra da uymaz  uren -y1 devlet
Yetmiş iki milleti  de h ricleridir
Bilmem ki ne millet v kel -y1 devlet
 saf, R. 13

Devlet v kel s1 eŐkiy dan da bel 
Bunlarda ne  ar var ne de h vf-1 H d 
Bir def  a Őoyar Őak  bir ins n1 fa at
Her g n Őoyuyor milleti h rs1z v kel 
 saf, R. 6

2.3.1.4. Kadı

C zib, ‘‘Hik ye-i k d1-y1 Me’b n’’ başlıklı mesnevde Mevl n  ve Mesnev ’den bahsettikten sonra onlara dayanarak bir hikaye nakleder. Daha sonra Şair, gayr-1 ahl k  davranışlara sahip bir kadıy1 ağır sıfatlar kullanarak hicveder:

Var idi ol zam n bir  ayn-1 ibl s
Ki ya  n  k d1-1 p r-d m u telb s

Vil yet Őemsini ink r iderdi
Dem dem k fr n  i h r iderdi

O menh s bir ma alde otururdu
Yanında iki   asker dururdu

Zuhūr itdi o dem şems-i kerāmet
İder bir semte teşrîf-i ināyet

Görüp kâdı-yı bed-fercām o māhı
Sarup başına bir destār-ı mā'î

Didi hem-meclise baq şu harîfe
Yā şehhârdır yâhūd sâhib-desîse

Onu keşf eyledi ol mâh tîzden
Mübârek kalbi incindi bu sözden

Buyurdi hâzret ol dem baq şu hîze
Ne söyler bize baq şu nâ-temîze

Harîfin bu söz oldı cânına bāk
Habîbin oldı nāmūs perdesi çāk

O demde düşdi bir âteş g.tüne
Sarılır kimi görse âletine

Bir muğlim kalmadı düzmedik onu
Kanâ^c at eylemezdi yine cānı

İderdi dâ'imā kîr-i kebîri
Mukallik kelleli gögdesi iri

Şoqardı g.tüne her ne bulursa
Egerçi kîr-i har dahı olursa

Hem a ce virir idi hem de b.k a
Eger gir dir ona olursa  okca

T kendi m l n  hir oldu ifl s
Teneff rle y z ne ba madı n s

Olurdu hasret-i k r ile me'y s
Yedigi g z ne durası men s

Didiler n mına  adı-yı me'b n
Oldı k r-i keb r ile diger-g n

O bed-n m  alemi  menf r  oldu
Ki c n  d za n  me'm r  oldu

G.t nden c nda s.ktirdi gitti
Rez li   omr   un yapan yetti

Ne denl   asl olunsa na   hir
Ne m mk n ola ol n -p k t hir

Rez letle y kıldı gitti ol kul
Cehennemdir  i  b tozluca yol

C zib, M. 2/ 8-28

Kısmetine razı olmayan aynı zamanda zulm  ile de bilinen kadı, İzzet Molla tarafından tenkit edilmektedir:

Ana olıda vardı bir   z 
Kısmetine deg l idi r z 

Eli degse iderdi devr-i urā
Zulmine pāy-māl idi fuarā

İtdi bir arye-i arāba dūhūl
Būm idi Őanki hāke ıldı nūzūl

İzzet Molla (BE), M. 7/ 1-3

2.3.2. Yönetim Tarafından Gerçekleştirilen Uygulamalar

2.3.2.1. İki Yasağı

Yasaklardan bıkan Şair, yasağın da yasaklanması ister:

Gizlice olup bāde-fürūŐ ile Őerīk
Men °inden ider mi °acebā Őahne ferāğ
ıkdı yine yāūt bahāsına Őarāb
°Älemde yasağa birisi itse yasağ

İzzet Molla (BE), Kt. 84

Devrān-ı kec- °atā Ğalaa Mevlevīyetin

°İzzet dūŐürdi ayf ki Őahbā yasasına

İzzet Molla (BE), G. 468/ 10

2.3.2.2. Vergi Eleştirisi

XIX. yüzyılda toplum sorunlarına en fazla eğilen Őairlerden bir tanesi Abdî'dir. YaŐadığı alkantılı dönemde ierde ve dıŐarda vukuu bulan olaylara seyirci kalmamıŐtır. "Abdî, aslında edebî kiŐiliğinden ziyade toplumcu ve millî fikirleriyle temayüz etmiŐ bir Őairdir. O, divan Őiirinin geleneksel tarzını devam ettirmekle birlikte, devrindeki siyasal ve sosyal olaylara kayıtsız kalmayan bir kiŐiliğe sahiptir. Devrinde Osmanlıcılıktan Garpcılığa, oradan Türk milliyetçiliğine kadar uzanan hemen her belirli fikrî akım hakkında dūŐüncelerini belirtmiŐtir. SavaŐlara, islahatlara, imar hareketlerine ve toplumsal değiŐimlere karŐı duyarlı davranmıŐtır. Buna bağlı olarak Őiirlerinde, devrinin

sosyal hayatına yansıyan pek çok kavramı görmek mümkündür. Abdî, toplumsal hayat karşısında şair kişiliğinden ziyade olaylara aydın vicdanıyla yaklaşan gözlemci kişiliğini ön plana çıkarmıştır (Babacan, 2016: 46).”

Abdî, “İ‘tiraz” başlıklı şiirinde yanlış gördüğü uygulamalara karşı çıkar:

Mekâtib Mısr niçin celb-i irāde güzel dirler

Tecāvüz itse imkânı aña sū’-i °amel dirler

Be-her çift başına beş yılda yüz kıyye tohum zer°î

°Aceb başa çıkar iş mi buña tül-i emel dirler

Maḥāll-endîş olan vālî-i Sivāsın bu emrine

Ḥaṭāsı gün gibi zāhir şavābı muḥtemel dirler

Ucun ormandan ihracı müyesser olmayan kāra

Gelince bir yere erbāb-ı vakt-i pür-ḥalel dirler

Sitānbūluñ da fikri ḳabūlü ḥayret-efzādır

Nihāyet bu da °ayb oldu bize beyne’l-milel dirler

Abdî, G. 143/ 1-5

Halkın malının vergi için satılması da şairi derinden etkilemiştir:

Geri ḳaldı bu ḳānūn-ı ḥudā ḳānūn-ı Efrencden

Ḥuḳūkuñ pāy-māl olduğunu kārđan gördüm

Şatılmış vergi için zīr-i destānıñ o eşyāsı

Gelirken ağlayarak her birin bāzārdan gördüm

N’ola görmez olaydım °Abdiyā bu dār-ı miḥnetde

Bu eyyāmı ki dehr-i miñşār-āzārdan gördüm

Abdî, G. 261/ 5-7

Vergilerden dolayı yabancılara muhtaç olma hali şairi aşağıdaki kıtayı söylemeye sevk etmiştir:

Yüki hāmmāllar yıķup yuķarı
Mālumuzdan alurdı bāc u hārāc

La°net ol Müslimāna kim hāķķı
Eyleye Ermenīlere muhtāc

İzzet Molla (HA), Kt. 17

2.3.3. Yabancı Devlet, Din Eleştirisi

İmparatorlukta meydana gelen olaylarda parmağı olan devletler dönemin şairleri tarafından eleştirilmiştir. Rusya ve Avrupa devletleri üzerinde yoğunlaşan bu eleştirilerde millî bir tutum sergilenir. Aşağıdaki örneklere bakıldığında XIX. yüzyıl ediplerinin ülkeyi ilgilendiren siyasî gelişmelere duyarsız kalmadığı görülecektir.

2.3.3.1. Ruslar

Bu asırda imparatorluk en fazla Rusya ile savaşmıştır. Rusya ile mücadeleler dönem şiirine de yansımıştır. Abdî-i Karahisârî'nin 24 bentten oluşan "Rü'ûs-nâme" başlıklı manzumesinin muhtevası eleştirel bakış açısı noktasında önemlidir. Terkib-i Bent ile şair, dönemin önemli olaylarını dile getirerek adeta dönem panoramasını ortaya koymaktadır. Rusya'nın birçok siyasal olayda rol almasını şair;

Mümkün mü °aceb Rusuñ ihānātını ta°dād
Hep nazm idecek olsam ider hāme de feryād

mısralarıyla beyan etmeye çalışıyor:

İşte bu °adū başka degil Rus-ı cefa-zūd
Şad-sāle qarīb oldı ki her dürlü merāmın
Yapardı bize zor ile ol düşmenim bed-būd
Ėaşb itdi nice mülkümüzü mülküne katdı
Tevsī °-i diyār eyledi ol şānī-i Nemrūd
°İnde anıñ °ahde vefā muhsin-i haṭadır
°Ayyūka degin oldı bu söz cümleye meşhūd
Nāmūs-ı düvel haqq-ı milel iki günehkār
Tā seyre kadar nefy-i mü'ebbed ile maṭrūd

Rusuñ bize bir itmedigi kaldı mı āyā
İtdikleriniñ ehveni efsād-ı re °āyā
Hānānına hep cizye-i şer °iyye virirken
Ėaşb itdi Kırım ülkesini şöyleki hayfā
Şāhīn Girāy Hān iken kıt °ada añı
İĖfāle muvaffaqla didi ey şeh-i dānā
Cengīz-i cihān-gīre sen evlād olasıñ da
Lāyık mıdır olmaqlığıñ °Oşmānlıya lālā
Fesh eyler isek bī °atıñı anlara ben de
Tasdīk iderim itdiririm salṭanatıñ tā
Aldatdı yazık düşmeniñ iĖfāline Tatar
Ser-keşlige bed itdigini eyledi imā
Bir olmayacak vaḳte tesādüf ile Moşkov
İtdirdi bu teklīfide devlete icrā
Zann itdi ki hükümdār-ı şahīh oldum o Tatar
Dīvāneye baḳ oldı naşıl °āleme rüsvā
İşlāḫ ideyim diye ahālī-i Kırımı
Sevḳ eylediği °askeri Rus eyledi ibka

Ğaşb itdi bu üslüb ile ülkā-yı Kıırımı
°Oşmāñlılarıñ Rus-ı denī oldı °azīmi

Mümkün mi °aceb Rusuñ ihānātını ta°dād
Hep nazm idecek olsam ider hāme de feryād

Rusuñ bu cihān hālkına her kaçdı ziyāndır
°Arz itdigi āsāyişe meyli hezeyāndır
Ceddi dili Petrudan alıp böyle vaşıyyet
Dil-h̄āh-ı cihān-gīrī-i murdār-ı °ayāndır

Efsād-ı riā°yāya yine başladı Moskov
Bir taş komadan gūşe-i dīvārına devlet
Abdī, Tb. 10/ 1, 2, 4, 5, 8

Ortalığı kasıp kavuran, kimseye kulak asmayan Ruslara karşı şair Avrupalılara seslenir:

Söze aşmaz kulak ey Avrupalı devlet-i Rūs
Yapısuñ kabza-i tīge var ise müknetüñüz

Āteş-i zulm ile yangın yerine döndürdi
Lehe kundağ birağan ğayret-i milliyetüñüz

Musa Kâzım, Kt. 75/ 1-2

Râcî, Rusları karşılamak üzere kullandığı Moskof kelimesi üzerinden onlara beddua eder:

Dilerim kör Moskofuñ iki gözü °amā ola
Kesilüp başları cümle malları yağmā ola
Yıkılup sacağları sancağımız °alā ola
Eyyeda'llāhü'l-ġaniyyü menşūr ola °Abdulmecīd

Râcî, Mr. 56/ 10

Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî “Der-Hengâm-ı Nakz-ı ‘Ahd-i Rusya Güfte Bûd” başlıklı manzumesinde Rusların imparatorluk topraklarını işgal etmesine karşı çıkar. Daha sonra ise bu karşı çıkış inanç eksenine oturtulur:

Gördükçe hased kıldı Rusya olup*

Celb itmek dilerdi ol çün millet-i °ayâyı

İslambola göz dikdi yâ Rab gözü kör olsun

Teshîr ideyim dirmiş bu belde-i °uzmâyı

Nağz eyledi bî-pervâ devletçe olan °ahdi

Zorbalığa kalkışdı şeytân virip °igvâyı

Aşlâ ki kabûl olmaz °arz itdigi teklîfât

Moskoba °inâd eyler ısrâr ile da°vâyı

Kendiye °ibâdetli koydı lağab ol kâfir

Tapdı put-ı menhûsa hem itdi temennâyı

Nemrûd gibi °âlemde ma°bûdu nedir bilmez

İşeyne şerîk eyler ol hâlîk-ı yektâyı

Biñ hîlesini gördük emniyetimiz yokdur

Yüz virmege gelmez hîç öpdürmeli hep pâyı

Eflâk ile Boğdânı zabt eyledi ol kâfir

°Asker ile taldurdı ser-ğad ile şahrâyı

Farz oldu cihâd itmek herkes sefere gitmek

Müftî-yi cihân bî-şek virdi bize fetevâyı

---

* Vezin bozuk.

Bā-himmet-i ehlu'llāh ḥarb itmek için devlet
Sevķ eyledi ° askerden yüz biñ nice alayı

Mü'min olan elbetde küffāra olur ğālib
Şimşir-i şeri° atle eyler ise ğavğayı

Misketleri atdıķça sersem ola kāfirler
Feth eyleye mü'minler tā kim Kıızıl Elmayı

Yā Rabb mu°in sensin hem nāşır-ı dīn sensin
Mü'minlere nuşret vir kāfirlere rüsvāyı

Dā'im şeh-i İslāmı manşūr u muzaffer kııl
Kahrıñla helāk eyle hep zümre-i ā° dāyı

Ey Şevķi du°ā eyle her şubḥ u mesā böyle
Ḥaķ şād ide nuşretle a°lā ile ednāyı

Şevķi Hasan, K. 29/ 20-34

2.3.3.2. Avrupalılar

XIX. yüzyılda ortaya çıkan sosyal ve siyasal alanlardaki gelişmelerde başta Fransa olmak üzere Avrupalı devletlerin doğrudan etkisi vardır. İmparatorluğun içine düştüğü buhranlarda ve bunlara karşı alınan önlemlerde Avrupalılar etkin olmuşlardır.

Kâzım Paşa, Lehistan konusunda Avrupa'nın çifte standardını Çerkezlerin durumunu hatırlatarak su yüzüne çıkarıyor:

Çarışup döndi ° Arab saçına hep Avrupalı
İttifāķ itdiler üç günde lehivinde Lehüñ

Çerkesistân ne günâh itdi ki kırk beş senedür
Kimseler şormadı hâlin o kadar bî-günehüñ
Musa Kâzım, Kt. 74/ 1-2

Moskovuñ süngüli şeş-hâneleri karşısına
İttifâken varak u hâme çeker Avrupalı

Bundan aña tarafeynüñ eşer-i şevketini
Lehliler kıanda mürekkebe yüzer Avrupalı
Musa Kâzım, Kt. 76/ 1-2

Bu yüzyılda Fransa ve Fransız kültürüne karşı artan ilginin yanında çeşitli siyasî gelişmelerden dolayı Fransız karşıtlığı da oluşmuştur. Vâsıf'ın aşağıdaki şiirleri bu karşıtlık temelindedir:

Franca kâfiri cumhür olup baır-ı Sıfanyola
Gelip bâğî kıopardı bağıteten aşüb ü gavğâyı

Nühüfte tâ ki ol bardağçı kâfir fülk-i hud° ayla
Girip İskenderiyye şuyına dökdi hıyelhâyı

Müberkâ° ken ° arūs-ı gül-° izār-ı mülki al ile
Açıp şayd eyledi Efrenc o iklīm-i dil-ārâyı

Frengistānda geydi gayz ile şabkayı küffār
Bozuldukıda şınā° ĩ-kāri-i tabur ü alayı
Vâsıf, Tr. 1/ 22-24, 47

Ser-ā-pā millet-i Efrenc egerçi haşm-ı devletdir
Bu ammā yetmiş iki milletüñ merdūd ü menfūrı

Virirken devlet-i İslām bunca dem mühimmātın
Ferāmūş ile haqq-ı nānı tuğyān itdi cumhūrı

Ni° am-perverde iken oldu küfrān-ı ni° am ammā
Durup çeşmine āhir devletüñ in° am-ı mevfūrı

Çörek şanıp acından halka-i mārı zehirlendi
Hudā muhtāc-ı kurş-ı engerek itdi o nān-kūrı

Vâsıf, Tr. 2/ 29-32

Aşağıda Vâsıf ve Faik Ömer'e ait olan şiirler, Fransa'nın Mısır'a girmesi hakkında:

Şāhen-şeh-i zī-şān Selīm Hān ki rezimde
Şıkdı gāzabı sīne-i küffāra tabanca

Nāgāh sefāyinle gelip milk-i Mısrı
Zabı itmiş idi kāfir-i cumhūr-ı Franca

Tāb-āver-i şemşīr-i şehi olmayıp āhir
Mürd oldu kimi kimi firār itdi yayanca

Tazyīk ü hücüm oldu ki şol rütbe acından
Kolyoz yerine oldu şoloz kāfire manca

Bu mısrā° -ı tārīhi didim rağmına Vâsıf
Yüz yerde effetān-ı Franca didi zaңca

Vâsıf, Tr. 4/ 1-5

Hüküm-i taqdîr ile ez-cümle Françe kâfiri
Ni° met-i şâh-ı cihâna oldı küfrân-ı na°îm

Geldi bir hîleye dostluk şüretinde nâgehân
Pençe şaldı mülket-i İslâma ol kelb-i °aķîm

İtdi ervâh-ı habîşe kâleb-i mülke hülûl
Bî-haber girdikde gūyâ Mışra küffâr-ı le°îm

°Aķl-ı iblîsi şaşırđı hâşılı ol kavm-ı şüm
İsti°âze itdi andan zümre-i dîv-i racîm

Bâ-ħuşûş düzdân-ı °urbân-ı °Arab yekdil olup
Rîkten bisyâr iken ol kavm-i pür-levm-i elîm

Faik Ömer, K. 36/ 5-9

Padişahın hukukunu gasbeden Avrupalılar, tarihte zulmün sembolü haline gelmiş Firavun ile karşılanmaktadır:

Avrupalı eyledi ğaşb-ı hūķūķ-ı pâdişâh
Şanma bin Fir°avna bu °âlemde bir Mūsâ yeter

Abdî, G. 129/ 5

2.3.3.3. Rumlar

Âkif, “Târîh-i Tûġyân-ı Millet-i Rûm” başlığı altında, taşkınlaşan Rumların isyan teşebbüsünü tenkit ederek tarihlendir:

Ya°nî vâķı° olmamışdı devr-i Âdemden berü
Ehl-i İslâm üzre kavm-i Rûm tûġyân eyledi

Oldı izmihlâline milletçe bâ°iş kendiniñ
Lîk İslâmı daħı min-vech perîşân eyledi

Moraniñ ez-cümle bi'l-cümle kılâc ın zabt idüp
Halkına kâfir nice cevr ü firāvān eyledi

Bir fesād-ālūd-ı âlem vaq'a-i ārām-riyā
Olmamışdı bir devirde kim bu devrān eyledi

Hayrı münticdir be-luţf'ullāh bunuñ da şoñı
Müslime zīrā Hudā çok luţf u ihsān eyledi

Bir aceb göñüldi hātifden didi tārīhini
Yoğ idi hīç vuķū-ı Rūm tuğyān eyledi

Âkif, Tr. 35/ 4-9

2.3.3.4. Araplar

Aşağıdaki iki bentte işlenenler, Hristiyan ve Yahudilerin bile yapmayacağı işleri Su'ūd'un gerçekleştirmesi hakkındadır. Getirilen eleştirilerin aynı medeniyet dairesi içerisindeki bir unsura karşı olması dikkate değer bir tavidir:

Perde olmuş bir nuḥūset kāfirūñ nāmı Su'ūd
Ne Naşārā eyler itdigi fesādı ne Yehūd
Ġayret-i dīn ile İslām eyleyip bezl-i vücūd
Üstüne şalıp yanar āteş gibi cümle cünūd
Göklere şavurdular yaķıp külin mānend-i dūd
Dedi hūnkārım cihān bu müjde itdıkde vürūd
Bir ğazā itdūñ ki hoşnūd eyledūñ Peyğamberi

Bir alay bī-dīn kāfirden eşed kavm-i pelīd
Sū-be-sū oldı tārīk-i ḥacca sed medd-i medīd
İdip irsāl-i ğuzāta himmet ü say-i ekīd
Kimini kırduñ kimin tutduñ kimin kılduñ ba'īd
Ġahr olup buldı belāsın aķıbet iş bu anīd

ıldı a elāb ü Őānuñ gāzī ey Őāh-1 vaīd
Bir gāzā itdūñ ki oŐnūd eyledūñ Peygamberi
Vāsıf, Mb. 224/ 7-8

2.3.3.5. Hristiyanlar

İncil'in tahrifi, Hz. İsa'nın İbn'ullah olarak telakkisi gibi temel iman esasları
üzerinden Hristiyanlar eleŐtiriye tabi tutulmuştur:

amdüli'llāh gimedi ur'an-1 zī-Őān des-be-dest
Sūy-1 adan nāzil olmak üzere el-ān dest-be-dest

ünkü tarīfden anı talīŐ idüp Bārī udā
Bunca sāl olduğı vechiyle nümāyān dest-be-dest

Dem-be-dem İncil-i İsāyı muarri kılmadıñ
Rāh-1 bāıl üzere dā'im oldu ilān dest-be-dest

Her biri ol vech ile rāh-1 saīmi a bilüp
Ehl-i aŐnām olmada oldu perīŐān dest-be-dest

azret-i İsāya İbnu'llāh diyü isnād idüp
Virdiler dest-i zebānīye girībān dest-be-dest

Ba Őu uma kim Yaūdī avmini tevbi idüp
Didiler İsāya anlar itmez İmān dest-be-dest

ÅŐikār olmuş Resül-i Ekremi anlar daı
Eyleyüp inkār Yehūdla oldu arān dest-be-dest

Hem ararlar rāh-ı hāḳḳı hem giderler bāṭıla
Böyle bir ḳavm-i müzebzeb hem çü ḥayvān dest-be-dest

Rūz-ı maḥşerde yanaş sen dār-ı firdevse Nazîf
Āh-ı efgān eyler iken ehl-i evşan dest-be-dest
Nazîf, G. 16/ 1-9

Nazîf Divanı'nda yukarıdaki gazelden hemen sonra gelen aşağıdaki "putperest"
redifli gazel öncekinin devamı mahiyetindedir:

Bū'l-°aceb rūy-ı zemīnde oldı ekşer put-perest
Cümle edyāndan ziyāde oldı ekfer put-perest

Hīç cemādātı şerīk ḳılmaḳ olur mı Hālīḳa
Daḥī °İsā Meryemi şirketde söyler put-perest

Hālīḳa nisbet neden maḥlūḳ ile mevşūf iken
Olmasun mı cümle edyāndan muḥāḳḳar put-perest

Hem ararlar rāh-ı Hāḳḳı hem giderler bāṭıla
Böyle giderse ḳırar başında mermer put-perest

Uğraşurlar bāṭıla her bir cihetle Hāḳ gibi
Bilmediler küfrini ḳılmaḳda evfer put-perest

Bir de °İsānīn ḥayātiyle iderler iftiḥār
Ḑay olup durmaḳ ne şūret bilmediler put-perest

Her ne şūret oldıḡın tefhīme ḳalkışma Nazîf
Bir varaḳ bulmuş saḳīmden ezber eyler put-perest

Nazîf, G. 17/ 1-7

2.3.3.6. Yahudiler

Osmanlıların Yahudiler ile ilişkisi XV. yüzyıla dayanır. II. Bayezid'in saltanat yıllarında İspanyollardan kaçan Yahudilere kucak açılmıştır. Sonraki dönemlerde de Osmanlı ülkesine Yahudi göçleri devam etmiştir. Millî bir din olma hüviyeti gösteren Yahudilik ve mensupları uzun süre Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır.

Racûlî, Yahudileri insanların en kötüsü olarak nitelendiriyor:

Bütün hep Müsevî Samir Beni İsrâ'îlîñ kavmi

Bu millet gibi hâ'in millet olmaz anca şerü'n-nās

Racûlî, G. 123/ 4

Avnî ise Yahudiler ile aynı yerde olmaktan kaçınmaktadır. Bu uğurda cehenneme dahi razıdır:

Biz râzıyuz cehenneme ey Rabb-i Müsteğâş

Ammā anuñ içinde Yehūdî bulunmaya

Yenişehirli Avnî, G. 397/ 9

2.3.4. Rüşvet

Kâzım Paşa'nın, vükelanın komisyonculukla işgalinden ötürü önceki gibi rüşvete ihtiyaç duymamasını söylemesi dönemin değişen zihnî yapısı açısından son derece önemlidir:

Şımf-ı vükelâ şimdi komisyonculuk eyler

Evvelki kadar rüşvete hâcet göremem hiç

Musa Kâzım, G. 56/ 9

Trabzon'da Maden Emîni olarak görev yapan Musa Kâzım Paşa'nın babası, Trabzon valisi Osman Paşa'nın girişimleri neticesinde görevinden azledilince şair içinde buldukları durumu şu şekilde ifade eder:

Fikr eylemedi menāfi°-i zāt
Da°vāsını kıldı haşmı işbāt

Bu hālî tuynca vālî-i şüm
Bildi ki olur bu işde maḥkūm

Istambula ādem itdi isrā
Her bir taraḫa nuḫūd u eşyā

Maṭlūbı gibi kılup işābet
Āmāc-ı merāma irdi rüşvet

°Azl olduḫ aña virildi ma°den
Rehberlige geḫdi merd-i reh-zen

Dört yüz kīse uğraduḫ ziyāna
Geḫdi acısı ḫarīm-i cāna

Zāḡ-ı siyeh oldu bāḡa vālî
Ḳavuşdı murādına ehālî

Ḳurda ḫoyunı sipāriş itdüḫ
Tilkiyi ṫavuşla barış itdüḫ

Musa Kâzım, M. 6/ 669-676

Avnî, rüşvetin bir ihtiyaç sonucu tedavülde olduḡu görüşündedir:

°Ālemde ihtiyācdur ancaḫ alan viren
Rişvet tedāvül itmez idi ḫācet olmasa

Yenişehirli Avnî, G. 392/ 5

Yenişehirli Avnî, “hayf” redifli gazelinde rüşvet, aylık, mal gibi çeşitli konulardaki çarpıklıkları gözler önüne sermektedir. Hayf, yuf, efsus, dirig gibi ünlemlerin kullanılması da dikkat çekicidir:

Mevkî^c-i himmet-i gerdūna düşen hācete hayf

Hakķı ihķāk emeliyle virülen rişvete hayf

Emr-i bî-ücrete ibrāz olınan hıdmete yuf

Şaḥş-ı bî-hıdmete i^c tā kılınan ücrete hayf

Bir alāy hīze olan ^c izzete efsūs efsūs

Bir tākım kaḥbeye taḥşīş olınan ^c iffete hayf

Virmedüñ hakķını māhiyyenüñ ey hayz-ı ricāl

Ayda bir kerre görünmekde olan ^c ādete hayf

Mālî a^c dāsına pīrāye viren ḳavme dirīg

Şervet-i ḥaşmına ser-māye olan millete hayf

Himmet-i şayrefî-i dehre yazıḳlar ^c Avnî

Hāk-i ḥüsrānda ḳalan cevher-i ehliyyete hayf

Yenişehirli Avnî, G. 202/ 1-6

Suç işeme, rüşvet yeme gibi anlamlara gelen “irtikāb” sözcüğünü, Ârif Hikmet birçok şeyin anahtarı olarak sunmaktadır:

Sernāme-zīb-i şevḳ u şafā irtikāb imiş

^c Unvān-tırāz-ı ^c izz ü ^c alā irtikāb imiş

Bihūde olma nāḥun-ı ḡafletle dil-ḥırāş

Gāvişger-i zemīn-i ḡnā irtikāb imiş

Merdūd-ı bezm-i devlet olur müstaķīm olan
Şimdi medār-ı celb rızā irtikāb imiş

Kār etmiyor şadākat ü ° iffet zamānede
Sermāye-i huşūl-i recā irtikāb imiş

İsrār-ı istikāmet ile olma müttehim
Hāhiş-gerān-ı cāha sezā irtikāb imiş

Hikmet mizāc-ı hey’et-i devletten añladım
Dil-ḥastegān-ı ye’s se şifā irtikāb imiş

Ârif Hikmet, G. 86/ 1-6

Aşağıdaki gazelin son mısrasındaki “fuzûlî rüşvet” ibaresi rüşvetin dolaşımında olduğunu göstermektedir. Şairin, üç beyitte dile getirdiği istenmeyen davranışlara karşı yol göstermesi sanki çarpıklığı ima yoluyla sezdirmek içindir:

Vazīfe dāhiline olmayan her kāra ur parmağ
° Adūdan meyl-i ca ° lī aşdıķādan nefret isterseñ

Bulunduğun riyāsetde cezā tertībine uyma
Ahālī-i livā beyninde neyl-i hürmet isterseñ

Sezā-yı la ° net olursuñ be-ķavl-i fecr-i şādık
Ahālī-i cerāyimdan fuzūlī rüşvet isterseñ

Abdī, G. 210/ 4-6

Mahmut Celāleddin Paşa, devletteki rüşvetin varlığından emindir:

Rüşvet gibi devletde fara’iz yokdur
Farz olduğına şimdi şarāhat çokdur

Rüşvet yimede böyle giderse vükelâ

Pākīze-i milletiñ işi pek .oğdur

Âsaf, R. 44

2.3.5. Adaletsizlik, Liyakatsizlik

Devleti ayakta tutan adalet kurumunun bozulması bu dönem sosyal hicvinin içeriğini oluşturan konulardandır. Öteden beri temel değerlerden olan adaletin işlevini yerine getirmemesi, herkese eşit dağıtılmaması neticesinde toplumlarda bazı problemler ortaya çıkmıştır. XIX. asır divan sahibi şairlerinin de bu konudan mustarip oldukları ortadadır.

Kâzım işimüz mahkeme-i mahşere kaldı

Ben başka mehâkimde °adâlet göremem hîç

Musa Kâzım, G. 56/ 10

Yukarıda makta beyti örnek olarak verilen gazel dönem şairlerinden Ahmet Bâdî tarafından tahmis edilmiştir. Tahmisin son bendi şöyledir:

Fettân-ı belâ her tarafı zabtına aldı

Dil-i zevrakı deryâ-yı gam u mihnete taldı

Râcih kime râz açsa anı bir yaña şaldı

Kâzım işimüz mahkeme-i mahşere kaldı

Bir başka mehâkimde °adâlet göremem hîç

Bâdî, Th. 3/ 13

Antepli Aynî, adaletin temel unsurlarının tamamından şikâyetçidir:

Böyle nâ-hâk yere da°vâ görülen mahkemeniñ

Qadî vü muhızır u hallâfına mahlûfına yuf

Aynî, G. 112/ 4

Adalet bulmanın zorlaştığı dünyada şair yöneticilere selamet dilemektedir:

Şimdi °ālemde °adālet hele pek güç oldu

Hak selāmet vire ya°nī ümerā zümresine

Şevkî Hasan, G. 109/ 9

Haklı ile haksızı birbirinden ayırmak adalet mekanizmasının aslî görevidir.

Aşağıdaki örnekte bu görevin ifa edilmemesi vardır:

Mechül degil kimseye hākim maḥkūm

Kāzī ki didik қазиyye elbet ma°lūm

Yok hācet-i tedķīķ sūkūt evlādır

Meclisde turur yan yana zālīm mazlūm

Âsaf, R. 91

İşin ehliyet sahipleri yerine, ehil olmayanlara verilmesi de adaletsizliğin farklı bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır:

Hele virildi umūruñ küllīsi nā-ehline

İncelürken incelürken °ākıbet kırıldı ip

Mekkedden Medīneden açıldı şarka ğarba dīn

Yine aşlma rucū° itdi maķāmına gidüp

Ehl-i Hāķķ zulmetde kaldı oldı şen ehl-i fesād

Oldı bey koyun çobānı zādeler oldu ke°īb

Kāfire virildi ruḥşat mü'mine cevr ü cefā

Zillet ehli buldı °izzet °izzet ehli pek ğarīb

Râcî, G. 18/ 7-10

Şevkî Hasan, Vâsıf-zâde isimli şahsın Teftiş-i Evkâf'ına memur edilmesinden sonra liyakat kavramının çiğnendiği düşüncesiyle serzenişte bulunmaktadır:

Geçmez oldu naqd-i ° ilm ü ma° rifet şarrâfda
Muhtelif ecnâs-ı nâs etdi zuhûr eţrâfda

Gevher-i kân-ı hüner ol kimse rağbet eylemez
Kâtib-i teftîş iseñ gencîne-i evkâfda

Lâyık u câ'iz degil ammâ ki Vâsıf-zâdedir
Oldı Teftîşde mülâzım vaşf olup vaşşâfda

° İlm ü aqdem-i müdâvim var iken Aħmed Faşîh
Câhili tercîh itmek var mıdır inşâfda

Söylesinler haqqını kâtip efendiler bütün
İmtihân olsun hilâfım var ise bu lâfda

Şımf-ı evvelde gözüm yok nâ'il oldum şâlişe
Kıadr ü haysiyyet hîç oldu Şevkıyâ işnâfda

Şevkî Hasan, K. 39/ 1-6

Şair, kendisinin de ehil olmamasına rağmen kendisine de diğerleri gibi mal, mülk ve makamın niçin verilmediği çelişkisi içindedir:

Gerçi nâ-ehle virirler māl u mülk ü manşıbı
Ben de nâ-ehlim felek virmez baña bilmem neden

Şevkî Hasan, G. 97/ 4

Çalışıp okuyanlar yerine elifi dahi bilmeyenlerin nimete vasıl olması Dâniş Mehmed tarafından hoş karşılanmamaktadır:

Medâr-ı rızık degilmiş kemâl ü kesb-i vuķûf
Ki bir °atıyyeye oldu ma‘âşımız mevķûf

Çalışdık olmadı taķşîl-i ķadr-i ma‘rûfa
Dirîg olmadı °âlemde ķadrimiz ma‘rûf

Ĥisâb-ı çarĥ ne kecdir ki bilmeyen elifi
Olur ma‘îşete mâlik birün-ı ĥadd-i ulûf

Dâniş Mehmed, G. 22/ 1-3

Hâlis ise kişini mal ile pâye kazanmasından şikâyet etmektedir:

Kesb-i nakd-i °ışķ kıl ger müflis-i bî-nûr iseñ
Mâl ile görman mı alçaklar fülâñ zâd olur

Hâlis, G. 21/ 8

Avnî, adını andığı grubun gücünden faydalanarak bir yerlere gelememenin pişmanlığı içerisindedir:

Belki bir arpalığa nâ’il olurdum ben de
Mevleviyyet yolına itse idüm °atf-ı zimâm

Yenişehirlî Avnî, K. 30/ 72

2.3.6. Yönetim ve Düzeninin Bozulması

Bir Deneme: İki Devir ve iki “Terkib-i Bend” başlıklı yazısında Rûhî ve Ziya Paşa’nın Terkib-i Bendleri üzerinden dönemlerinin zihniyet yapısını ortaya çıkarmaya çalışan Sabri Ülgener’in aşağıdaki düşünceleri konumuz açısından önemlidir:

“Klasik edebiyatın görünürde yaşayan vak‘alarla ilişiği olmamasına rağmen kaside, mesnevi hatta gazellerin şurasına burasına dağılmış, hiş ummadığımız halde önümüze dikiliveren öyle söz ve ifadelere rastlanır ki bazen bir tekinde bütün bir cemiyetin yaşama felsefesine, sosyal çatısına ve kuruluşuna can alıcı noktası ile parmak basıldığı gözden kaçmaz. Bu raslantı tabiatıyla hepsinde bir değildir. Divan edebiyatı mahsullerine bu gözle bakınca, o yolda imkanların birinden öbürüne oldukça önemli farklar gösterdiği görülür. ... Kıt‘a ve rubailerde imkân biraz daha fazla görünür: Bazen bir kıtlık, bazen sikke ayarını düşürme (tağşış), peşine taktığı sosyal huzursuzluk ve ayaklanmalarla beraber, bir iki mısradaki kısıklıvrak yakalanıvermiş olabilir (Ülgener, 2006: 31-32).” Ülgener’in tespitlerinin yerindeliğini XIX. yüzyıl divanlarında görmekteyiz. Yaşadıkları dönemdeki olayların şahidi olan şairlerin manzumelerinde dönemin realitesine ait izler vardır.

şair, düzenin bozulmasına sebep olarak düzenin başındakileri görür:

Bir memleket ki bâğ-1 cināndan nümüne lîk
Her gūřesinde dūzahiyān eylemiş qarār

Bir memleket ki kār-1 cevāhir iken řadīm
Yağma-gerār elinde bugün itmiş iftiķār

Bir memleket ki mağkeme-i °adl ü dād iken
Eyler bugün mezālīm-i ĥākimle iřtiĥār

Zūlmūñ ĥarāb-gerde-i dest-i řazāsıdır
Ol memleket ki °adl ile olmuşdı üstüvār

Dād ü °adāletīñ adı var kendi bī-vücūd
Şur‘ān-1 ĥaķķ okunsa da yokdur ki iķtidār

Bir bağ Şerī° atin o ĩlāhī kitābına
Hĩç var mı böyle mes'ele-i cebr ü ihtiyār
Âsaf, K. 5 / 5-10

Eyvāh vaţan gitdi diyānet gitdi
Ümmetdeki ol eski şalābet gitdi
Herkesde fütür var hükümetde kuşūr
Āhir elimizden koca devlet gitdi
Âsaf, R. 162

Hersekli Ārif Hikmet, “devlet” redifli gazelde devletin içine düştüğü durumdan dolayı üzüntüsünü belirtmekle birlikte bu hale sebep olanları da taşlar:

Ne mümkün sedd ü bend-i hamyāze-i devlet
Harāb-ı fitne-i iflās iken dervāze-i devlet

Qalemdir şafha-pīrā-yı kitāb-ı intizām ammā
Reh-i şemşīrdır ziynet-dīh-i şīrāze-i devlet

° Adālettir ° arūs-ı mülke revnağ-bağş-ı āsāyiş
Bu şüretle bulur nūr-ı cemāli ġāze-i devlet

Usūl-i devri gör dembeste-i ālām-ı şekvādır
Nağam-perdāz-ı şehnāz-ı bülend-āvāze-i devlet

Nevā-yı inbisāt- kām virmez hayli demlerdir
Mağāmat- āşinā-yı ° āleme āğāze-i devlet

Nevāl-i hūn-i mazlūmān simāt-ārā-yı rif° attir
Buyursun gürisne-çeşmān cāh-ı tāze-i devlet

Bahā-yı kâle-i nev-naqş-ı isti° dādı görsünler

Geçerse dest-i fikr-i Hikmete endāze-i devlet

Ârif Hikmet, G. 23/ 1-7

Maaşta sürekli düşüş yaşanması, iktisadî bozulmanın neticesidir. Kâzım Paşa da işe nükte katarak bu durumu aktarmaktadır:

Rub°u hımus u sūdüsü cümle ma°āşuñ kesilüp

Giderek geldi üçüñ birine kıt°a [-i] nevbet

İkide birde bu hıamyāzeyi çekmeden ise

Bārī vaqtiyle olınsaydı dibinden sünnet

Musa Kâzım, Kt. 64/ 1-2

Maaşın azlığından dertli olan bir başka şair de Emîn Hilmî'dir:

Cān atılır idi ammā ne çāre ki ma°lüm

Ma°āşın azlığı eyler idāreyi ta°sīr

Emîn Hilmî, K. 8/ 38

Vâsıf ve Abdî de nizamın kaybolmasını eleştiren isimlerdir:

Denilir bozdular bikr-i nizām-ı °ālemi şimdi

Nizām ancak efendi şüret-i defterde kalmışdır

Vâsıf, G. 36/ 3

Çaldı şer°in yalıñız nāmı lisān-ı halkda

Ba°dezīn aḥvāli müftīden su°āle yok luzūm

Abdî, G. 252/ 3

Hafız Hızır İlyas Ağa'nın *Tarih-i Enderun (Letaif-i Enderun) 1812-1830* adlı eseri "İzzet Molla'nın Keşan'a sürgünü" başlığında Keçecizâde ile ilgili olarak şu bilgi verilmektedir:

"Ötekilerin yanında sivrilmiş olan şairlerden erdemli İzzet Molla hakkında düşmanları akla gelmedik şeyleri yakıştırarak ve:

- "Gece gündüz işi hicivdir", diyerek padişahın sevgisini değiştirdiler ve böylece kendisini Keşan kasabasına sürdürmeleri, sakat akıllarınca cezalandırma oldu (Hafız Hızır, 1987: 202)." Yazdığı şiirlerden ötürü Keşan'a, kaleme aldığı bir layiha dolayısıyla da Sivas'a sürülen İzzet Molla, olaylar karşısında daima kalemini kullanmıştır. Keçecizâde, sosyal hicivde dönemin önde gelen isimlerindedir.

° Arşa-i kāmına çekmekdedür atun başını

Her kimün destine girdiyse zimām-ı devlet

İzzet Molla (BE), G. 45/ 2

Cevr-i zamāneden yine ° İzzet şikāyete

Ṭanbūr geldi meclise gāyet bozuk düzen

İzzet Molla (BE), G. 416/ 5

Abdî, dahilî ve haricî problemler karşısında sessiz kalmayarak sorunlu gördüğü alanlara kalemiyle dokunmuştur:

Ey dil hikem ü kudret-i Mevlāya ne virsek

Devletlere ittirdiği da ° vāya ne virsek

Geçdi Tunayı gā'ilesiz leşker-i Moskov

A ° dā ile bu şübheli gavgāya ne virsek

İslām ile bildirmiş iken birliğin Allāh

Virdi galebe kavm-i Naşārāya ne virsek

Bilmem nerede kaldı °aceb gayret-i tevḥīd
Müşriklere bu rütbe °aṭāyā ya ne virsek

Ne māl u cān kaldı ne de °ırz ile nāmūs
İslām olan bunca belāya ya ne virsek

Bir fā'idesin gördü mü baḫ devlet ü millet
Aḡyāra olan sebḫ-ı müdārāya ne virsek

Berlinde idip memleket-i devleti taḫsīm
Bu ḫongreniñ itdigi şūrāya ne virsek

Re'yinde ḫaṭā ancak olur olsa bu rütbe
Bu encümen-i °ālem-i bālāya ne virsek

Gūyā ki bize İngiliz olmuşdu ṭarafdār
Bī-zıll ı zıyā şem°-ı şeb-ārāya ne virsek

Yunana daḫi terk-i arāzī için ibrām
İtmekde düvel bu gibi icrāya ne virsek

İslāmı bütün Rum eyledin ṭard için °Abdī
Bulḡarı °aceb dem-be-dem iḡvāya ne virsek

Abdī, G. 204/ 1-11

2.3.7. Devlet Düzeni ve Otoriteye Karşı İsyân Eleştirisi

1824 yılında Yeniçeri Ocağı'nın Sultan Mahmut tarafından ortadan kaldırılması bu asrın önemli olaylarının başında gelmektedir. İlgâ edildikleri tarihe kadar birçok isyanda parmağı olan ocak mensupları yaptıkları üzerinden eleştirilmiştir. Dönemin divan sahibi ediplerinden Es'ad Mehmed Efendi'nin

Üss-i Zafer ve Antepî Aynî'nin *Nusretnâme* isimli müstakil eserleri Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını konu edinir. Dönem şairi olmaları yanında bahsedilen hadisenin içinde olmaları da bu eserleri kıymetli kılmaktadır. Bu asır divanlarında yer alan şiirlerde ocağın ilgası dolayısıyla Sultan Mahmut methedilirken ocak en ağır dille zemmedilmiştir.

Görmedi evrāk-ı nuşret-nāme-i taqdīrde
Böyle fethi dīde-i çerh-i felek ne rüzigār

Olmuş iken her birisi nān-ı luţfu ile sīr
Bilmediler bir alāy kelb-i °aķūrlar i °tibār

Evvelā Ağa Kāpusiñ baştı ol bī-°ārlar
Şoñra bāb-ı Āşafīyi eylediler tār u mār

Bulmayınca anda ağa ile şadr-ı a°zāmı
Şoñra At Meydānına toplandı haylī hīlekār

İtdiler topla hücum ol eşkıyā hā'inlere
Toptan ehl-i fesādıñ olması için tār u mār

Vāfiriniñ bir iki topla helākı gūyiyā
Oldılar itler gibi At Meydnānında haksār

Zor görünce leşker-i topçu vü humbaracıdan
Eyleyip çābük derūn-ı kışlalara hep firār

Ṭutuşup toptan fitīl alınca birden kışlalar
Hep hevāya şavrulup hākisteri mişl-i gubār

ışlaldan ıkmadılar aıda cāndan ıkdılar
oğu da nār-1 cağımi bunda gōrdi āřikār

Gūrledi top yoluna hep gitti toptan yeñçeri
Ne araulluçu ne usta alıp ne iđtiyār

Hep ocağ ile bucağ ile bütōn mağv olması
On sekiz yıldır gōñōllerde bu idi izmirār

aldırıp dōnyā yüzünden hep vōcūd-1 fitneyi
Bāreka'llāh olduñ el-a pādiřāh-1 nāmdār

Tiğ-i ahrını niyāmıdan ıkdığım gibi
Eylediñ a° dālarımıñ başına dōnyāyı dār

İntikāmiñ oymadıñ ecdādımıñ a° dāda hiç
Başka başka her birinden eylediñ sen ađz-i řār

Sermed, K. 2/ 5-8, 13-19, 23-25

Zorbalarla toľup Āt Meydānı
Gitti yekser berekāt-1 āfā

şeh Selīm indi bu tārīđde ayf
Yānlıř oldu harekāt-1 āfā

Es'ad Mehmed, Tr. 255/ 1-2

Bu ocağ-1 fitneniñ farz idi oqtan sōnmesi
Āb-1 şemşirinle iđfā eyledi ayy-1 mecīd

Yeñçeri hâ'inlerini tîğ-i âteş-bâr ile
Eylediñ nâm u nişânını cihândan nâ-bedîd

Sermed, Tr. 1/ 10, 11

Şair, ocaklıların yaptığı kötülüklerin yerden göğe kadar saymakla bitmeyeceğini belirtmektedir:

Çārüb-1 tîğ-1 kahr ile pāk itdi şāh-1 Rūm
Neydi ocaqlılardaki kāfirce ölmedüm

°Ādetleri hilāf-1 rızā-yı ūlū'l-emr

°Irz u menāle itmek idi işleri hücūm

Hakķı Resūli pādişehi naşşı bilmeyüp

Bu cümleden muqaddem idi bunlara rūsūm

Yerden göge sayılmaz idi mel°anetleri

Qābil idi hisāb-1 rimāl ü heme nücūm

Anasınuñ kesen memesin kışlaya girüp

Olmış yeñçeri yüzine bak da var rāşidūm

Fısk u fesād hānesini rūşen itmege

Şeb tā seher kıyām iderlerdi hem çü būm

Bir fevte beñzese idi hayr şer °amelleri

Olmazlar idi yetmiş iki millete melūm

Çengānelerde mürtekib olmaz °amellerin

Bunlardan isti°āze ider öyle kavm-i şūm

İtdikçe pâdişâh vesâyetlerin mezîd
°İşyâna oldılar müteheyi °ale'l-°umûm

Bed gam bırakmak istediler dîn ü devlete
Oldı hemîn izâleleri elzem'ül-lüzûm
Zâ'ik, K. 10 / 1-10

Yeniçeriler bir vakitler yaptıkları kötülüğe sonradan kendileri maruz kalmıştır:
Bir zamân ehl-i fiten câmi°-i Hân Aḥmedde
Bî-günâh [aşmış] idi kullarını Ḥallâkuñ

Şimdi erbâb-ı şeqânuñ dökülüp kelleleri
Mîve vaktine yetişdik şecer-i vaḳvâkuñ
İzzet Molla (HA), Kt. 14/ 1-2

Ocağın Bektâşîlikle olan ilgisi aşağıdaki kıtaya da yansımıştır:

Düdmân-ı Yezîdiyân söndi
Cânları varsa birbirin korusun

Ağalar eyleyüp caḥîme sefer
Çaldı Bektâşîlere göç borusun
İzzet Molla (HA), Kt. 15/ 1-2

II. Osman'ın ocak mensupları tarafından şehit edilmesine şair telmihte bulunmuştur:

İtmişler idi ni° mete bir küfrân
Altmış beşe bir la° net ile batsun mı

°Oşmān-1 şehīdūñ kanı tıtdı ocağı

Ḥalk anlara la°n eylememek olsun mı

İzzet Molla (HA), Kt. 16/ 1-2

Yeniçeriliğin ilgasını konu alan şiirlerde “kazan kaldırmak” deyiimiyle sürekli karşılaşmaktayız:

Tecemmü° eyledi meydān-1 laḥme

İdüp küfrān-1 ni° met nice bāğī

Ḳoyup Ḳaldurmadan ikide bir āh

Ḳazan devrildi söndürdi ocağı

İzzet Molla (HA), Tr. 34/ 1-2

Oldı zāhir mu° cizāt-1 ḥazret-i Peyğamberī

Gördiler dünyāda kāfirler °azāb-1 maḥşerī

Vaşfumı Ḥaḳ görmedi lāyık gürūh-1 fitneye

Ḥaḳlarında eyledüm inşād nazm-1 dīgeri

Bağiyāndan ḳıldı istirdād-1 Ḥaḳ tārīḥümi

Lāyık oldı medhüme sā’ir şunūf-1 °askerī

Oldı şāh-1 °āleme münkād ceş-i Müslimān

Var imiş tārīḥimüñ °İzzet meger kim erleri

Müslimān olsaydılar tārīḥümi redd itmeyüp

Anlar olurlardı ceş-i Müslimānūñ mazharı

Fāl-i devletmiş didüm az ḳaldı kim birden söne

Kül gibi şavrıldı külliye ocağūñ aḥkeri

Eylediler ittifāk-ı dīnden meyl-i nifāk
° Ākıbet oldu heder ol bāgbānuñ demleri

Toplanup bir gice Et Meydānna hınzırler
Bağ neler ekl itdi qazgandan kilāb-ı serseri

Başdılar Ağaķapusın olmayuz ° asker diyü
Şüret-i me'lüfe üzre eyleyüp gāret-geri

Aldılar der ān Yezīdāndan Hüseynüñ āhını
Yād idince nāmdāş-ı leşker-i ser- ° askeri

Yandı cānlar sū'-i ta° bīr ise de ma° zūr ola
Kışlanuñ dār-ı halāya döndi āhir her yeri

Hağ te° ālā şāh-ı devrānı muvaffaq eyledi
Farz idi la° net ocağa iki yüz yıldan beri

Zorba qalka zorba qalka qalkdılar āhir bütün
Hamd'ül-illāh seyf-i dīn def° eyledi şūr u şeri

Mağz-ı şer idi ocağ-ı fitne-engiz-i Yehūd
Bağsaña bī-hüde mi dirdi ° Arablar yeñşeri

Levh-i maḥfūzından Allāh sildi ocağ ismini
Eşkıyānuñ nāmı tay oldu dürildi defteri

İzzet Molla (HA), K. 3/ 1-9, 38-43

Kül olduĝ ateşinde eşkıyānuñ

Ocaĝı sönsin erbāb-1 şeqānuñ

İzzet Molla (BE), Mt. 27

İçerde sürekli ayaklanan, dışarda ise düşmana karşı mağlup olan Yeniçeriler kelbe benzetilerek hicvedilmektedir:

Ehemmiyetle bak şu Vaq° a-i Hayriyeye zīrā

Gürūh-1 yeñiçeri olmuş idi tābi° ehl-i ° işyāna

O rütbe kaplamışdı her birin çirkāb-1 nādānı

İderlerdi yemīni farı-1 ta° zīm ile kazĝāna

Unutmuşlardı kānūn-1 kadīm-i ° askerīyi hep

Şoĝulmuş içlerine Ermenī vü Rūm u Çingāne

Manav baĝkal börekçi gibi etrāk-i belāhet-nāk

Nefer kayd olunup bu defter-i cünd-i perīşāna

Ayaĝlanıp ikide birde bir cüz'ī bahāneyle

İderlerdi kilāb-āsā ta° addī ehl-i iskāna

Bu hāliyle konarlardı egerçi hıdmet-i harbe

Olurlar idi evvel hamlede maĝlūb düşmānā

Abdī, K. 10/ 30-35

Keçecizāde İzzet Molla, Mustafa Paşa'nın şehit edilişü üzerine yazdığı tarihte bu işin müsebbiplerini eleştirir:

Şadr-1 esbak Muştafā Paşa'yı erbāb-1 fiten

Tu° me-i seyf eylemişdi dehre virmişken nizām

İtmedi hürmet o zâlimler şadâret câhına
Nâsa vâcibken vekîl-i pādşāha ihtirām

Pāre pāre eyleyüp cismin o bed-ef° aller
Atdılar bir çāh-ı batṭāla bulup birkaç ° izām

Eylemişken vaḳ° a-i mevti yigirmi yıl mūrūr
Olmamışdı ḥayyiz-i imḳānda ta° yīn-i maḳām

Şimdi Ḥak manşūr idüp şadr-ı selīmü'l-ḥilḳati
Eyledi ol zümreden seyfiyle aḫz-ı intikām

Eyleyüp tebyīn o düstūr-ı şehīdūñ kabrini
Nāmın ilḳā ile ḳıldı kendisi ibḳā-yı nām

Dikdi taş menzil-geh-i merdānegīye şübhesiz
Ḥayr ile mezkūr-ı evvāh oldı tā-rüz-ı ḳıyām

Āşaf-i devrāna iḥsān eyleyüp ° ömr-i medīd
Eylesün şāḥib-i mezārı maḡfiret Rabb-i enām

° İzzet ol demde dimişdim rıḫleti tāriḫini
Muştafa Paşa şehīden eyledi ° adni maḳām

İzzet Molla (HA), Tr. 3/ 1-9

Devlete birçok yararı dokunmuş ve bunun karşılığında da kendisine rütbelere verilerek taltif edilmiş olan Tepedenli Ali Paşa daha sonra Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak isyan etmiştir. Sonrasında isyan bastırılarak Tepedenli Ali Paşa ortadan kaldırılmıştır. Tepedenli, tıpkı Kavalalı gibi evvelde emir aldığı merkeze ahirde asi olmuştur. Hakim oldukları taşrada güçlenerek merkezî idareyi tehdit eden ayanlar da bu dönemin önemli bir güruhu

konumundadır. Enderunlu Vâsıf, Tepedenli Ali Paşa'nın öldürülmesi üzerine kaleme aldığı tarih manzumesinde, Tepedenli Ali Paşa isyanını sert bir dille hicveder. Paşanın Yanya valisi olduğu dönemde yaptıkları ve Rumlar ile olan ilgisine de yer verilmiştir:

Böyle ākrāmı bulunmaz şeh-i bî-hemtāya
Oldu °āşī Tepedenli denilen Bektaşī

N'olduğu bellü degül mülhid-i bî-mezheb iken
Oldı tuğyān edip encāmī buğātuñ başı

Millet-i Rūma qarābetle virip bir şūret
Cem° kıldı başına tā'ife-i evbāşı

Yanyadan Yaşa kadar tohm-ı fesādı ekdi
Kāfirūñ bir yere toplandı kurusu yaşı

Der-°aķab pādişeh-i °ālem edip ķaħr u ğazab
Kıldı fermān vūzerā kullarına perhāşı

Neñe lāzımdı senūñ leşker-i tuğyān a Yezīd
Başlı başuña varıp sen paça bumbar taşı

Görüp āħır kılığuñ haddūñi bildūñ mi papas
Meclis-i hezlūñ eyā mashāra-i ķallāşı

Kuvve-i ķāhire-i pādişehi gördūñ mü
Añladuñ mı ne imiş devlet ile perhāşı

Sen tutulduķda olup şād ğuruh-ı şu°arā
Didiler mergūñe tāriħ feraħdan nāşī

Müjde katlı oldu cedelde °Alî Paşa-yı °anüd

Virdi topdan bütün evlād ü °ıyālî başı

Vâsıf, Tr. 82/ 5-9, 18-21, 23

Yenişehirli Avnî Divanı'nda "Mersiye-i Sultan Abdulaziz" başlığı altında Osmanlı İmparatorluğunun 32. Padişahı olan Sultan Abdülaziz'i tahtan indirip katledenleri şair ağır bir dille eleştirmektedir:

Güyâ cihāna virmek için hāl-i intizām

Bir kaç harāmiyān-ı pelīd itdi izdiḥām

İndirdiler serīr-i sa°ādet-maṣīrden

Bir pādşāhı kim °ameli ḥayr idi tamām

Mahrūm-ı efser itmek ile zāt-ı pākini

Āzāra kāni° olmadı ol zümre-i li°ām

Encām-ı kār ḳanına da girdiler dirīḡ

El virmemişdi ṣanki o taḥḳīr o ḡadr-i tām

Cān-ı °azīz-i °āleme ḳıydı yezīdler

Mel°ūnlara oḳunsa revā la°n ber-devām

Bir pādşāh-ı muḥteremi itdiler telef

Kim ḳudsiyān iderdi ana °arz-ı iḥtirām

Rabbü'l-°azīz-i müntakīmi yāda almayup

Bühtān-ı intihārı nasıl ḳıldılar ḳıyām

Mel°ūnların netāyic-i ṣer ü fesādıdur

Eczā-yı memleketdeki āṣār-i inḳısām

Ḥayfā kitāb-ı ḥāl-i cihān oldı mużmaḥil
İhlāl olındı rişte-i şîrāze-i nizām

Ammā ki iktizā-yı mükāfāt-ı fi°l-i leh
Ḳalmaz niyām-ı nisyede şemşîr-i intikām

Geldi zuhūra gayret-i Ḳahhār-i Zü'l-celāl
Dünyāya şaldı velvele-āşār-i infi°āl

Yenişehirli Avnî, My. 8 (IV) / 1-11

Ḥayfā ki düşdi zulm ile ḥāk-i ḥakārete
°Abdül°azîz Ḥān gibi bir cevher-i °azîz

Göstermedi kilāb kadar şüret-i vefā
Perverdigān-ı ni°met ü nān-ı der-i °Azîz

Şoñ günlerinde görmedi bir kimseden vefā
Yā Rab ne tîre ṭālî° imiş aḥter-i °Azîz

Ḥayfā ki ḥidmetinde o mazlûm-ı bî-kesûñ
Nā-bûd idi Ḥasan gibi bir çāker-i °Azîz

Küffār-ı bî-āmān gibi ol kavm-i bî-ḥicāb
Ḥün-i °Azîz-i °ālem ile oldı kām-yāb

Yenişehirli Avnî, My. 8 (V) / 2, 7, 9-11

°İzz ü cünûn o şāh-ı Felātûn-dirāyete
Mānend-i efk mes'ele-i intiḥār idi

Ġadr-i felekle oldı tezelzül-pezîr-i merg
Mânend-i Tūr bir cebel-i tâb-dâr idi

Elbetde saĝ kıomazlar idi anı ba°de-hâl
Mel°ünların murâdları âşikâr idi

Yâ Rab zuhûra gelmez idi bunca hâdişât
Nâ-bûd olaydılar o köpekler ne var idi

Feryâd ki gitdi elden o şâh-bâz-ı saltanat
Bâzû-yı Cebra'ilde °anķâ-şikâr idi

Seyf-i kazâ-pesendini çalmışdı bir la°în
Teslîm-i haşm olunmada bî-ihtiyâr idi

Kaşd itdiler şehâdet-i cân-ı °Azîze hayf
Nân-kûrların yedükleri nân-ı °Azîze hayf

Yenişehirli Avnî, My. 8 (VI) / 5-11

Yaĝma idüp saray-ı humâyûnı ol kilâb
Kaldurdılar haţar ile emvâl-i bî-hisâb

Zu°m-ı nizâm-ı °âlem iken meslek-i li°âm
Bünyân-ı şer° ü memleketi kıldılar harâb

Her gerdişinde oldı °ıyân başka bir ĝarâz
Çok mefsedetle döndi bu dolâb-ı inķılâb

Ta°dâd olınsa mefsedet-i mel°anetleri
°Arş-ı °azîme °arız olur hâl-i ıztırâb

İhlâl-i hâl-i dehre sebep oldı °ākıbet
Hâ'inlerüñ başındaki efkâr-i irtikâb

Yâ Rab o kavm-i şūma naşıl kıldı iltihāk
Nürî-i bî-hayâ ile Maḥmūd-ı bî-ḥicâb

Bu bölümün devamında şair mezkûr olayda adları geçen dönemin önemli devlet adamları Midhat Paşa, Rüştü Paşa ve sultanın halli için fetva veren şeyhülislâmı çok ağır ithamlarla hicveder:

İtmek gerek midür iki dāmād-ı muḥterem
Rüşdî-i dūna Midḥat-i mel°ūna intisâb

Yâ Müftî-i la°în ki yine itmez iktifâ
Te'lîf olınsa şerḥ-i feşâduñda biñ kitâb

Bir bî-nevâ mü'ezzîn iken olmuş idi ḥayf
Seccâde-i maḳâm-ı Meşîḥatda behre-yâb

Fetvâya ihtiyâc yok Allâh °alîmdür
Ḳatl itmedür o zümreyi tebdîr-i bâ-şavâb

Mervâniyâna la°net ü nefrîn ber-devâm
Dâreyn içinde görmeyeler anı ve's-selâm

Yenişehirli Avnî, My. 8 (VII) / 1-11

Tervîc için meṭâlib-i menfūr-i Midḥati
Tercîḥ idüp teşekküre küfrân-ı ni°meti

Hûn-ı veliyy-i ni°met ile zâğa çekdiler
Şehzâdegân merâmına seyf-i ihaneti

Ecdād-1 dehr fetḥ iden evlād-1 ekremin
Çoğ gördiler elüñde zimām-1 ḥükümeti

Bu fikr-i nā- şevāb ile mel°ün ḥabīşler
Ta°cīl iderdi vaḳ°a-i rüz-1 kıyāmeti

Maḳşadları şehīd idüp evvel birer birer
Ā°zā-yı ḥānedān-1 celīl-i ḥilāfeti

Bir bī-emāna virmek imiş soñra cerr için
Tāc ü nigīn-i salṭanatı taḥt-1 devleti

Ammā ki luṭf-1 Rab ile ilhām-1 Ḥaḳ ile
Ḥiss eyledi ḥalīfe-i devrān bu niyyeti

Sed çekdi pīş-i ma°şer-i Ye°cüc-1 fitneye
Tedbīr-i ihtiyātı kemāl-i feṭāneti

Yenişehirli Avnî, My. 8 (VIII)/ 1-8

Keçecizāde kötü ahlâklı olarak gösterdiği Eflak voyvodasını şöyle kınamaktadır:

Gözini kör ider elbette firārī köpegüñ
Şāh-1 °ālemden anuñ gördiği iḥsān ü ni°am

Eceli sā°ati olsun o mücevher mīḳāt
Cānına batsun o ḥançer kim olinmışdı kerem

İzzet Molla (BE), Kt. 68/ 1-2

2.3.8. Dünya, Zaman ve İnsandan Şikâyet

İnsanoğlu hayatı boyunca karşılaştığı zorluklara, çektiği sıkıntılara kimi zaman dünyayı, kimi zaman geçmiş-hâl-gelecek üçgenindeki zamanı, kimi zaman da birlikte yaşadığı insanları sebep olarak görmüştür.

2.3.8.1. Dünya

Keremi câhillere, sıkıntıyı arife gösterdiği gerekçesiyle dünya eleştirilmektedir:

Eşşeklere şırma kisveler biçmelidir
İnsânlar ise zehr-i sitem içmelidir
Cühhâle kerem ° arife cevır öyle ise
Bir böyle cihânın içine .....dir*
Âsaf, R. 52

Aynı durumdan Kâzım Paşa ve Necmî de ıstırap duymaktadır:

Görüp fâsıkların şâlihlerle tercih ider dünyâ
Didüm bir ° arife bu kağbenün hâli ne bî-câdur

Didi ehl-i fesâd evlâdıdur erbâb-ı ıstırşâd
Anuñ ortagınuñ evlâdıdur ebnâ-yı uhrâdur
Musa Kâzım, Kt. 45/ 1-2

Ey dil bu cihânda erbâb-ı mürüvvet mi ararsın
İnşâf ile mevşûf aşhâb-ı hamıyyet mi ararsın

Zer varsa elinde eger mergüb-ı cihânsın
Bir merdüm-i bî-mâyeden himmet mi ararsın

---

* Buradaki nokta noktalar (...) eski harfli metinde de böyle yazılmıştır.

Erbāb-ı kemālîñ yeri yok şimdi cihānda

° Aql u hüner içre sa ° ādet mi ararsın

° Aqlīde Felātūn olsan eger deli dirler

Hüssād-ı nān içre ° adāvet mi ararsın

Dehrīde çok ° ākil biliriz bir paraya muhtāc

Dīvānelere kenz-i nihāyet mi ararsın

İ ° tibār şimdiki hāl ya tersāya ya pezevenge

Ṭoğrulara toğrusu rağbet mi ararsın

Serhoşsun.....

Ebnā-yı zamān içre dost mu ararsın

Arasan biñ yıl eger şimdi cihānı

Der ki felek zīrimde ° ināyet mi ararsın

Bir ° izz ü vaqār şāhib-temkīn ehl-i şalābet

Bu evşāf ile bir ehl-i diyānet mi ararsın

Aradım buqālemun ru'yet idip kevn ü mekānı

Biñ reñge boyanan denīde ülfet mi ararsın

Biñ dostlu cihānda hāşılı umma vefāyı

Bu çarḥ-ı şekāvetden hidāyet mi ararsın

° Uzlet idip biñ derdiñ duyma cihānıñ

Keşret içinde ° acaba rāḥat mı ararsın

Bu girdiřiřiñ luşfuna yuf mihrine la°net
Āteř-i ĥiřmında ĥarāret mi ararsın

Alma şulağa gũft u gũyı deng-i cihānı
Sözünde felegiñ řebt ü řabāĥat mı ararsın

Necmĩ dũřünũp ĥāl-i cihānı eyleme ġaflet
Devr-i felek işe sa°ādet mi ararsın

Necmĩ, Kt. 15/ 1-15

Es°ad Mehmed ise dũnyayı pislikle teşbih ederek değerlendirmektedir:

İşbu dũnyā bir necĩs-i lāředir kim ũstũne
Niře yũz biñ kerkes uşmuş birbiriyle ceng ider

°Āķıbet cenk u çeķiřle bulmadan hengām-ı ekl
Uğdılar şaldı yerinde yindi lāře ser-te-ser

Es°ad Mehmed, Kt. 654/ 1-2

řevkĩ Hasan Tahsin İstanbulĩ Divanı'nda yer alan Asım Efendi'nin "kalmamış"
redifli gazeline yapılan tahmiste birtakım eleştiriler dile getirilmektedir:

Bağ-ı dehr işe řarāvet-baĥř olur cũ şalmamış
Sāye-gũster tāze vũ ter naĥl-i dil-cũ şalmamış
Ĥār-zār olmuş bũtũn yer verd-i nięũ şalmamış
Gũl-şen-ābād-ı cihānda reng yok bũ şalmamış
°Andelĩb-i ĥoř-nevā nā-bũd şu bu şalmamış

Bir şakım etvār-ı nā-hem-vār-ı merd-i cāhili
Etdiler taĥsĩn ile ĥayfā ki teřnĩ° kāmili

Herkesiñ miqdār-1 isti° dādını bildik belī
Kim çeker nādāndan vaz°-1 girān ammā velī
Sevķ-i inşāf içre ehl-i terāzū kalmamış
Şevkî Hasan, Th. 6/ 1,3

Şevkî'ye göre dünya öyle bir dünyadır ki; cāhil âlim, zındıklar mürşit,
mezhepsizler muteber olur:

Merd-i cāhil şāhib-i da°vī olur °ālem bu yā
Gösterişde °ārif ü dānā olur °ālem bu yā

Żırva te°vīlin idüp t̄alib °imāretde heves
Meşrebince fāzıl-1 yektā olur °ālem bu yā

Kendiyi °allāme-i devrān muşannif zann edüp
H̄āce-i dānā gibi gūyā olur °ālem bu yā

Bir takım zindīklar keşf ü kerāmet °arz idüp
K̄uṭb-1 a° zam mürşid-i vālā olur °ālem bu yā

Çār mezhebden geçen erbāb-1 şirk ü bāṭılıñ
K̄avl ü zu°mu kendiye fetvā olur °ālem bu yā

Bü'l-°aceb kim böyle mezhebsiz herīf dünyāda hem
İ°tibār u mesnede āḫir [i] olur °ālem bu yā

Şevkî Hasan, G. 7/ 1-6

Azmî'nin “dünya” redifli gazelinde eski-yeni dünya zıtlığından başlanarak şairin
çözemediği nice çarpıklık dile getirilmektedir:

°Aceb bir hāle girdi eski dünyā
Zuhūr itdi şanırsıñ yeñi dünyā

Bezirgān yerini hep aldı Һarlar
Döne duru nice ki döndi dünyā

Yine dirler maķādīr kimse bilmez
Gözüm seyr et ne şuret buldı dünyā

°Azīzān hep ayak altında ҡaldı
Rezīle i°tibārı sūfli dünyā

Müsāvī nīk ü bed şaķī müselmān
Ҷomadı şāhibinde ҡadri dünyā

Teveccüh etdigi hep nā-temizān
Sever kendisi gibi denī dünyā

Rezāletle çerāğ itmiş çoğunu
Yine çok ƣalibiñ maƣlūbı dünyā

Şıgın Allāha bundan bed-terīnden
İnanma iyi ola gitdi dünyā

°Aķīdem °Azmī bi'llāh bozulurdu
Eger bāķī olaydı fānī dünyā

Diyarbakırlı Azmî, G. 15/ 1-9

Bir başka eleştirel “dünya” redifli gazel de Abdî'ye aittir:

Nażar-ı °ibrete al kim ne fenādır dünyā
Ҳurde-bīnān-ı şu'ünāta belādır dünyā

Herkesi itdi birer miḥnetle ser-gerdān
Ḥayret-efzā-yı gürūh-ı °uḳalādır dūnyā

Dil-firīb itdi nice merdüm-i perhiz-kārı
Bir zen-i fāḥiṣe-i ḳaḥbe-edādır dūnyā

Veririz naḳd-i girān ḳadr-i vücūdu °ademe
Güyyā kārgeh-i bey° ü ṣirādır dūnyā

Ḥāşılāt-ı ğam u endūhunu dā'im alırız
Ḥırmen-i mezra° a-yi toḥm-i cefādır dūnyā

Harb-i nādān cefa-baḥş-ı nümādır ammā
Nüktedān-ı hünere renc ü °anādır dūnyā

Abdî, G. 12/ 1-6

Aşağıdaki ilk iki beyitte dünya ile kadın arasında bir ilişki söz konusu iken sonraki iki beyitte ise cihanın vefasız oluşu üzerinde durulmaktadır:

Zen-i dūnyāya gönül virmege gelmez Rāciḥ
Nice °avratdur o kim itmedi bir erden ḥazz

Bādî, G. 56/ 3

Dāmen-i °iffeti yoḳdur bu zen-i dūnyānıñ
Eskiden tā biz anı eksik etekdir biliriz

Nâfi', G. 90/ 9

Gel inşāf it ki eblehlik degül mi
Vefā ummaḳ bu dehr-i bî-vefādan
Dâniş Mehmed, My. 2/ 23

Ne mümkindür vefâ ummak cihânîñ bî-vefâsından

Şabaññ şādıkı yegdir kişiniñ akrabâsından

Rıfkî, Mf. 49

Aldatıcı olan cihan, şeytan ile aynı anadan doğmuş kardeş gibi gösterilmektedir:

Şağın aldanma bu dehrin hezārān reng-i bŷyına

Meger İblīs ile bir anadan olmuş gibi hem-zād

Nazîf, G. 33/ 5

Paşa, değişen dünya şartlarını -ki bunlardan birisi Fransızca eğitimi- tenkit eder:

Çeşm-i im°ān ile baksañ işine dünyānuñ

İstikāmet şu zamānlarda seķāmet gibidür

Halkı te°vile alışdırdı uşŷl-i taħlîf

Şimdi her vā vŷ kâsem sirķate ālet gibidür

Geçdük iħsānlarından küberā-yı °aşruñ

Bir mażarratları degmezse °ināyet gibidür

Oldı mu°tād-ı dürŷğ öyle ki ebnā-yı zamān

Toğrı söz söylemek izhār-ı fezāħat gibidür

Görinür ħaddi tecāvŷz iden emrŷñ zıddı

Nā-be-cā ħŷrmet ŷ taltîf ħaķāret gibidür

Ceyb-i imsāk-i iħsāra maķālîd-i ğinā

Dest-i kâfirdeki engŷt-i şehādet gibidür

Ehl-i İslāma Fıransızca ta°allŷm Kāzım

Nażar-ı ķadr-i ekābirde diyānet gibidür

Musa Kāzım, G. 76/ 5-11

Yeryüzündeki kötüye gidiş sürekli devam etmektedir:

Cihānîñ gūyā qalmıŝdır devāmı ŝunda bir demlik
Zuhūr itmekde iylik eylemeñden dā'imā kemlik

Kerem kıldıñsa lā-büd mekre dūŝ olmak muqarrerdir
Çekersin bir ğamın elbet kime itdiñse hurremlik

Cihānîñ hāli ber-° aks oldu dil hayrān olup qaldı
Şatar halk ortasında semm-i kâtil şimdi merhemlik

Ser-i dānāda ° arz-ı kâmet eyler şüret-i ednā
İder maħrūm-ı ° izzet ° izzet-i aŝhābla maħremlik

Ri° āyet merħamet ülfet meveddet qalmadı aŝlā
Hemān ma° nāsı yok bir lafz-ı mübhem yār u hem-demlik

Neŝāt u inbisāt u irtibātıñ ismi var ancak
Çekildi birbirinden halk görmeklik mükerremlik

Ser-ā-ser kapladı Eşref cihānı cümle ŝeytānlık
Nihāyet rüy-ı dünyādan bütün ref° oldu ādemlik

İstanbulu Eşref, G. 198/ 1-7

“kalmadı” redifli aşağıdaki şiirde şair, deĝiŝen dünyada sabit kalmayan durumlar karşısındaki tavrını ortaya koymaktadır:

Hep fenā buldı cihān bir yirde rāħat qalmadı
Olmadık re° yāya hergiz bir ihānet qalmadı

Rūmili küffār ilin Hicāzı zabt itmiş ° Arab
Şarka baş virdi kızılbaş ikāmet kalmadı

° Ālem oldu nefsine kul zulme tābi ° oldılar
Haqqūn emrine muṭābık bir itā ° at kalmadı

Yā ilāhī luṭf u ihsānile tevḫik eyle sen
Zīrā şimdi ehl-i İslāmda metānet kalmadı

Ḳahvelerde fişka meyyāl oldu ehl-i meşveret
Haqqā lāyık nās içinde bir ° ibādet kalmadı

Lā-yuḫibbū'l-müsrifīn buyurdı ḫallāḳ-ı cihān
Şimdilik ḫalḳūn içinde eski ḫālet kalmadı

Pendūññ ancaḳ Sutūrī nāsa te'sīr eylemez
Zīrā sende itmedik hīç bir sefāhet kalmadı

Sutūrī, G. 497/ 1-7

Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz diğer şiir örnekleri de şunlardır:

Ne ° aceb ° ālemiñ aḫvāli fena-ḫāl olmuş
Ḳande bir saḫte vaḳar var ise ḫūş-ḫāl olmuş

Nice meḫhūl neseb bulmada her vech ile kām
Zürefā zümresi anı göricek lāl olmuş

Zī-ma ° ārif bulamaz nān-ı tehī bir loḳma
Heme aşḫāb-ı riyāzıñız ile zī-bāl olmuş

Devr-i ebvāb iden erbāb-ı melāmet cümle
°İndlerinde ruḥ-ı dilberde zihī ḥāl olmuş

Gūşe-i vaḥdetde kendüyi çeken fāzıllar
Zîr ü pāda ne °aceb zūll ile pā-māl olmuş

Ḥaḫ bize eyledi bir mürşid-i kāmîl iḥsān
Dü cihān ehli anıñ pāyına rû-māl olmuş

Ne bilür böyle olan ḫadr-i Ḥabība'llāhı
İ °tibārı heme rûz kıldığı ez-bāl olmuş

Bu revîş bu hareket bu °uḫalā ḥāl [i] degil
Bilemem devr-i felek °aḫsine bir ḥāl olmuş

Bu Nazîf fehmi idecek ḫadr-i °azîmü'ş-şānın
Deheni vaşf-ı şerîf üzre şeker bāl olmuş

Nazîf, G. 67/ 1-9

Dünyā nedir ki °āḫîl anıñçün keder çeker
Sevdā-yı servi derdi ucından zarar çeker

Her neşve-yāb nüş-ı riyāset şu bezmde
Peyveste āh u zār ile derd-i ser çeker

Şol aḫmaḫān ki rişte-i tül-i emel ile
Dünyāda kāme irmek için gör neler çeker

Ḳaşşāba beñziyor şu zamānıñ muḫaşşalı
Soḫmuş dü-desti batn-ı faḫîre ciger çeker

Hikmet nedir bilinmedi Es'ad felekde kim
Nādān sürer şafā gamı ehl-i hüner çeker
Es'ad Mehmed, G. 412/ 1-5

°Älemde kalmamış hele fazluñ ri'āyeti
Pest oldu yüksek ehl-i °ulümunda rağbeti

Ḥass boş olup da çeşme-i °irfān-ı pür-ḥayāt
Pejmürde oldu gülşen-i ādāb u rif'ati

Yeksān olup bahāsı ḥass ü sünbül ü semen
Cehl üzre kalmamış ki °ulümüñ meziyeti

Ḳāsid kalup te'āfī-i bāzār-ı ma'rifet
Bulmuş °aceb bu fişḳ u fücür istikāmeti

Nādān u ehl-i °ilm olanuñ farkı mün'adim
Yek-dîgere müşābih iderlerse kisveti

Ehl-i fücür rağbetüñ añlar bugün temām
Her °işmet ehli rağbeti bulmuş nihāyeti

Ehl-i fesād sūḳına revnaḳ virildi kim
Ehl-i şalāḥ gevherüñ eksildi kıymeti

Sīm ü zer ile ḥār u ḥaşuñ kıymeti refiḳ
Nakḳād-ı dehr şanki itirmiş ferāseti

Ömer Şevkî, G. 240/ 1-8

Nene lâzım hey efendi bu cihân gavgası
Sa°y-i beyhüdeñ olup kisve vü nân da°vâsı

Dâmeniñ levş-i °alâyıkdan idenler çide
Pâdişehden dañi yok zerre kadar pervâsı

Râ'if, Kt. 116

Şîme-i °âlemde inşâf u mürüvvet kalmamış
İnhirâf etmiş tabî°at istikâmet kalmamış

Şûret-i ihsânı nez° itmiş heyûlâdan Hüdâ
Nüşâ-i elfâzda ma°nâ-yı himmet kalmamış

°Akl-ı evvel maşdar-ı cehl ü °inâd olmuş meger
Mebde-i feyyâzda feyz-i leîâfet kalmamış

Eylemiş te'sîsü'l eşkâl-i neşâtı çâk çarç
Târ u mâr olmuş devâ'ir şekl ü şûret kalmamış

Şürezâr etmiş cihânı şu°le-i nâr-ı nifâk
Gülşen-i ülfetde âşâr-ı tarâvet kalmamış

Devlet-i dünyâdan a°lâ eylemiş Hâk himmetim
Hamdülillâh çerç-i nâ-hemvâre minnet kalmamış

Bir °aceb devrindeyiz Gâlib ki bezm-i °âlemiñ
Bâdesinde rûh yok câmında şafvet kalmamış

Leskofçalı Gâlib, G. 66/ 1-7

2.3.8.2. Zaman

Sutûrî, cehâletin irfandan üstün tutulduğu zamandan şikâyetçidir:

Teşekkî eylesem °aşruñ Sutûrî çarḡ-1 devrinden
Zamâne cehli şimdi ehl-i °irfân olmadan yegdür
Sutûrî, G. 38/ 5

Vâsıf da diğer şairler gibi zamanın vefasızlığından dertlidir. Aşağıdaki şiirin özellikle yirmi yedinci beytinin “Bir varakda görse farzâ şîri zann eyler şa°ir” mısrası dikkat çekmektedir:

Görse tel ehline ip taḡmaz resen-bâz-1 felek
Bulsa bir nādānı ammā °āleme serdâr ider

Bir devirde °āleme geldik ki °ayb oldı hüner
Bu vâkıtte cehli sermāye edenler kâr ider

Ben de eylersem n’ola cühhâl ile bey° ü şîrâ
Hevl-nāk olan bezirgân ne ziyân ne kâr ider

Ne hüner ḡadrin bilir var ne ma°ārif-āşinâ
Şimdi ebnâ-yı zamâne raḡbet-i eşrâr ider

Bir alay nādāna dūş olduḡ ki ehl-i dānişi
Suḡre vü ṡavr-1 sefh-āneyle istiḡkâr ider

Bulsa cühhâl-i zamâne nuşḡa-yı mergûbeyi
Ḥaṡṡ-1 buṡlân gibi vaż°-1 raḡne-i dîvâr ider

Kim oḡur kim dinler eş°arı kim alur kim şatar
Şimdi dūnân iddiḡâr-1 pâye-i bisyâr ider

Bir varağda görse farzâ şîri zann eyler şa'îr
°Öşr-i mi'şârını hûlyâsında der-anbâr ider

Beyt yâd olsa bezimde kâbil-i süknâ mı dir
Nazm añılsa intizâm-ı hâlden aḥbâr ider

Vâsıf, K. 26/ 20-28

Aynî, “zamâne” redifli aşağıdaki gazelinde zamanın getirdiklerini
hicvetmektedir:

Luḫf itmede cülhâl u le'îmâna zamâne

Tercîḥ ider erzâli kerîmâna zamâne

İtdirdi perestiş beni âşüfte idüp âh

Bir muğ-beçe-i münkir-i îmâna zamâne

Meyl ü heves itdirmedi bir dem o büti âh

Ṭarz u reviş ü râh-ı müselmâna zamâne

Ḳaddim çü kepâde ḥam idüp sînemi âmâc

Tîr-i sitemin başladı idmâna zamâne

Acından ölü r hânesine gelse bir âdem

Bir nîme-i nân virmez mihmâna zamâne

Ṭutdı yaḳasından götürüp zûr ile atdı

Ehl-i hüneri vâdî-i ḥırmâna zamâne

Dönderdi sirişk ü müjemi dîdelerimden

°Aynî yem-i ḥûn mevce-i °ummâna zamâne

Aynî, G. 197/ 1-7

Fatîn, içinde yaşadığı asrın eleştirisini kendi penceresinden yapmaktadır:

Revnağ-ı fezâ-yı sūq-i ğınâ irtikâbdır

Zîb-i dükkân-ı bey° ü şîrâ irtikâbdır

Südâ-gerân-ı ° iffet ile şirket itme kim

Sermâyesizce aḥz u ° aṭâ irtikâbdır

Yandı kül oldu kâ'ime-yi kâdr u i°tibâr

° Âlemde şimdi naqd-ı devâ irtikâbdır

Olmuş mişâl-i âyîne-yi dest-i zamânede

Bây u gedâya ° aks-nümâ irtikâbdır

Kimden ümîd-i ° iffet idersen bu ° aşırda

Me'nûs ṭab°ı şâh u gedâ irtikâbdır

Çokdur mişâl-i dürr-i geranmâye ṭâlibi

Dürc-i ḥaffâda ḥıfza sezâ irtikâbdır

Olmaz Faṭîn gevher-i eş°ârıma bahâ

İtmesem bu nazm-ı pâki hebâ irtikâbdır

Fatîn, G. 26/ 1-7

Bir kimse yok i°ânet ider bî-nevâlara

Şarrâfa ḥaşr olındı mürüvvet zamânede

İzzet Molla (BE), G. 444/ 4

2.3.8.3. İnsan

Âsaf, insanların hak yerine, halkı tanımalarını eleştirir:

Ârâyişe haşr-ı nazar eyler âdem
Âlâyişe dil-beste olurlar her dem
Ebnâ-yı zamân Hakkı değil halkı tanır
Gencîne-perest-i ağniyâdır °âlem

Âsaf, R. 89

“Ahir zaman” tamlamasıyla Râcî, sona yaklaşıldığını düşünmektedir. Zamansal bir tükeniş olan bu durumun özü nice olumsuzluğu barındırmaktadır:

°Âlimler °ilmiyle °amel itmezler
Hâkimler şer°ile hüküm itmezler
Müftîleriñ fetvâsını tutmazlar
Bilüñ âhir zamân yakın gelmiştir

Hakk rızâsı için okumaz okuyan
Selef pîrlerine kalmadı uyan
Hakk rızâsı değil garaž imtiñân
Bilüñ âhir zamân yakın gelmiştir

Qur’ân ile °amel olunmaz oldu
Mescidlerde namâz kılınmaz oldu
Küffâr ile İslâm bilinmez oldu
Bilüñ âhir zamân yakın gelmiştir

Tâlibler okumaz oldu °ilm-i hâl
Mâlâ-ya°niyle iderler iştiğâl
Nâdir oldu şimdi erbâb-ı kemâl
Bilüñ âhir zamân yakın gelmiştir

Ṭarīqatdan şapup egri giderler
Ḳānūn-nāme ile °amel iderler
Āç kurd gibi fuḳarāyı yudarlar
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Boş yere İslāmı iderler itlāf
Beytü'l mālīñ mālīñ iderler isrāf
Ricāl-ı kibārda ḳalmadı inşāf
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Firengse Frengē iderler talḫīf
Müslümān olanı iderler taḫfīf
Kur'ānīñ hükmünü iderler taḫrīf
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Mel°ün Frengiñ libāsīñ giydiler
İslām ḳaftanın egninden şoydılar
Dīni terk idüp īblīse uydılar
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Men teşebbe ḳavmen fehūve minhüm
Ḥadīş-i şerīfi ehline ma°lüm
Zālīm başda ayakda ḳaldı mazlüm
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Edeb ḫayā erkān gün be-gün zā'il
Şarab ü ḫamr ü zinā livāṭa fi°l
Ölene acıyacak günler de degil
Bilūñ āḫir zamān yaḳın gelmişdir

Dertli Veliyü'ddīn yandı tūtuşdı

Dīn-i İslām şimdi ğurbete dūşdı

Umūr nā-ehliniñ eline geçdi

Bilūñ āhir zamān yaqın gelmişdir

Râcî, Mr. 68/ 2-5, 7, 9-14

Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî' nin Bursalı İffet'e naziresinde birtakım eleştiriler vardır:

Çok kişi Bekrî gibi mest-i müdām

Şavm u şalāt ile du°ā ber-ţaraf

Zenginedir şimdi bütün i°tibār

Devr-i felekde fuqarā ber-ţaraf

Ķalb-i selīm ile olur menfa°at

Māl ü benīn rüz-ı cezā' ber-ţaraf

Nefsile yok bende cihād eylemek

Düşmen ü kāfirle ğazā ber-ţaraf

Ķalmadı dervīşleri bu tekyeniñ

Tā'ife-i āl-i °abā ber-ţaraf

Şevkî Hasan, G. 60/ 3, 5-8

Abdî-i Karahisârî'nin “Şikâyet-nâme” başlıklı manzumesinin dördüncü bendinde şairin İstanbul'da çektiği sıkıntılar dile getirilmektedir:

Halkı meydāna atıp soñra ibā lāyık mı

Va°d-i mesbūta ferāmūş u hebā lāyık mı

Va°d olunmuşdı baña bir nice luţf u ihsān

Şimdi te'hīr-i kerem men°-i °aţā lāyık mı

Her ne dendi ise icrāda kuşūr eylemeyen
Böyle bir kemtere şad cev̄ ü ezā lāyık mı
Bir buçuk yıl bu mevā°idle oldum dil-şād
İtmemek soñra °aceb va°de vefā lāyık mı
Bal çalıp ağızına evvelce harīfīñ āhir
Zehr-i kātıl gibi i°tā-yı gıdā lāyık mı
Kūfeye da°vet ile °azm iden ehl-i beyte
Hañçer-i °özü ü ihānetle cefā lāyık mı
Ne zarar gördüğümü ben bilirim bu yolda
Çekdiğim miñnet ü āzārı da İstanbulda

Abdî, Tb. 7/ 4

Abdî, Türk'e karşı menfî duygular besleyenlere sataşmaktadır:

Kimdir °acabā dahl iden eşmārına Türküñ
Nā-ħağ yere hep ħağ viren ağıyārına Türküñ
Ķā'il mi olur resm-i vefā eyleye tercīħ
Bīgāneleriñ kavlini āşārını Türküñ
Türklük ile faħr eyler iken ħalk-ı zamāne
Daħl eylemege başladı efkārına Türküñ
Bīgāneleriñ farz idelim şıdķ-ı maķālin
Beñzer mi °aceb şive-i güftārına Türküñ
Çingāne bile ğoyun cinsiyle mübāhī
La°net aña kim çalışa idbārına Türküñ
Bīgāneleriñ tarzına gitdiñ ne kazandıñ
Bir taş mı ħoduñ güşe-i dīvārına Türküñ
Türklükdür iden bizleri bu ni°mete nā'il
Mevlā bereket-baħş ola hep vārına Türküñ
Bu devleti biz sāye-i Türkīde edindik
Nuşret vire Ķağ şāh-ı cihāndārına Türküñ

Düşmāna cefā dostuna vefā Hakkā temennā

Şāyān u sezā işte bu mişvārına Türkūñ

Abdî, Tb. 6/ 7

Aşağıdaki kıtada Fatîn, faydasız insanı kurduğu benzetme yönüyle hicvetmektedir:

Đarb-ı nuḡku var iken đarbe-ḡārîñ

Bir selam virmege varmaz deheni

Öyle bir fā'idesiz insānı

Niye besler °acebā çarḡ-ı denî

Fatîn, Kt. 6

Kâzım Paşa ve İzzet Molla aşağıdaki yergi içerikli parçalarda, insan ile hayvan arasında benzerlik kurmaktadır:

Kâzım ne hikmet ekşer-i ebnā'-i °aşrımız

İnsān kıyāfetinde eşek sîretindedür

Musa Kâzım, G. 85/ 8

Eyledi kaḡt-ı ricāl ehl-i mesānidden bizi

Oldı insān zümresinden bir süri ḡayvān dirġ

İzzet Molla (HA), G. 32/ 7

Nā-kesler ile itme şakın beyhūde ülfet

Şol rütbe şafādır biline gūşe-i °uzlet

Ahmet Cevdet Paşa, Reşid Paşa'nın sadâret makamından ayrılması üzerine kaleme aldığı Terkib-i Bend'in üçüncü bendinde birtakım mevzulardan şikâyetçidir:

Devriñ saña virdiği iqbâle dayanırsın
Ebnâ-yı zamâniñ sen mekrîne inanırsın

Bilmem ki ferd-i mâyelerden ne kazanırsın
Bu halk-ı cihâni hep sen dost mı sanırsın

Erbâb-ı müdârâyâ sen sanki yaranırsın
Sen soñra haqîkî dostundan da usanırsın

° Âlemdede vefâ yokdur herkesden ümîdiñ kes
Tervîcine sa°y eyler kendi işiniñ herkes

Cevdet Paşa, Tb. 16/ 3

Mustafa Refik, halkın eteğini tutmayı bırakanlara sitem eder:

Hükmi-tağdîre rızâ gösteren erbâb-ı şafâ
Bıraktır halk eteğini dest-i müdârâyı çeker

Mustafa Refik, G. 22/ 4

İnsanın toplulukla hicvine Râ'if ve Hilmî' de de tesadüf etmekteyiz:

Aşhâb-ı hüner aç şusuz kalması yegdir
Bir loğma için eylemeden herkese minnet

Râ'if, Kt. 115

Zamâne halkı refiğiñ işe yararsa arar
Cerîhâ-i bedeniñ şanma ki yararsa şararsa

Emîn Hilmî, G. 41/ 1

2.3.9. Sosyal Grup Eleştirisi

XVIII. asrın son çeyreğinde Fransa’da ortaya çıkıp etkisi birçok yerde görülen meşhur ihtilal özellikle imparatorlukları derinden etkilemiştir. Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda da birtakım olumsuzluklara sebep olmuştur. Kavmiyetçiliğin İslam dinine aykırı olduğunu iddia edenler bu fikre şiddetle karşı çıkmışlardır. Musa Kâzım Paşa “ümme” i zayıflattığı düşüncesiyle milliyetçilik fikri güdenlere çatar:

Kâzım ebnâ-yı zamânuñ ne dinür

Bilemem [bu] hezeyân fikretine

Bırağub gayret-i dîni elden

Düşdiler hubb-ı vañan gayretine

Gerçi hubb-ı vañan ĩmândandır

Buyurur fañr-i rüsül ümmetine

O vañan başka vañandır tütalum

Bu imiş ehl-i hevâ nisbetine

Dĩndür üss-i esâs-ı ĩlem

Ādemüñ bā ĩş odur ĩzzetine

Dĩndür ĩllet-i umrân-ı cihân

Dāñil ol dā’ire-i devletine

Dĩn ü millet ikisi tev’emdür

Bunlaruñ ĩarif olan vañdetine

Eylemez şakñ-ı aşâ-yı ümmet

Fañr ile girse ĩaşâ hey’etine

°Ömrin efzün ide Hâk pâdişehün
Fer virüp tañana-i şevketine

O kıur dîn-i mübîni te'yîd
O virür şân bu vañan hañretine

Anı sevsün vañana hubbı olan
Bezî idüp cân u serin hıdmetine

Andadur çünki hilâfet şerefi
Farzdur girmek anuñ bî°atine

Ne revâ anlara kim hubb-ı vañan
Uğramaz dîn-i mübînünñ katına

Dîn ü îmânına hayr eylemeyen
Hayr ider mi vañan u milletine

Musa Kâzım, Kt. 73/ 1-14

Aşağıdaki müfredde şahsın aidiyet duyduğu grup zikredilerek kişi onun üzerinden aşağılanmaktadır:

Biz şavm u şalât zevki ile ehl-i şafâyız
Bektâşî herîfsin bizi sersem mi şanırsıñ

Şevkî Hasan, Mf. 13

2.4. ŞEHİR ELEŞTİRİSİ

Şair, bazı sebeplerden dolayı içinde bulunduğu şehir ve şehir halkını da yermiştir. Yerilen yerin isminin genelde gizlenmediğine şahit olmaktadır. “Bazen de şair gittiği veya yaşadığı şehirde beklediği iltifat ve saygı veya malî yardımı bulamayınca, o yöreyi halkıyla birlikte hicvederdi (Çiftçi, 2002: 186).” Ahmet Bâdî Tekfur Dağı (Tekirdağ)’na bağlı bulunan İğnecik kasabası hakkındaki latîfe-güne kıtasında “İğnecik” i tevriyeli kullanarak zikrolunan yer ve halkına takılmaktadır:

İllerde söylenür ise de nām-ı İğnecik
Silk-i nizāma itmemiş aşlā mürāca° at
Çok İğnecikli var ki kulağı delinmemiş
Bilmez şorusa kılca umūr-ı muşāhabet
Bâdî, Kt. 3

Aşağıdaki beyitte de Bâdî, Konya esnafını insafsızlıkla suçluyor:

Hiç yaratmış mı hafīyyü'l-elţāf
Konya eşnāfi gibi bî-insāf
Bâdî, Mf. 40

Ahmet Cevdet Paşa, sıcaklıkla andığı Mısır’dan sonra Kahire’yi “kâhire-i dûzah” tamlaması içinde vermiştir. Burada “kâhir” kelimesinin “kahreden, zorlayan” anlamlarını da göz önüne almak gerekir.

Tef u tábını unutturdu hevā-yı Mısrıñ
Āteş-i hicr-i ciger táb-ı velī ni° met
Böyle āteşler içinde yanarak yakılarak
Ölmeden Kâhire-i düzahı gördi Cevdet
Cevdet Paşa, Kt. 101

Aşağıdaki beyitte ise Bosna'daki dedikodulardan usanan şairin rahatsızlığı dile getirilmektedir:

Uşandım Bosnanın nâ-hağ yere güft ü şinîdinden

Sitanbulu gönül özler gibi tab^c a hevâ geldi

Abdî, G. 336/ 5

Osman Nevres Divanı'nında Bağdat, Şam ve Halep ile ilgili parçalar bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte de şair isimleri zikredilen şehirleri gam yeri olarak görmektedir:

Öyle kevkeb yere batsın ki vebâlınden anıñ

Oldı seyrân-gehimiz ğam-gede-i Şâm u Haleb

Osman Nevres, K. 11/ 22

Aşağıda kötülener yere şair, kadılık göreviyle gönderilirse de gitmeyeceğini belirtiyor. Sakız, birçok yönüyle eleştirilmektedir:

Şevkiyâ âl-i Muḥammed düşmenidir ekşerî

Emr-i müşkildir kazâ olmuş ahâlî serserî

İstemem aşlâ niyâbetle virilse ol yeri

Kerbelâ-yı kâdıyân imiş Sakız didikleri

Çeşmesinde daḥi^c Āşım bir içim [şu] kalmamış

Şevkî Hasan, Th. 6/ 6

Kâzım Paşa, adını belirtmediği yeri ve o yerde ikamet edenleri birçok yönüyle zemetmektedir:

Başmamış bu yere pā Rūm u^c Irak

Rūmili dinme ḥaṭâdur muṭlak

Zevkuñ âşâr u nişânı mefkūd

Belki nāmın işiden nâ-mevcūd

Gelse bir merd-i °acem bu şuya
Cân virür bir lüle tönbakuya

Uyku girmez gözüme şubha kadar
Kaşınup eylemeden terk-i maķar

Perre rakķāş ba °üza muṭrib
Şıçradur °aķlumı her şeb zıb zıb

Ol kadar vahşī ehālīsi emān
Ṭağdan inmiş ayıdur şanki hemān

Kimi Tātār kimisi etrāk
Birbirinden mütemerrid-i nā-pāk

Cümle aḥvāli buña taṭbīk it
Ben ne tafşīl ideyüm sen ne işit

Görmedüm böyle maḥall-i murdār
Ne kadar itdüm ise geşt ü güzār

Ĝam ise ḥālüme bir dem koymaz
Şabrı güç terki zarūrī uymaz

Musa Kâzım, M. 7/ 76-85

Bursalı şairlerden olan İffet ikamet ettiği şehir ile İstanbul'u kıyas ederek şairliğinin büyüklüğünü gözler önüne sermek ister:

Bu ṭab °ıla Sitābūldan çıkar °İffet gibi şā °ir
Burūsa gibi amma belde-i bīgāneden çıkmaz

İffet, G. 46/ 7

Söz söylemek Burūsada isrāf maḳūlesi
Dizmek mehāra gevheri itlāf maḳūlesi

° Aks-i sevād-1 ma° şiyeti ehl-i şervetin
Şimdi medār-1 devleti şarrāf maḳūlesi

Çıkdı serīr-i ° izzete dek zūlm ü ta° addī
Menfūrı oldu herkesüñ inşāf maḳūlesi

İtmek hüner kerīme kerem söylemek degül
Ey geb-zenende her süḫanuñ lāf maḳūlesi

Āb-1 mürüvvet ez-kadeh-i hīç kes me-cūy
° İffet kibār-1 ° aşrımız eşnāf maḳūlesi

İffet, G. 124/ 1-5

2.5. HAYVAN ELEŞTİRİSİ

Câzib Divanı'nda babadan kalma bir beygir “Esbiyye-i Nâ-tamâm” başlığı altında hiciv-amiz ifadelerle tasvir edilir:

Âh efendim nice bu dehr benden âzâr
Nice hamyâze-i hicrân-ı gumûm-ı ekdâr

Berâtim var diyeyim cüz'îce evsâf-ı zemme
Bütûn evsâfını tefhîme ne hâcet dağı var

Sinni ma° lûm degil pîr-i köhne sâl-i hürde
Tây imiş ol dağı Timûr idicek Rûma güzâr

Arpalığıñ sileli nice zamân olmuşdur
Yedigi arpa vü samanı itti inkâr

Ağzına her ne girerse verâdan dökülür
Bu huşûş ile meşârifte biraz nef° im var

Bir adım bâb-ı ağırdan çıkamaz taşraya
Çâr bende direnmege mecâli mi var

Isıracak bulamaz ise de kendin ısıtır
Deheni içre bir dendânı olaydı murdâr

Ser-i mûdan bir eşer yok ten-i menhûsunda
Görmedim bir dağı °ömrümde bu denlü idbâr

Bir dağıka yiyecek bulmasa yemlikte eger
Yir idi gübre vü ..... vü torba vü yılar

Sarı olup bir yanına zaḥm-ı rikāb ursam eğer
Sinnine merḥametden eyler idim istiğfār

Yılda bir kerre hemān azm-i teferrüc etsem
Şüret-i pend ile dir gitme sakın sen zinhār

Ayağı üzre gören sanki cemādāt sanur
Çār hasbaya geçürmüş gibi tāze hıyār

Dört ayağı tutamaz yattığı yerden kalkamaz
Bu ḥabāşet ile me'mülde iderdi tımār

Ḥayli dem °ömr-i tabī°-yi tecāvüz itmiş
Şerm-sār olmadan eyā nice ola ona süvār

Didi incitme ben arkamda büyüttüm pederiñ
Ḥaqqımı sorar isen belki dedende bile var

Çekilür nesne degil böyle ḥabāşet ammā
Bir tarīk ile eyā def° ine bir çäre mi var

Bu belā-yı miḥnet-i dehr-i denīden artıķ
Beni devletlü °azīz başın içün sen kırtar

Câzib, G. 75/ 1-17

3. BÖLÜM

SONUÇ

XIX. yüzyıla ait divan metinlerinin hiciv ve sosyal eleştiri yönünden incelenmesi sonucu birtakım veriler ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili daha önceki çalışmalara bakıldığında XIX. asırda şahsi hicivden ziyade içtimaî hicvin ağır bastığı gözlemlenmektedir. Bu asırda yaşamış olan şairler kendi zamanlarındaki toplumsal aksaklıklar, devlet düzenindeki bozulmalar ve bu bozulmalara sebep olan yetkili kişiler ile haricî olumsuz faktörleri kalemleriyle yermişlerdir. Kaside geleneğinin muhtevastaki değişikliğin hicvi de etkilediği söylenebilir. Yani bu dönemde abartıya dayanan övme ve sövmenin içeriği başkalaşmıştır. Divan şiirinin bu son asrındaki birtakım köklü değişikliklerin etkisiyle meydana gelen gelişmelerin bunda etkili olduğu düşünülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken hicivdeki evrilmenin Tanzimattan önce başlamasıdır. Önceki asırlarla ilgili aynı minvalde yapılacak olan çalışmalar konuyu daha da açıklığa kavuşturacaktır. Gene çalışmamızdan hareketle özellikle de şahsa yönelik hicivlerin kabalaştığını hatta sövgüye vardığını görmekteyiz.

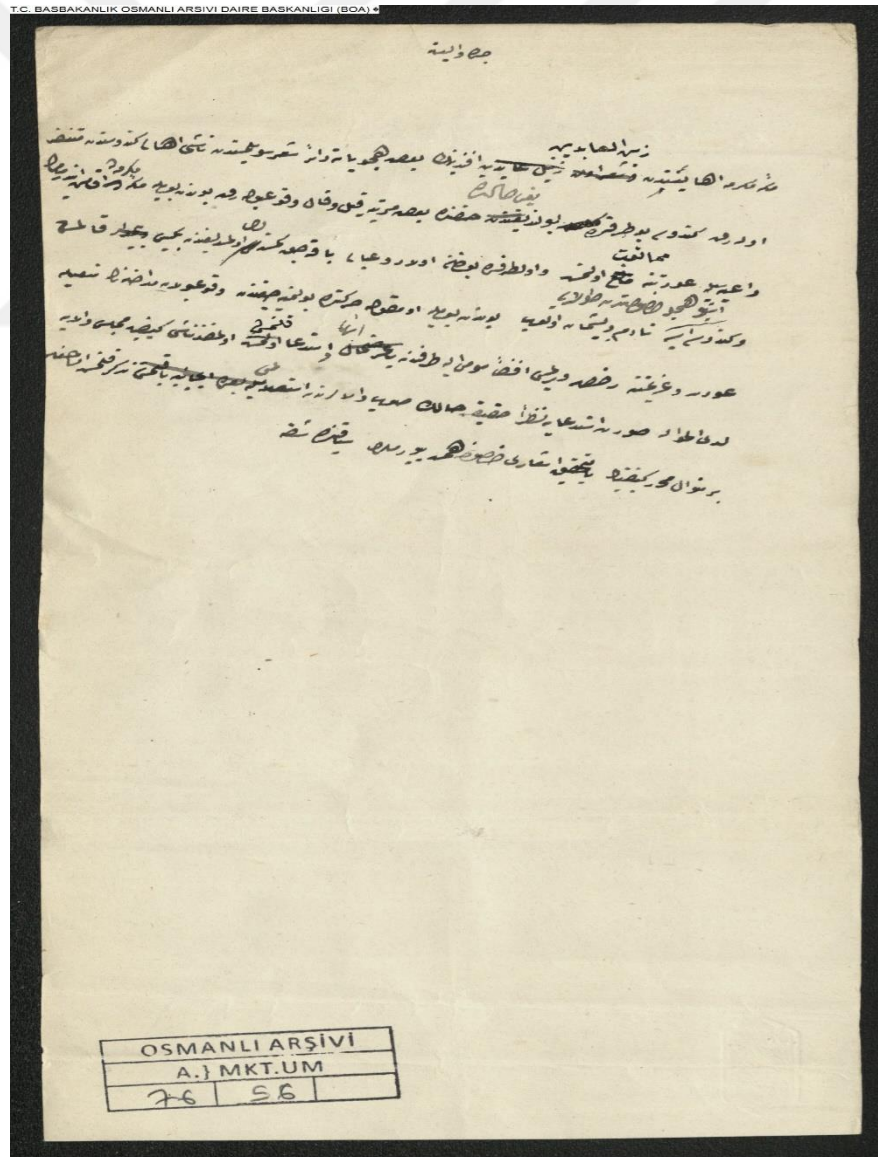
Hiciv ile aynı anlam dairesinde değerlendirilen kavramların tanımlarının açıkça ortaya konulması tür için önemli bir adım olacaktır. Divanlarda karşımıza çıkan “Hezel, Letâif, Hevâyî, Hicv...” başlıklı şiirlerin yanı sıra “Hezeliyât, Letâif-nâme, Hevâyî-nâme, Hicviyât...” gibi müstakil bölümler de kavramların açıklığa kavuşturulması noktasında kıymet arz etmektedir. Şairlerin şuurlu bir şekilde bu ıstılahları kullandıkları açıktır. Bu merkezden hareketle kavramlar arası sınırların çizilerek anlam kargaşalığına son verilmesi önemli bir problematiğin çözülmesine vesile olacaktır.

EKLER

(Bazı hiciv şiirleri söyleyen Zeynelabidin Efendi bundan vazgeçtiğinden memleketi Mekke'ye gitmesine ruhsat verilmesi).

Mekke-i mükerrerme ahâlisinde Zeynelabidin Efendi'nin bazı hiciviyâta dair şiir söylemesinden nâşi ahâli kendüsinden müteneffir olarak bu tarafta bulunduğu halde hakkında bazı mertbe kîl ü kâl vuku' bularak bundan böyle Mekke-i Mükerrerme'de ikâmet itdirmemek dâiyesiyle 'avratına mumâna't olunmuş ve ol tarafta bulunanevlâd u 'iyâli bakacak kimesne olmadığından bî-kes kalmış ve kendüsi ise iş bu hiciviyâtından dolayı nâdîm ü pişmân olub bundan böyle o mâkûle hareketde bulunmayacağından vuku' bulan müdahelenin men'iyale avdet ü azimetine ruhsat verilmesini efendi-i mumâ-ileyh tarafından inhâ ve istidâ kılınmış olmakdan nâşî keyfiyet Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-hıvâle suret-i istid'âyâ nazaran hakikat-i hâlin savb-i vâlâlarından istilâmı tezekkür kılınmış olmağla ber-minvâl-i muharrer keyfiyetin bâ-tahkîk iş'ârı husûsunda himmet buyurmaları siyâkında şukka.

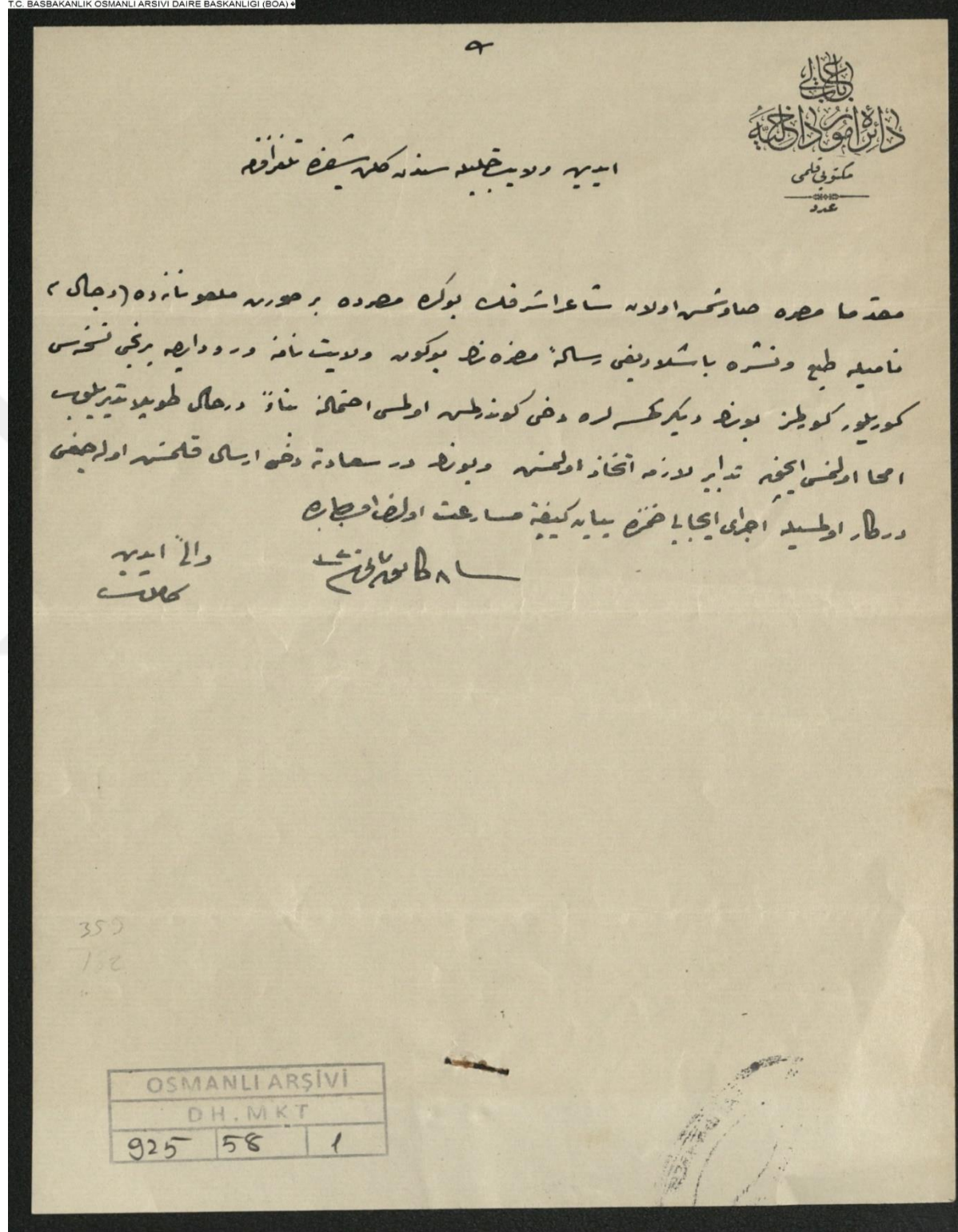

A.} MKT.UM.00076.00056.001

(Önceden Mısır'a savuşmuş olan Şair Eşref tarafından Mısır'da neşrine başlandığı anlaşılan Deccal isimli risalenin idhal ve intişarına mani olunması).

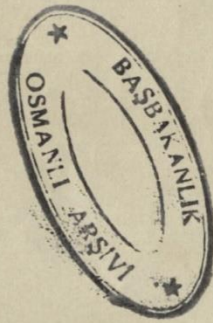

سری پاج کتبه جدیدہ تنگہ عدبہ لغاتہ
جدیدہ اصوفی اوزرہ تنگہ دفتراک
۹۱ سریفہ تہیفات

۱۱۷۹
۹

DH. MKT
925/58

۱

DH.MKT.00925.00058.001

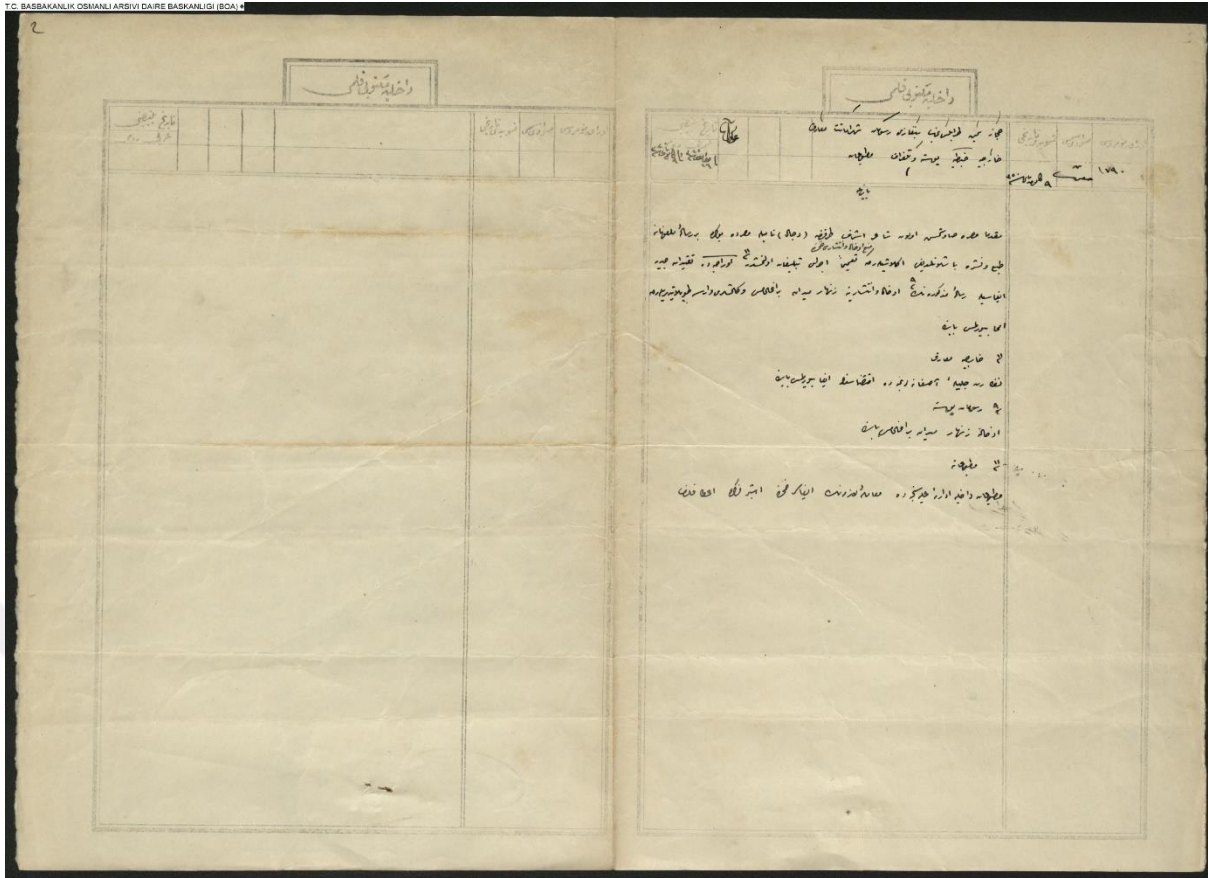

2

TARİH		SAYI		KONU		MÜHÜR	
<p>مکتوبه معروضه ایضاً شایسته است که در این باره (درجه) نامی که بر آن درج شده است نیز در دستهای دولت نامزد و در درجه بر آن نوشته شده است و این دولت معینه میسریم است و در این باره و نشان و حکایتی است که نمیا آوردیم و اینست و در نزد و بر عهده شریفه معینه که در این باره است و در این باره معینه معینه معینه این است که در این باره معینه معینه معینه معینه معینه معینه معینه معینه</p>				<p>مکتوبه معروضه ایضاً شایسته است که در این باره (درجه) نامی که بر آن درج شده است نیز در دستهای دولت نامزد و در درجه بر آن نوشته شده است و این دولت معینه میسریم است و در این باره و نشان و حکایتی است که نمیا آوردیم و اینست و در نزد و بر عهده شریفه معینه که در این باره است و در این باره معینه معینه معینه این است که در این باره معینه معینه معینه معینه معینه معینه معینه معینه</p>			

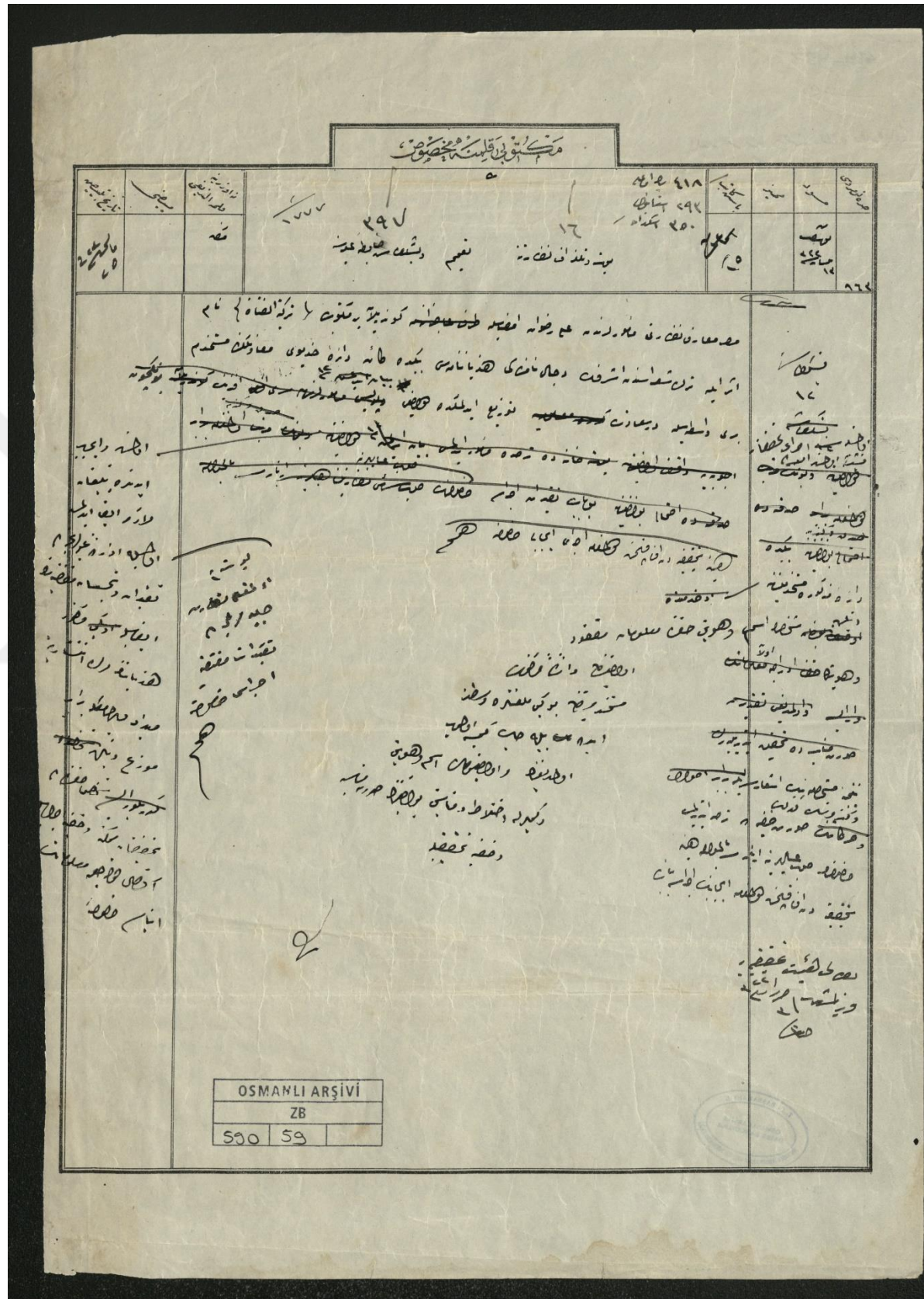
DH.MKT.00925.00058.003

DH.MKT.00925.00058.004

(Şair Eşref'in Deccal isimli hezeyennamesi ile Türkiyetü'l Fetan adlı eserin Bebek'teki Daire-i Hidivi Muavinliği'nde müstahdem biri vasıtasıyla Dersaadet'te dağıtılması).

ZB.00590.00059.001

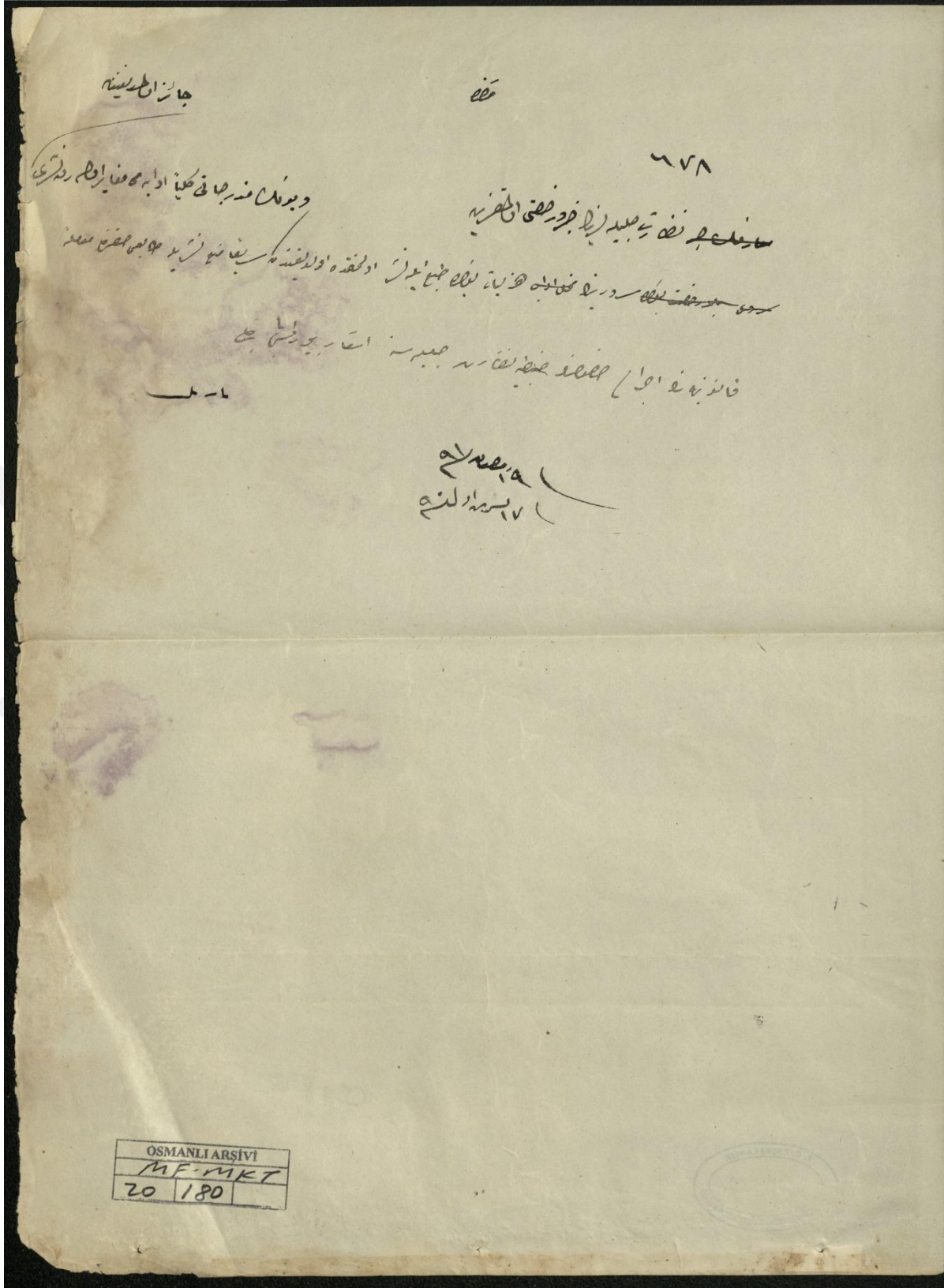

(Sururi'nin Hezeliyat isimli kitabının neşrinin yasaklanması).

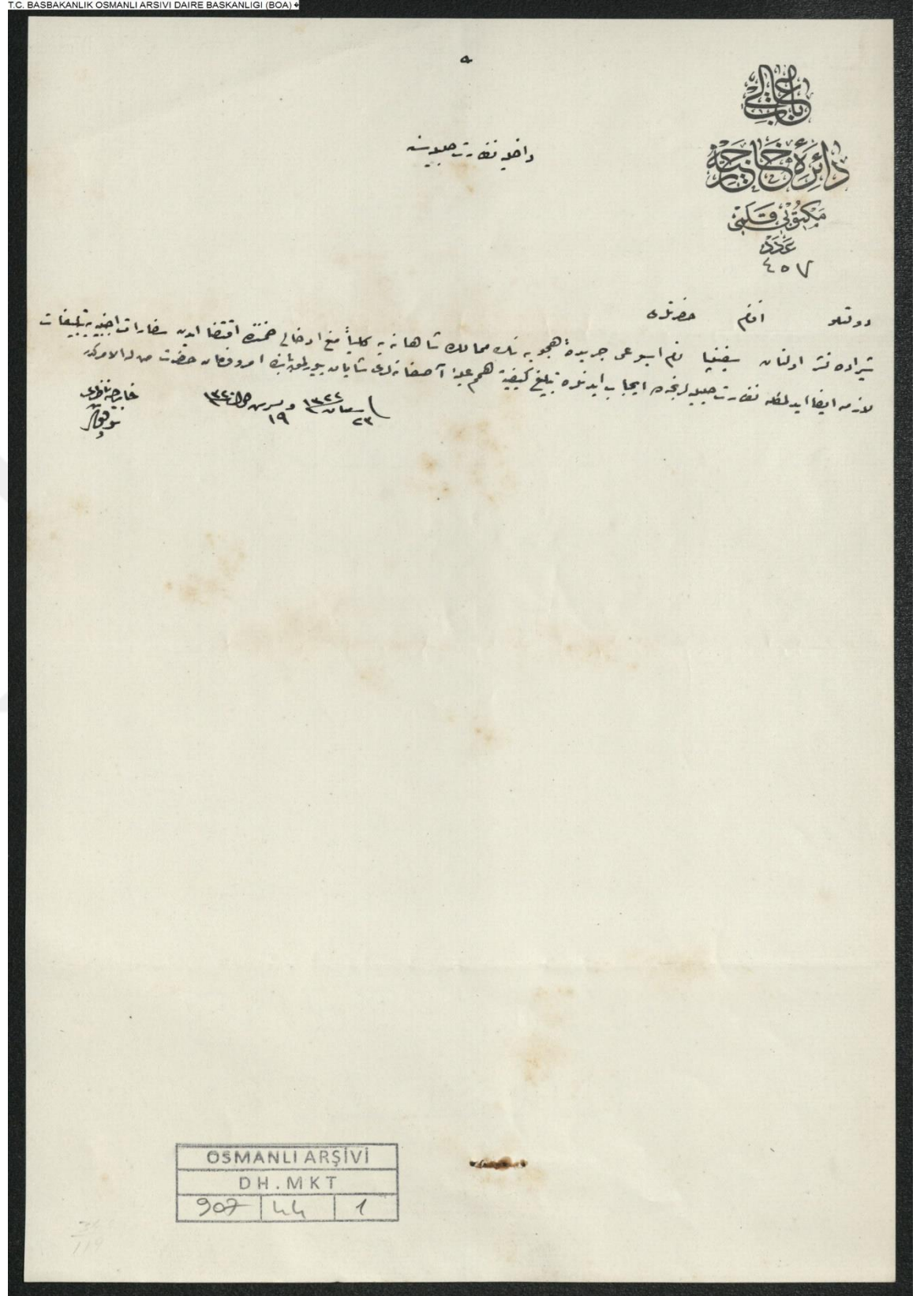
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

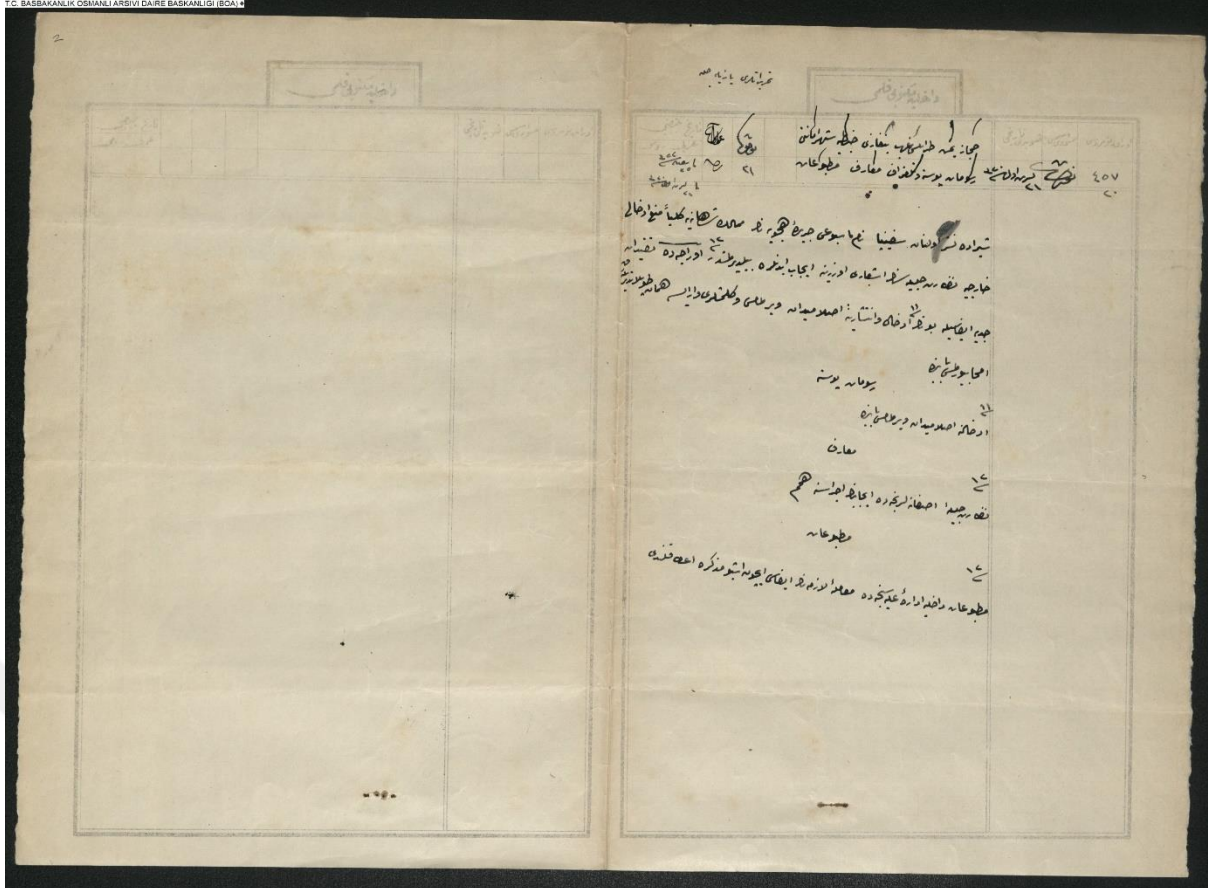
MF.MKT.00020.00180.001

(Şira'da neşr olunan haftalık hiciv gazetesi Sefinpa'nın Osmanlı topraklarına girişinin yasaklanması).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

DH.MKT.00907.00044.001

DH.MKT.00907.00044.002

SİSTEMATİK İNDEKS

KİŞİ HİCVİ

Abdî

Abdî, Tb. 4/5, Abdî, Tb. 6/ 8, Abdî,Tb. 8/ 4, Abdî, Tc. 1/ 1-6, Abdî, Mh. 1/ 7, Abdî, Tr. 27/ 1-9, Abdî, G. 10/ 4, Abdî, G. 76/ 1, Abdî, G. 160/ 4, Abdî, G. 203/ 1-2, Abdî, G. 252/ 4-6, Abdî, G. 289/ 9, Abdî, M. 1/ 35-40.

Afyonkarahisarlı Ali Feyzî

Feyzî, G. 161/1-5, Feyzî, M. 1/ 182.

Ahmet Bâdî

Bâdî, G. 103/ 5.

Âkif

Âkif, Ms. 1/ 12-18, Âkif, G. 18/ 7.

Âsaf

Âsaf, R. 109, Âsaf, R. 86, Âsaf, R. 37, Âsaf, R. 27.

Aynî

Aynî, G. 42/ 4, Aynî, G. 78/ 2, Aynî, G. 209/ 3.

Câzib

Câzib, Mh. 3/ 8, Câzib, G. 21/ 5, Câzib, G. 75/ 1-17.

Dâniş Mehmed

Dâniş Mehmed, My. 1/ 64.

Diyabakırlı Azmî

Diyarbakırlı Azmî, G. 65/ 7-8.

Emîn Hilmî

Emîn Hilmî, G. 20/ 4, Emîn Hilmî, G. 22/ 8, Emîn Hilmî, G. 101/ 2, Emîn Hilmî, R. 11, Emîn Hilmî, Mf. 5, Emîn Hilmî, Mf. 9, Emîn Hilmî, Mf. 86.

Es'ad Mehmed

Es'ad Mehmed, G. 359/ 3, Es'ad Mehmed, G. 407/ 4, Es'ad Mehmed, Mf. 764.

Fatîn

Fatîn, G. 14/ 7, Fatîn, G.4 2/ 3, Fatîn, G. 51/ 7, Fatîn, G. 54/ 7, Fatîn, Mf. 9, Fatîn, Mf. 20, Fatîn, Tr. 136/ 1-4, Fatîn, Tr. 220/ 1-4, Fatîn, G. 35/ 5.

Fehîm-i Sâni

Fehîm-i Sâni, G. 14/ 4, Fehîm-i Sâni, G. 18/ 4, Fehîm-i Sâni, G. 21/ 10-11, Fehîm-i Sâni, G. 30/ 1, Fehîm-i Sâni, G. 28 / 10.

Ferdî

Ferdî, G. 59/ 1-9.

Giryân

Giryân, G. 89/1-5, Giryân, G. 95/ 1-10, Giryân, G. 105/ 1-7.

Hâlis

Hâlis, G. 25/ 11, Hâlis, Mm. 118/ 1-6.

Hâmî

Hâmî, G. 62/ 5, Hâmî, G. 160/ 1-7, Hâmî, G. 217/ 6.

İffet

İffet, G. 39/ 2, İffet, G. 42/ 1.

İstanbulu Eşref

İstanbulu Eşref, G. 45/ 1-9, İstanbulu Eşref, G. 275 /4-6.

İzzet Molla (BE)

İzzet Molla (BE), G. 162/ 3, İzzet Molla (BE), G. 204/ 7, İzzet Molla (BE), G. 213/ 4-7, İzzet Molla (BE), G. 377/ 1-6, İzzet Molla (BE), G. 409/ 3, İzzet Molla

(BE), G. 410/ 4, İzzet Molla (BE), G. 424/ 7, İzzet Molla (BE), G. 472/ 2-4, İzzet Molla (BE), G. 504/ 6, İzzet Molla (BE), G. 519/ 5, İzzet Molla (BE), G. 541/ 8, İzzet Molla (BE), Kt. 98/ 1-2, İzzet Molla (BE), Mf. 20, İzzet Molla (BE), N. 4/ 57-59, İzzet Molla (BE), G. 23/ 1, İzzet Molla (BE), G. 53/ 3-4, İzzet Molla (BE), G. 157/ 2-3.

İzzet Molla (HA)

İzzet Molla (HA), Tr. 1/ 2, İzzet Molla (HA), G. 30/ 4, İzzet Molla (HA), G. 35/ 7, İzzet Molla (HA), Kt. 8/ 1-2, İzzet Molla (HA), Kt. 18.

Kâmil

Kâmil, Th. 193/ 2, Kâmil, Mh. 195/ 3.

Kemahlı İbrahim Hakki

Kemâhî, G. 140/ 1-12.

Leyla Hanım

Leyla Hanım, K. 2/ 18, Leyla Hanım, Tb. 1/ 8-10,22-24.

Mehmed Şâkir

Şâkir, G. 121/ 5-8.

Musa Kâzım

Musa Kâzım, M. 6/ 693-701, Musa Kâzım, M. 9/ 47-50, Musa Kâzım, M. 13/ 19-20, Musa Kâzım, G. 84/ 5, Musa Kâzım, G. 100/ 4, Musa Kâzım, G. 137/ 5, Musa Kâzım, G. 146/ 1-7, Musa Kâzım, Tb. 10 (III) / 8, Musa Kâzım, Tb. 10 (IV) / 1-8, Musa Kâzım, M. 2/ 40-48.

Nâ'il Abbas Paşa

Nâ'il, Mh. 3/ 1.

Nâ'ilî-i Cedîd

Nâ'ilî, Hz. 3, Nâ'ilî, Hz. 4, Nâ'ilî, Hz. 8, Nâ'ilî, Hz. 7, Nâ'ilî, Hz. 9, Nâ'ilî, Hz. 2, Nâ'ilî, Hz. 5, Nâ'ilî, Tr. 2 / 1-5, 8-17.

Nazîf

Nazîf, G. 34/ 3, Nazîf, G. 48/ 1-5.

Nûrî

Nûrî, G. 84/ 4, Nûrî, Mf. 8, Nûrî, Tr. 1/ 1-2.

Osman Nevres

Osman Nevres, Ktk. 12/ 1-3, Osman Nevres, G. 48/ 5, Osman Nevres, G. 62/ 4-5, Osman Nevres, G. 117/ 3-6, Osman Nevres, Mf. 38.

Ömer Şevkî

Ömer Şevkî, G. 140/ 1-4.

Pertev Paşa

Pertev Paşa, G. 64/ 4.

Râcî

Râcî, G. 97/ 1-12, Râcî, G. 170/ 1-10, Râcî, Mr. 15/ 1-8, Râcî, G. 117/ 8.

Racûlî

Racûlî, G. 174/ 1-7, Racûlî, G. 15/ 5, Racûlî, G. 17/ 1-9, Racûlî, G. 20/ 2-3, Racûlî, G. 22/ 5-7, Racûlî, G. 37/ 1-7, Racûlî, G. 55/ 1-2, Racûlî, G. 134/ 3-4, Racûlî, G. 157/ 7, Racûlî, G. 174/ 1-7, Racûlî, G. 230/ 7, Racûlî, G. 235/ 1-7, Racûlî, G. 243/ 4-7, Racûlî, Tc. 1/ 7.

Râhile Hanım

Râhile Hanım, G. 12/ 12, Râhile Hanım, G.19/ 6, Râhile Hanım, G. 10/ 6.

Râ'if

Râ'if, Kt. 114/ 1-2.

Refî'-i Kâlâyî

Refî', Hz. 27, Refî' , Hz. 2/ 9-12, Refî', Hz. 16, Refî', Hz. 17, Refî', Hz. 28, Refî', Hz. 56, Refî', Hz. 1/ 9-13, Refî', Hz. 55, Refî', Tr. 51/ 5, Refî', Tr. 41 / 9, Refî', Hz. 3/ 1-10, Refî', Hz. 4/ 1-14, Refî', Hz. 5/ 1-5, Refî', Hz. 6, Refî', Hz.

8, Refî‘, Hz. 9, Refî‘, Hz. 10, Refî‘, Hz. 15, Refî‘, Hz. 18, Refî‘, Hz. 19, Refî‘, Hz. 20, Refî‘, Hz. 30, Refî‘, Hz. 31, Refî‘, Hz. 33, Refî‘, Hz. 36, Refî‘, Hz. 37, Refî‘, Hz. 38, Refî‘, Hz. 39, Refî‘, Hz. 40, Refî‘, Hz. 41, Refî‘, Hz. 42, Refî‘, Hz. 34, Refî‘, Hz. 43, Refî‘, Hz. 44, Refî‘, Hz. 45, Refî‘, Hz. 46, Refî‘, Hz. 47, Refî‘, Hz. 48, Refî‘, Hz. 49, Refî‘, Hz. 50, Refî‘, Hz. 51, Refî‘, Hz. 52, Refî‘, Hz. 53, Refî‘, Hz. 54, Refî‘, Hz. 57, Refî‘, Hz. 58, Refî‘, Hz. 59, Refî‘, Hz. 25, Refî‘, Hz. 23, Refî‘, Hz. 7, Refî‘, Hz. 21, Refî‘, Hz. 22, Refî‘, Hz. 29, Refî‘, Hz. 35, Refî‘, Hz. 24, Refî‘, Hz. 32, Refî‘, Hz. 11, Refî‘, Hz. 12, Refî‘, Hz. 13, Refî‘, Hz. 14, Refî‘, Hz. 26.

Sutûrî

Sutûrî, G. 113/ 2.

Sûzî

Sûzî, K. 20/ 1-21, Sûzî, G. 152/ 1-9.

Şâkir

Şâkir, G. 121/ 5-8.

Şeref Hanım

Şeref Hanım, Kt. 10, Şeref Hanım, Kt. 42/ 1-2.

Şevkî Hasan

Şevkî Hasan, K. 33/ 1-17, Şevkî Hasan, K. 38/ 1-9, Şevkî Hasan, G. 27/ 5, Şevkî Hasan, G. 47/ 4, Şevkî Hasan, G. 56/ 5.

Vâsîf

Vâsîf, G. 8/ 5-8, Vâsîf, G. 34/ 7, Vâsîf, G. 141/ 1-5, Vâsîf, Mh. 188/ 5, Vâsîf, K. 14/ 54-56, Vâsîf, K. 14/ 82-87, Vâsîf, K. 17/ 8.

Yenişehirli Avnî

Yenişehirli Avnî, G. 392/ 1, Yenişehirli Avnî, G. 437/ 8, Yenişehirli Avnî, Kt. 27/ 1, Yenişehirli Avnî, R. 11, Yenişehirli Avnî, Mf. 25/ 1, Yenişehirli Avnî, K. 46/ 8-23, Yenişehirli Avnî, K. 47/ 1-10, Yenişehirli Avnî, K. 49/ 1-7, Yenişehirli

Avnî, My. 2/ 1-3, Yenişehirli Avnî, G. 128/ 4, Yenişehirli Avnî, G. 176/ 3, Yenişehirli Avnî, G. 387/ 4.

SOSYAL HİCİV

Abdî

Abdî, G. 261/ 5-7, Abdî, K. 10/ 30-35, Abdî, Tb. 6/ 7, Abdî, Tb. 7/ 4, Abdî, Tr. 9/ 3, Abdî, G. 12/ 1-6, Abdî, G. 129/ 5, Abdî, G. 143/ 1-5, Abdî, G. 204/ 1-11, Abdî, G. 210/ 4-6, Abdî, G. 252/ 3, Abdî, G. 262/ 6-11, Abdî, G. 336/ 5, Abdî, M. 35 /1-5, Abdî, Tb. 10/ 1, 2, 4, 5, 8.

Ahmet Bâdî

Bâdî, G. 56/ 3, Bâdî, Kt. 3, Bâdî, Mf. 40.

Ahmet Cevdet Paşa

Cevdet Paşa, Tb. 16/ 3, Cevdet Paşa, Kt. 101, Cevdet Paşa, Mf. 84.

Âkif

Âkif, Tr. 35/ 4-9, Âkif, Tr. 37/1-19.

Âsaf

Âsaf, K. 5/ 13-18, Âsaf, K. 5/ 21-27, Âsaf, K. 5/ 45-47, Âsaf, K. 5/ 58-64, Âsaf, G. 20/ 3, Âsaf, R. 85, Âsaf, K. 6/ 8-14, Âsaf, R. 72, Âsaf, R. 114, Âsaf, R. 125, Âsaf, R. 147, Âsaf, R. 13, Âsaf, R. 6, Âsaf, R. 44, Âsaf, R. 162, Âsaf, K. 5/ 5-10, Âsaf, R. 52, Âsaf, R. 89.

Aynî

Aynî, G. 112/ 4, Aynî, G. 149/ 8, Aynî, G. 197/ 1-7.

Câzib

Câzib, M. 2/ 8-28.

Dâniş Mehmed

Dâniş Mehmed, My. 2/ 23, Dâniş Mehmed, G. 22/ 1-3.

Diyarbakırlı Azmî

Diyarbakırlı Azmî, G. 15/ 1-9.

Emîn Hilmî

Emîn Hilmî, K. 8/ 38, Emîn Hilmî, G. 41/ 1.

Es'ad Mehmed

Es'ad Mehmed, Tr. 255/ 1-2, Es'ad Mehmed, G. 412/ 1-5, Es'ad Mehmed, G. 531/ 3-5, Es'ad Mehmed, Kt. 654/ 1-2.

Faik Ömer

Faik Ömer, K. 36/ 5-9, Faik Ömer, G. 6/ 1-7.

Fatîn

Fatîn, G. 26/ 1-7, Fatîn, G. 54/ 1-5, Fatîn, Kt. 6.

Fehîm-i Sâni

Fehîm-i Sâni, G. 29/ 6, Fehîm-i Sâni, G. 49/ 4.

Hâlis

Hâlis, G. 21/ 8.

Hersekli Ârif Hikmet

Ârif Hikmet, G.81/1-3, Ârif Hikmet, G.23/1-7, Ârif Hikmet, G.86/1-6.

İffet

İffet, G. 46/ 7, İffet, G. 124/ 1-5.

İstanbulu Eşref

İstanbulu Eşref, G. 198/ 1-7.

İzzet Molla (BE)

İzzet Molla (BE), G. 45/ 2, İzzet Molla (BE), G. 416/ 5, İzzet Molla (BE), G. 444/ 4, İzzet Molla (BE), G. 468/ 10, İzzet Molla (BE), Kt. 68/ 1-2, İzzet Molla (BE), Kt. 84, İzzet Molla (BE), Mt. 27, İzzet Molla (BE), M. 7/ 1-3.

İzzet Molla (HA)

İzzet Molla (HA), K. 3/ 1-9, 38-43, İzzet Molla (HA), Tr. 22/ 1, İzzet Molla (HA), Tr. 34/ 1-2, İzzet Molla (HA), Tr. 3/ 1-9, İzzet Molla (HA), G. 32/ 7, İzzet Molla (HA), Kt. 14/ 1-2, İzzet Molla (HA), Kt. 15/ 1-2, İzzet Molla (HA), Kt. 17.

Leskofçalı Galib

Leskofçalı Gâlib, G. 66/ 1-7.

Leyla Hanım

Leyla Hanım, K. 1/ 4-5.

Musa Kâzım

Musa Kâzım, Kt. 64/ 1-2, Musa Kâzım, Kt.73/ 1-14, Musa Kâzım, Kt. 74 /1-2, Musa Kâzım, Kt. 75/ 1-2, Musa Kâzım, Kt. 76/ 1-2, Musa Kâzım, Kt. 77 / 1-2, Musa Kâzım, Tb. 11 (I) / 1-12, Musa Kâzım, Th. 54/ 2, Musa Kâzım, M. 6/ 646-654, 661-668, Musa Kâzım, M. 6/ 669-676, Musa Kâzım, M. 6/ 680-692, Musa Kâzım, M. 7/ 76-85, Musa Kâzım, G. 56/ 9, Musa Kâzım, G. 56/ 10, Musa Kâzım, G. 76/ 5-11, Musa Kâzım, G. 85/ 8, Musa Kâzım, G. 104/ 4, Musa Kâzım, Kt. 45/ 1-2.

Mustafa Refik

Mustafa Refik, G. 22/ 4.

Nâfi‘

Nâfi‘, G. 90/ 9.

Nazîf

Nazîf, G. 16/ 1-9, Nazîf, G. 17/ 1-7, Nazîf, G. 33/ 5, Nazîf, G. 67/ 1-9.

Necmî

Necmî, Kt. 15/ 1-15, Necmî, Bt. 1/ 4.

Osman Nevres

Osman Nevres, R. 4, Osman Nevres, Ktk. 22/ 1-5, Osman Nevres, Ş. 4 (III)/ 1-4, Osman Nevres, G. 86/ 6, Osman Nevres, K. 11/ 22.

Ömer Şevkî

Ömer Şevkî, G. 240/ 1-8.

Râcî

Râcî, Mr. 68/ 6-8, Râcî, G. 69/ 1-10, Râcî, G. 18/ 7-10, Râcî, Mr. 56/ 10, Râcî, Mr. 68/ 2-5, 7, 9-14.

Racûlî

Racûlî, G. 77/ 1, Racûlî, G. 112/ 1-7, Racûlî, G. 123/ 4, Racûlî, G. 188 / 3.

Râ'if

Râ'if, Kt. 116.

Rıfkî

Rıfkî, Mf. 49.

Sebâtî

Sebâtî, G. 49/ 9.

Sermed

Sermed, K. 2/ 5-8, 13-19, 23-25, Sermed, Tr. 1/ 10, 11.

Sutûrî

Sutûrî, G. 38/ 5, Sutûrî, G. 497/ 1-7.

Şevkî Hasan

Şevkî Hasan, K. 29/ 20-34, Şevkî Hasan, K. 39/ 1-6, Şevkî Hasan, Th. 6/ 1,3, Şevkî Hasan, Mf. 13, Şevkî Hasan, G. 7/ 1-6, Şevkî Hasan, G. 60/ 3,5-8, Şevkî Hasan, G. 97/ 4, Şevkî Hasan, G. 109/ 9.

Vâsıf

Vâsıf, K. 26/ 20-28, Vâsıf, G. 36/ 3, Vâsıf, Mb. 224/ 7-8, Vâsıf, Tr. 1/ 22-24, 47, Vâsıf, Tr. 2/ 29-32, Vâsıf, Tr. 4/ 1-5, Vâsıf, Tr. 82/ 5-9, 18-21, 23.

Yenişehirli Avnî

Yenişehirli Avnî, K. 30/ 72, Yenişehirli Avnî, K. 31/ 4, Yenişehirli Avnî, K. 37/ 1-10, Yenişehirli Avnî, My. 8 (IV)/ 1-11, Yenişehirli Avnî, My. 8 (V)/ 2, 7, 9-11, Yenişehirli Avnî, My. 8 (VI)/ 5-11, Yenişehirli Avnî, My. 8 (VII)/ 1-11, Yenişehirli Avnî, My. 8 (VIII)/ 1-8, Yenişehirli Avnî, G. 202/ 1-6, Yenişehirli Avnî, G. 397/ 9, Yenişehirli Avnî, Kt. 1/ 1-2.

Zâ'ik

Zâ'ik, K. 9/ 4-7, Zâ'ik, K. 10/ 1-10.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKYK. (1990). Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler.
Ankara: AKMY.
- Arslan, M. (hızl.). (2004). Antepli Aynî Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (hızl.). (2005). Bursalı İffet Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, M. (hızl.). (2011). Şeref Hanım Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Babacan, İ. (2016). Şebinkarahisarlı Abdî'nin Erzurum Lehçesi Lügati.
Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ceylan, Ö. (hızl.). (2003). Hânedânda Bir Âsî, Dâmâd Mahmûd Celâleddîn
Paşa, Âsaf Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (2016). Divanlar Arasında. İstanbul: Kitabevi.
- Çiftçi, H. (2002). Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri. Ankara:
Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (2007). Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Nisan
Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1945). Divan Edebiyatı Beyanındadır. İstanbul: Marmara
Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1955). Divan Şiiri -XIX. Yüzyıl-. Varlık Yayınları.
- Gürel, R. (hızl.). (2007). Enderunlu Vasıf Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Hafız Hızır İ.A. (1987). Tarih-i Enderun 1812-1830. C. Kayra (çev.).
İstanbul: Güneş Yayınları.

- Hersekli Arif Hikmet Bey. (1335). Divan. İstanbul: Matba-i Amire.
- Hicivler Mecmuası, Millet Kütüphanesi, AE Manzum 558.
- İnal, M.K. (2000). Son Asır Türk Şairleri. C. III. H. Özcan (hızl.). Ankara: AKMY.
- Kaya, B. A. (hızl.). (2007). Osman Nevres ve Divanı. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Köprülü, O.F. (1972). Köprülü'nün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Levend, A.S. (2015). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. 2. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mengi, M. (2015a). Divan Şiirinin Arka Bahçesi. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mengi, M. (2010). Divan Şiiri Yazıları. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mengi, M. (2015b). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. 22. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlevi T. (1994). Edebiyat Lügati. K.E. Kürkçüoğlu (hızl.). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Nâ'îli-i Cedîd Sâlih, Divan, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NECTY09851.
- Nâ'îli-i Cedîd Sâlih, Divan, Millet Kütüphanesi, AE Manzum 417.
- Ortaylı, İ. (2008). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. 26. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özgül, M.K. (hızl.). (2000). Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özgül, M.K. (2013). Babil'le Ebabil. İstanbul: Kitabevi.
- Özgül, M.K. (2006). Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle. Ankara: Hece Yayınları.
- Özgül, M.K. (2012). XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuara. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı XIV.- XV. Yüzyıl. İstanbul: Kitabevi.
- Pala, İ. (2010). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. 19. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Refi'-i Kâlâyî. (1284). Divan-ı Refi'-i Kâlâyî. İstanbul: Fatih Matbaası.
- Saraç, M.Y. (2006). Osmanlı'nın Şiiri. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Tanpınar, A.H. (2016). On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi. 26. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (2005). Tarih İçinde Türk Edebiyatı. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turhan, M. (2016). Kültür Değişmeleri. 2. Baskı Ankara: Altınordu Yayınları.
- Ülgener, S.F. (2006). Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler. İstanbul: Derin Yayınları.
- Üzgör, T. (1990). Türkçe Dîvân Dîbâceleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yücebaş, H. (1976). Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: Milliyet Dağıtım.
- Makaleler**
- Aydın, A. (2014). Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme. *Ekev Akademi Dergisi*. 59, 45-59.

- Bilkan, A.F. (1986). Divan Edebiyatında Tenkid. *Milli Kültür*. 54, 10-13.
- Levend, A.S. (1971). Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv).
Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. s. 34-45.
- Okay, M.O. (1998). Hiciv. *DİA*. C. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1999). Osmanlı İmparatorluğunun Değişimi İçinde Divan Şiiri, M. Kalpaklı (hızl.). *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 218-220.
- Sefercioğlu, M.N. (2002). Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı. *Türkler Ansiklopedisi*. C.11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şardağ, R. (1999). Divan Şiirine Toplum Açısından Bakış, M. Kalpaklı (hızl.). *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 187-190.
- Uçar, Ş. (1991). Tenkitlerin Tenkidi. *Milli Kültür*. 85, 52-56.

Tezler

- Açıl, B. (2005). Sırrî Râhile Hanım ve Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi SBE.
- Adaş, E. (2008). Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Admış, A. (2007). Akif Divanı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.
- Altay, A. (2008). Hâmî Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

- Altınoluk, M. (2008). Rıfkî Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Avcı, S. (2015). Raci Divanı (Metin ve Dini-Tasvvufi Tahlil), Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Aydoğan, F. (2003). Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Azarkan, M.Ş. (2013). Mehmed Said Pertev Paşa Divanı (Transkripsiyon ve
Tahlil), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle
Üniversitesi SBE.
- Bardakçı, R. (2007). Musa Kâzım Paşa (Hayatı- Sanatı ve Külliyyatı),
Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Büyükkaya, H. (2008). Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-
İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul
Kültür Üniversitesi SBE.
- Cersel, F. (2009). Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Divanı (İnceleme-Metin),
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi
SBE.
- Çavuşoğlu, H. (2012). Nâfi Arab Tâhir Efendi-zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği
ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin). Yayınlanmamış Doktora
Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Çelik, R. (2012). Fehîm-i Sâni (Süleyman Fehîm) ve Divanı (İnceleme-Metin),
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi
SBE.

- Duman, M. (2010). Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı- Eserleri- Edebi Kişiliği ve Divanının Metni, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Duymaz, M. (2010). Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (İnceleme-Metin-İndeks), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Elmacı, B. (2016). İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Güven, H.F. (1997). Klâsik Türk Şiirinde Hiciv. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- İlgar, Y. (1997). Afyonkarahisarlı Şair Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divanı), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Kanmaz, F.E. (2010). Ömer Şevki Mardinî ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Kaplan, H. (2008). Mustafa Refik ve Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Karakaş, E. (2008). Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Karakoyun, E. (2007). Zâik Divanı (Metin, 1b-65a). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Kılıç, Z. (2008). Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE.

- Okmak, Ö. (2008). Ahmed Bâdî Divanı (Metin- İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE.
- Özavar, S. (1993). Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi TAE.
- Sağlam, H. (2011). Abdî-i Karahisârî ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Soldan, U. (2005). Fatîn Divanı İnceleme-Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE.
- Şahin, A. (1998). Kilisli Abdullah Sermest (Hâlis) Divanı (Metin-İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE.
- Şahin, E.S. (2004). Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Taşdelen, İ. (2014). Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme), Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Tiker, S. (2003). Necmî Divanı (İnceleme-Metin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Turan, L. (1998). Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş, C.I, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

- Türkyılmaz, N. (2014). Kemahlı İbrahim Hakkı ve Divanı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi SBE.
- Ulusoy, A. (2004). Sûzî Divanı (Tenkitli Metin Neşri), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, M. (1994). Ahmed Cevdet Paşa: Hayatı- Eserleri ve Divançe-i Cevdet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, H. (2016). Râ'if Divançesi İnceleme-Metin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Yıldız, A. H. (2003). Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi SBE.
- Yıldız, E. (2012). Giryân Divanı (İnceleme-Metin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Yıldız, M.Y. (2017). Divan-ı Nazîf İnceleme-Metnin Çeviri Yazısı- İndeks, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Yıldız, S. (2002). Sermed Divanı İnceleme- Metin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Yılmaz, A. (2010). Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı'nın İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.

Yılmaz, G. (2016). Leyla Hanım Divanı'nın Gramatikal İndeksi,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes

Üniversitesi SBE.

Yılmaz, S. (2010). Câzib Divanı İnceleme, Metin, Yayınlanmamış Yüksek

Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI VE SOYADI	Abdulkadir AKGÜL
DOĞUM YERİ VE TARİHİ	Erzurum 01.01. 1992
MEDENİ HALİ	Bekâr
E-MAİL	kadirakgul@windowslive.com
ADRES	Yakuplu Mah. 124. Sk. No: 47/ 5 Beylikdüzü- İstanbul
TELEFON	553 738 9325

EĞİTİM DURUMU

YÜKSEK LİSANS	İstanbul Arel Üniversitesi (2016-.....) Türk Dili ve Edebiyatı
LİSANS	Niğde Üniversitesi (2009-2013) Türk Dili ve Edebiyatı
LİSE	Şükrüpaşa Lisesi (2005-2009) (Yakutiye-Erzurum)
ORTAOKUL	Kocatepe Ortaokulu (2002-2005) (Yakutiye-Erzurum)
İLKOKUL	Yeşilyayla İlkokulu (1998-2002) (Yakutiye-Erzurum)

YABANCI DİL

İngilizce

Okuma Seviyesi (İyi) Konuşma Seviyesi (Orta) Yazma Seviyesi (İyi)

Farsça

Okuma Seviyesi (İyi) Konuşma Seviyesi (Orta) Yazma Seviyesi (İyi)